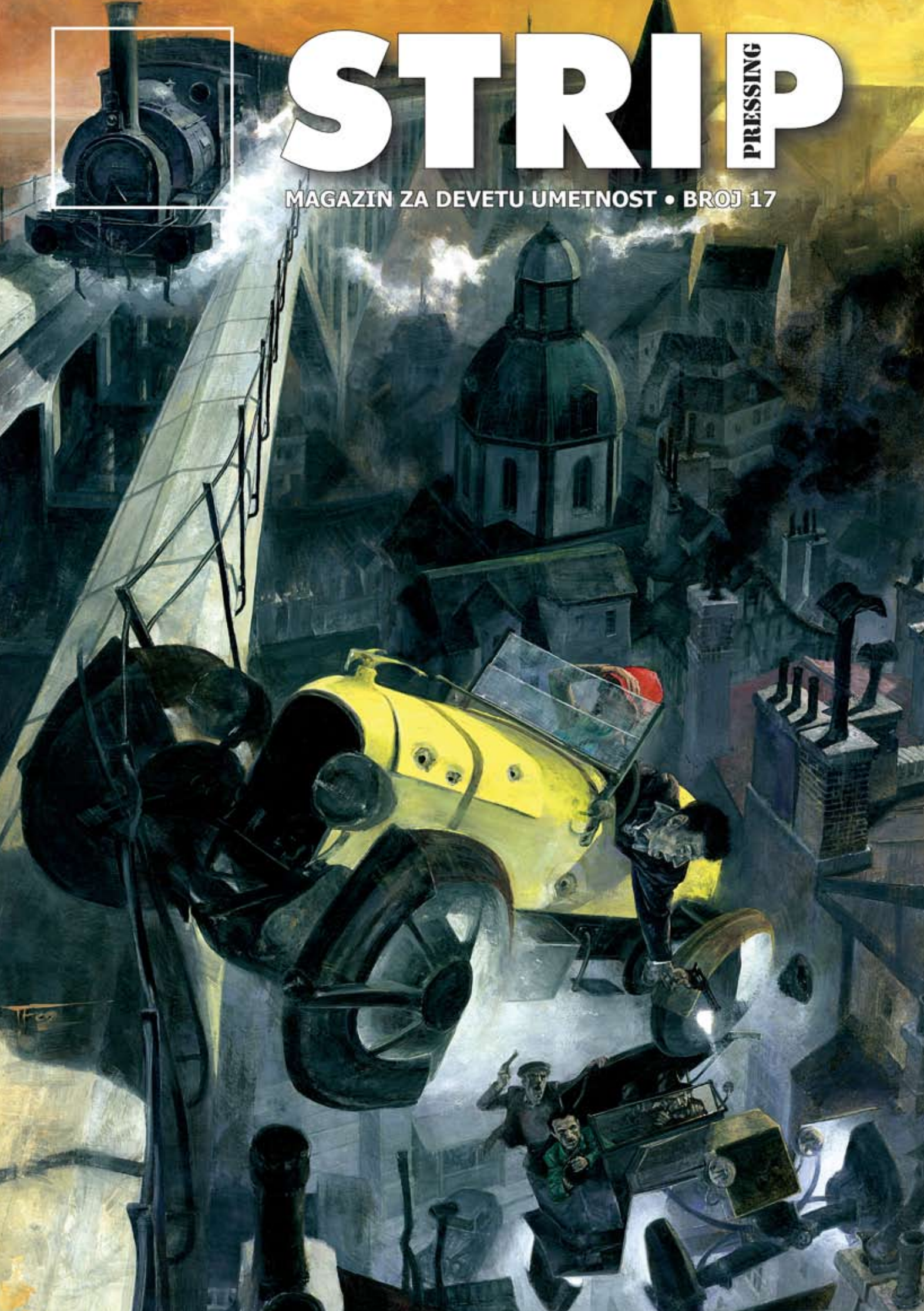

STRIP

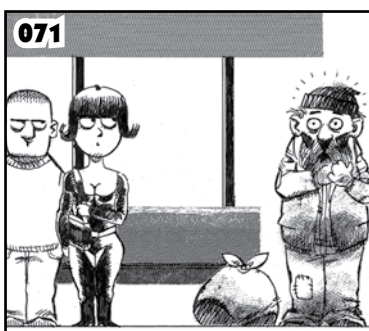
PRESSING

MAGAZIN ZA DEVETU UMETNOST • BROJ 17

SADRŽAJ

- 001 **Ilustracija na naslovnoj strani**
Toni FEJZULA
- 003 **Ilustracija uz uvodnik**
Marko SERAFIMOVIĆ
- 004 **Vekovnici: Vatrene kočije**
Marko STOJANOVIĆ, Dalibor TALAJIĆ
- 008 **Beskrvni: ilustracija**
Milorad VICANOVIĆ Maza
- 009 **Beskrvni: Svrha**
Marko STOJANOVIĆ, Marko NIKOLIĆ
- 026 **Gicko i Njonja (1. deo)**
Bane KERAC
- 040 **Vitalij, nedomerni umetnik**
Dimitrij NAROŽNI
- 044 **Strip kaiševi**
Ivan GLASNOVIĆ, Josip SRŠEN
Predrag IKONIĆ Peđa SLAVNI
Mihajlo DIMITRIEVSKI The MIČO
Marko STOJANOVIĆ, Danko DIKIĆ
- 045 **Amnezija**
Filip ANDRONIK
- 056 **Milostivi grad**
Boris KLISURSKI
- 057 **Happy No Year**
Adrian BARBU
- 064 **Nada**
Ivan GLASNOVIĆ, Josip SRŠEN
- 070 **Strip od jedne table o svemu**
Matej STIĆ
- 071 **Autobus**
Slaviša ŠEVRT
- 081 **Strip kaiševi**
Mijat MIJATOVIĆ
Marko STOJANOVIĆ, Dušan CVETKOVIĆ
Mirko ZULIĆ
Aleksandar ANDELKOVIĆ
- 082 **Rovovi: Mrtvi hladni**
Tasos ZAFEIRIADIS, Petros CHRISTULIAS
- 086 **Rusalka (1. deo)**
Maria SURDUKAN, Ana BENCENDI
- 097 **Baku**
Nenad PEJČIĆ, Igor KRSTIĆ

020 **Intervju: Bane KERAC**
Pravi Bane i licencni Kerac
Razgovarao: Marko STOJANOVIĆ

042 **Strip klasici: Krejzi KET**
Primus inter pares i njegova mačka
Piše: Milan JOVANOVIĆ

048 **REC!enzije**
„Ma daj“
Piše: Dalibor TALAJIĆ
„Stripske majstorije Ive Kušanića“
Piše: Ivan VELJKOVIĆ
„Itar Pejo“
Piše: Dalibor ĐORĐEVIĆ
„Vekovnici 7: Na kraju krajeva“
Piše: Vladimir MILOŠEVIĆ
„Sarajevski atentat:
Srbi u Prvom svjetskom ratu“
Piše: Ivan VELJKOVIĆ
„Valkira“
Piše: Stefan MARKOVIĆ
„Mars: With Powers from Mars“
Piše: Alin RAUTOIU
„Tito“
Piše: Luka VIDOSAVLJEVIĆ
„Harap Alb Continua“
Piše: Dragan PREDIĆ
„Rabies, Volume 1: Manifestation“
Piše: Ivan VELJKOVIĆ

061 **Intervju:**
Andelo STANO (Angelo STANO)
Priča o Dilanu Dogu
Razgovarao: Zlatibor STANKOVIĆ
Preveo: Darko MRGAN

068 **Strip fenomeni:**
DŽIPSI
Tvrd SF s pomalo duše i puno nasilja
Piše: Pavle ZELIĆ

073 **Priče iz majstorske radionice:**
Ivan KORITAREV
Cilj je ravnoteža, koja ne postoji
Razgovarao: Marko STOJANOVIĆ
Prevod: Ivan VELJKOVIĆ i Marko STOJANOVIĆ

083 **Balkanska pravila:**
Ana BENCENDI
Između olovke i violine
Razgovarao: Dragan PREDIĆ

094 **In memoriam:**
Zdravko ZUPAN
Velikan evropskog stripa / Slovo Zdravku Zupanu
Piše: Zoran STEFANOVIĆ

096 **In memoriam:**
Borislav STANOJEVIĆ
Zbogom, kapetane
Piše: Draško ROGANOVIĆ

Ilustracija: Marko SERAFIMOVIĆ

Umesto obračuna

Petnaestogodišnjica bilo čega, a kamoli strip časopisa, u bilo koje vreme i na bio kom mestu, a kamoli ovde i sada, razlog je za slavlje... Ali i za svođenje računa.

Najstariji strip časopis koji još uvek izlazi u Srbalja a redovno objavljuje domaći strip, „Strip Pressing“, od juna 2001. godine pa do danas u svakom broju jedini na Balkanskom poluostrvu donosi stripove, tekstove i intervjue iz bivše Jugoslavije (Srbije, Hrvatske, Makedonije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Slovenije), ali i iz Bugarske, Rumunije i Grčke. Iako je pretežno usmerenje časopisa Balkansko poluostrvo, kojem zajedno sa Balkanskom smotrom mladih strip autora služi kao svojevrsni stripovski lepak, „Strip Pressing“ je povremeno objavljivao i radove autora iz Velike Britanije, Francuske, Sjedinjenih Američkih Država i Španije, u najnovijem broju i Rusije, a može se pohvaliti da je na svojim stranicama objavio i jedan od retkih stripova koje je napisao i oskarovac Kventin Tarantino. Ukoliko geografija, istorija i trivija ipak ne nude dovoljan dokaz koliko je „Strip Pressing“ uradio u nacionalnim i internacionalnim okvirima u domenu devete umetnosti, uvek možemo da konsultujemo matematiku – ona, kroz prosto sabiranje, kaže da je na stranicama „Strip Pressinga“ za ovih 15 godina, 17 redovnih brojeva i 3 albuma objavljeno preko hiljadu strana kako stripa tako i tekstova o njemu sa prostora čitavog Balkana, što je podatak kojim, provereno, ne može da se podiči ni jedan još uvek živući strip časopis sa tog istog Balkana!

Što se grada Niša, u kome list izlazi, tiče, i on ima i te kako razloga da bude zadovoljan ovim časopisom – sem što pronose ime Niša na najbolji mogući način regionom, i matični list „Pressing“ i „Strip Pressing“ bili su odlični, na žalost vrlo često i jedini, barometri strip stvaralaštva u Nišu. Na stranicama ova dva lista izašli su intervjui sa Zoranom Stojiljkovićem Kizom, Tonijem Radevim i Vladimirom Krstićem Lacijem, kojim su pomenute autore pozicionirali rame uz rame sa Brajanom Bolandom, Metjuom Holingsvortom, Endijem Diglom, Piterom Snejbjergom, Anđelom Stanom i inim autorima svetskog glasa koji su davali intervjue za „Pressing“. „Strip Pressing“ je, dalje, objavio stripove i ilustracije desetina niških autora. Počevši od najstarije generacije, ovaj magazin je zastupio bardove niškog i srpskog stripa Mišu Markovića i Dragoša Jovanovića Feru, da bi preko nešto mlađih ali ništa manje eminentnih autora Vladimira Krstića Lacija i Miodraga Krstića Profketa stigao do Zvonka Blagojevića i time zaokružio srednju generaciju niških strip stvaralaca. Pripadnici mlađe generacije niških autora Zoran Stojiljković Kiza, Velibor Petković, Toni Radev, Boban Savić Geto, Dušan Cvetković, Ivica Stevanović, Dejan Stojiljković, Andreja Milojković, Dejan N. Kostić stigli su da redom sazru i zauvek ostave iza sebe termin mlađa generacija, a to (kreativno) sazrevanje bili su u prilici da prate čitaoci „Strip Pressinga“, za čiji su dobar deo sadržaja pomenuti autori bili zaslužni.

U „Pressingu“ i „Strip Pressingu“ su, takođe, objavljeni tekstovi i foto izveštaji o Dušanu Cvetkoviću, Toniju Radevu, Miodragu Krstiću Profketu, niškoj strip grupi „Čaj... Odličan“, strip serijalu Zorana Stojiljkovića Kize „Još jedan ljudi pandur“, „Antologiji niškog stripa“ Branislava Milojevića, niškoj striparnici „Južni Darkwood“, strip izložbama i festivalima...Što se pisanja o stripu tiče, za „Pressing“ i „Strip Pressing“ mnogi je Nišljia napisao svoj prvi (i mnogi potonji) tekst iz domena strip teorije. Počevši od pomenutih Dejana, Stojiljkovića i N. Kostića, Aleksandra Blagojevića, Gorana Stevanovića, preko građana Niša na (permanentno)privremenom radu poput dr. Danjele Petković, Zlatibora Stankovića, Marjana Milanova, Luke Vidosavljevića, pa do najmlađeg kritičarskog naraštaja u Nišu, Stefana Markovića, nizali su se brojni eseji, intervjui i teorijski tekstovi o stripu. Moglo bi se, verovatno, dodati da je specijalno izdanje „Strip Pressinga“ „Maks Debris-ispovest pravog krivotvoritelja“ zapravo bio prvi ikada objavljeni strip album u Nišu, te da sa „Posteljom od gloga“ i „Ekstra Gedžom“, druga dva specijaliteta iz „Pressingove“ kuhinje brojku povećavaju na tri jedina do sada objavljena primerka ove strip forme u gradu na Nišavi, ali to više deluje kao minus Niša nego kao plus SIIĆ-a, pa bi bilo bolje da to preskočimo...

Ma kako to, na prvi i svaki drugi pogled izgledalo, ovo nabranje dostignuća ne služi da se hrani ego, pa čak ni u svrhu ekonomsko-propagandnog programa. Ne, njegova svrha je mnogo prozaičnija – ono služi da podseti da u eri kada se konstantno smanjuju ionako neverelika sredstva kojim raspoložemo a postulat da „Strip Pressing“ mora sa svakim brojem da podiže kvalitet ne možemo da menjamo, postoji samo jedan razlog da nastavimo – taj što je nemoguće povući se jer je put nazad nepovratno zakrčen postignutim.

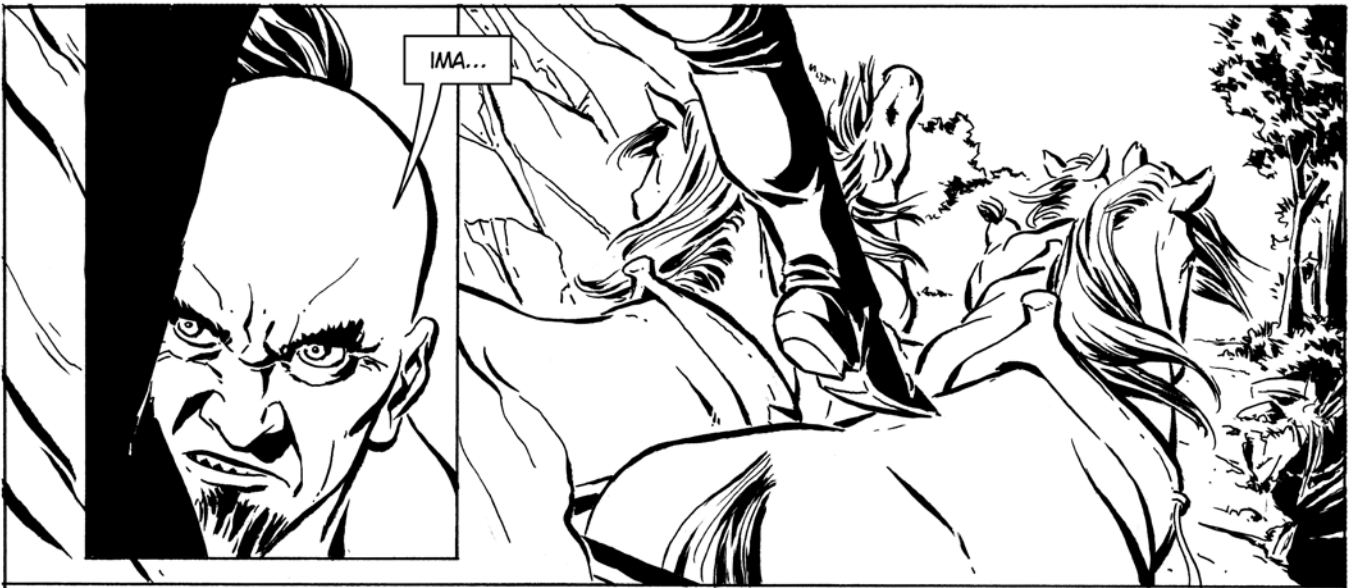
Marko Stojanović

STRIP PRESSING Magazin za devetu umetnost. **Izdavač** Studentski informativno izdavački centar - Niš **adresa** Šumatovačka bb, 18000 Niš **telefon** 018/523-418 **fax** 018/523-120 **žiro račun** 42500-678-5-22823 **glodur Pressinga** Dejan N. Kostić **urednik izdanja** Marko Stojanović **pomoćnik urednik izdanja** Ivan Veljković **priprema za štampu** Vladimir Vučkinić **likovni urednik** Zlatibor Stanković **lektura** Ivan Veljković, Nadica Stojanović **Pod pokroviteljstvom Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja**, septembar 2016.

VATRENE KOČIJE,
VLAŠKA, 1395.

NE ZNAM, NISAM STRUČNJAK
ZA TO PITANJE, ALI SAM IPAK
NEKAKO UBEĐEN DA IMA BOLJIH
NAČINA DA ZAMOLIŠ NEKOG
ZA VOŽNJU OD OVOG TVOG.

POGREŠIO ŠTO SI
OVAMO DOŠAO...

...NAROČITO NAKON MOG
LPOZORENJA DA ĆE SVAKI
BESMRNIK KOJI STUPI U
ZEMLJU KRVI I MEDA
U NJOJ I ZAVRŠITI.

DRUGA GREŠKA:
POKUŠAO SI
DA ME LBIJEŠ.
TREĆA GREŠKA:
POKUŠAO SI
DA ME LBIJEŠ.

MOJA GREŠKA JE TA ŠTO ĆU TE
PUSTITI DA IZNESEŠ ŽIVU GLAVU
ODAVDE POD USLOVOM DA IZ OVIH
STOPA KRENEŠ KA ROVINAMA, NAPEŠ
MARKA MRNJAVČEVIĆA I POBRINEŠ
SE DA MU NIKO NE SKINE GLAVU.

MISLIŠ...
NIKO DRUGI?

AKO JA ZAŽALIM
SVOJU GREŠKU, I TI
ĆEŠ ZAŽALITI SVOJE.

JEL JASNO,
LUDO?

JESTE...
GLAVOSEČO.

ČEKALI SU SATIMA, GRICKAJUĆI U PREMREŽENOJ TIŠINI BARŠUNASTU POMRAČINU, NEUČAZIVO GLADNI SVRHE KOJA IM JE TOG JUTRA IZMICALA.

ANENERBE, A?

NIJE IM BILU DRUGE: IAKO IH NISU RAZUMELI, NAREĐENJA SU BILA JASNA.

MISLIM, U KOM DRUGOM OGRANKU ES ESA BI TI DNEVNA ZAPOVEST BILA DA CEO DAN PROVEDEŠ U ANONIMNOJ MRAČNOJ SOBI ČEKAJUĆI KO ZNA ŠTA?

NASLEĐE PREDAKA...

SEM ONIH EKSPERIMENTATA S LEŠEVIMA, DOLE NA BALKANU. TO NIJE ZAJEBANCIJA, VIDEO SAM SVOJIM OČIMA.

MA DA.

MEĐU NAMA, DRUŽE, NISAM JA BAŠ LUD ZA SVIM TIM OKULTNIM SRANJEM KOJIM TREBA DA SE BAVIMO...

...ALI GDE SE DRUGDE TAKO BRZO NAPREDUJE U SLUŽBI, AJDE, KAZI? ZA ŠEST MESECI SAM DOGURAO OD POTPORUČNIKA DO KAPETANA, A KAKO ME JE KRENULO...

...TO JE TEK POČETAK!

BANG

TREBALO TI JE VREMENA
DA SHVATIS...
LJUDIMA UVEK TREBA.

ALI TO JE ONO ŠTO VAŠI ŽIVOTI
ZAIŠTA JESU, ZAR NE?
PUTEVI KOJI NE VODE NIKUDA,
BESKRAJNE POTRAGE,
NAJČEŠĆE UPRAVO ZA ONIM
ŠTO NE MOŽETE DOBITI.

PRILIČNO SAM SIGURAN DA NE MOGU DA SE
PODIČIM SMISLOM ZA HUMOR, ALI MISLIM
DA JE URNEBESNO TO ŠTO JE CENA KOJU
PLAĆATE ZA TU ŽELJU DOBIJANJE
UPRAVO ONOG ŠTO VAM NE TREBA.

ZNAO SAM.
IMA ČAK I
POGREŠAN
UKUS.

RAZLOG ZBOG KOG SI OVDE
JE TO ŠTO TVOJ FIRER
ŽELI ČVRŠĆU VEZU IZMEĐU
VAMPIRA I RAJHA, PROČIŠĆENJE
JEDNE ČISTE RASE DRUGOM.

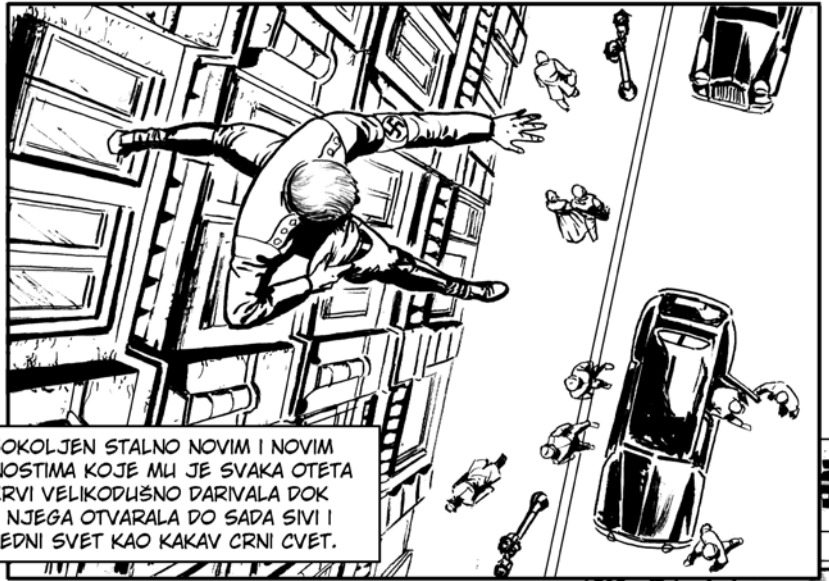

RAZLOG ZBOG KOG SE TVOJ KOMPANJON UPRAVO
LAGANO HLADI JE TO ŠTO JA, S DRUGE STRANE,
ZA SVOJU LIČNU GARDU ŽELIM NAJBOLJE.

...I OSOKOLJEN STALNO NOVIM I NOVIM MOGUĆNOSTIMA KOJE MU JE SVAKA OTETA KAP KRVI VELIKODUŠNO DARIVALA DOK JE ZA NJEGA OTVARALA DO SADA SIVI I NEUGLEDNI SVET KAO KAKAV CRNI CVET.

IPAK , MA KOLIKO BRZO I LIPORNO JURIO ZA NJOM, SVRHA MU JE OSTAJALA VAN DOHVATA...

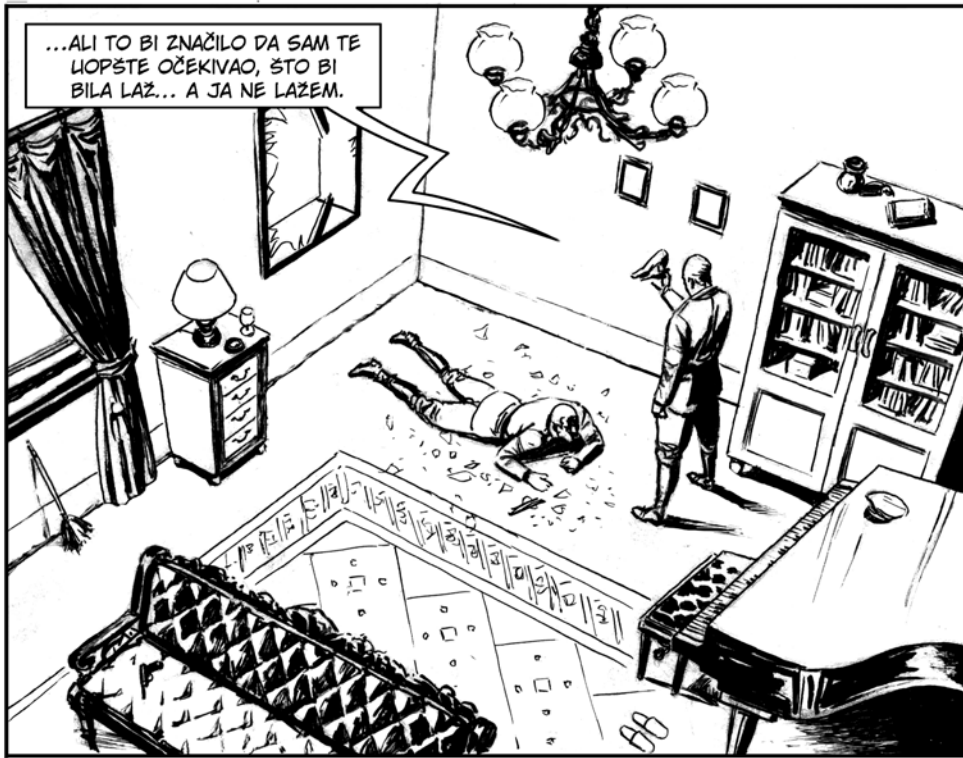

...I TEK KAD SE NJEGOV ODRAZ NA POLJUBAC RASUO U HILJADU KRHOTINA, HANS VOLC JE S KRISTALNOM JASNOŠĆU SHVATIO DA IAKO SVAKI ČOVEK TRAZI SVOJU SVRHU...

...RETKO KO IMA TU SREĆU DA NJEGOVA SVRHA U MEĐUVREMENU NE PRONAĐE NJEGA.

MOGAO BIH REĆI DA KASNIŠ...

...ALI TO BI ZNAČILO DA SAM TE
LIPŠTE OČEKIVAO, ŠTO BI
BILA LAŽ... A JA NE LAŽEM.

MOŽEŠ ME ZVATI HERMAN.
OVDE SAM DA TI KAŽEM DA SI
POLOŽIO TEST I ZVANIČNO
POŽELIM DOBRODOŠLIHU MEĐU
DVANAESTORICU.

AH, CRNKA... REKLO BI SE
SLATKA MALA, MADA SU MENI
LIČNO PO UKUŠU PLAVUŠE.

ŽEĐ. MORAĆES DA
NALUČIS DA JE
OBUZDAVAŠ,
DA JE USMERIS.

PROSTO JE: AKO NE
KONTROLIŠEŠ ŽEĐ,
ONA KONTROLIŠE TEBE...

...A TAKAV NE MOŽEŠ BITI
OD KORISTI GOSPODARU.

BIO JE LI PRAVU ŠTO SE
TEBE TIČE... IMAS
REŠENJE ZA SVAKI PROBLEM.

SVAKO OD NAS IMA PO NEKU SPECIJALNOST
KOJA GA ČINI NAROČITIM, KOJA GA I DOVODI
MEĐU DVANAESTORICU. JEDNI SU NEZAMISLIVO
BRZI, DRUGI NIKADA NE PROMAŠUJU...

...TREĆI, KAKO IZGLEDA,
UMEJU DA SE SNAĐU
U SVAKOJ SITUACIJI...

KOJA JE
TVOJA?

JA NE LAŽEM. UBIĆU TE
A DA NE TREPNEŠ, TO DA,
ALI TE NEĆU SLAGATI. NIKADA.

NE ZVUČI
KAO BOG
ZNA ŠTA...

TO JE ZATO ŠTO ME NISI
VIDEO KAKO UBIJAM.

MOŽEMO SE NEOPAŽENO IZVUĆI PREKO
KROVOVA. TAKOĐE, AKO SE SPUSTIMO
NIZ SAJLE OD LIFTA, MOŽEMO IZAĆI
U ULIČICU POZADI KROZ PODRUMSKE
PROZORE A DA NAS NIKO NE VIDI.

IZAĆI ĆEMO NA VRATA,
KAO SAV NORMALAN SVET.

ALI GESTAPO... GARANTOVANO
SU VEĆ PREŠLI ULICU I ĆEKAJU
NAS! POHAPSICE NAS, ILI POBITI!

U PRAVU SI,
ĆEKAJU NAS...

...DA NAM SALUTIRAJU.

DO SADA SU VEĆ UTVRDILI DA TVOJA
VERENICA IMA TRAGOVE ZUBA NA VRATU...
A ĆIM SE TAKO NEŠTO DEŠI U OVOM
GRADU, SVAKA DALJA ISTRAGA PRESTAJE.

DA, ZAHVALJUJUĆI PAKTU
IZMEĐU GOSPODARA I FIRERA,
BERLIN JE PRAVI RAJ ZA VAMPIRE...

...NAŠ PROBLEM JE GRAD
KOJI TO NIPOSTO NIJE.

RECI MI, ŠTA ZNAŠ
O STALJINGRADU?

DO PRE NEKI DAN, MISLIO
SAM DA ZNAM DOSTA.

...ALI TO SAM MISLIO
DA ZNAM I O SVETU...

chreib

LEPO JE PONOVO IMATI DRUGOG PRUSA
MEĐU DVANAESTORICOM... PRAKTIČNO JE,
MANJE SE VREMENA GUBI NA PRAZNE PRIČE.

ŠTA SE DESILO
PRETHODNOM?

OVO.

EVROPA IMA SVOJE PRIČE O VUKODLACIMA, ALI SMO
LIVEK VEROVALI DA SE TU ZAPRAVO RADILO O
PSOGLAVIMA. EM SU U STRAHU VELIKE OČI, EM SU
PAS I VUK VIŠE-MANJE ISTA STVAR,

KAD JE JEDAN OD NJIH ZA CIRKA PET MINUTA
IZMASAKRIRAO ČITAV MEŠOVITI ODRED S TVOJIM
PRETHODNIKOM NA ČELI U PREDGRADIMA
STALJINGRADA, ISPOSTAVILO SE DA NIJE.

KOLIKO ZNAMO, DOŠLI SU IZ DUBINE
RUSKIH STEPRA. ZAŠTO BAŠ SADA,
POSLE VEKOVA USPEŠNOG PRIKRIVANJA?

PA, PRETPOSTAVLJAMO DA IH JE NA TO
NATERAO NAŠ SAVEZ S RAJHOM I ZAJEDNIČKO
NADIRANJE KA RUSKIM NAFTNIM POLJIMA.

ZAŠLI SMO NA TERITORIJU
KOJU SMATRAJU SVOJOM
I SAMIM TIM I BRANE...

...PA SU BRŽE-BOLJE
NAVUKLI SVOJE
JAGNJEĆE KOŽE I
KRENULI NAM U SUSRET.

SUDARILI SMO SE PRVI
PUT U STALJINGRADU.
NIJE SE DOBRO ZAVRSILO...

...PO NAS.

EVO ŠTA ZNAMO O NJIMA: BRŽI SU, KUDIKAMO
SNAŽNIJI OD NAS I SPOSOBNI SU DA SE SAVRŠENO
LTOPE MEĐU LJUDE... ČEMU MOGU I DA ZAHVALE
ŠTO SU TOLIKO DUGO OSTALI ISPOD NAŠEG RADARA.

...HM... PRAKTIČNO
SU BESMRNI.

MISLIO SAM
DA ISTO VAŽI
I ZA VAMPIRE?

ZABORAVI LEGENDE: TRANSFORMIŠU
SE U ZVERI USRED BELA DANA, POTPLINO
PO ŽELJI. PUN MESEC SAMO POJAČAVA
BRZINU I STEPEN TRANSFORMACIJE...

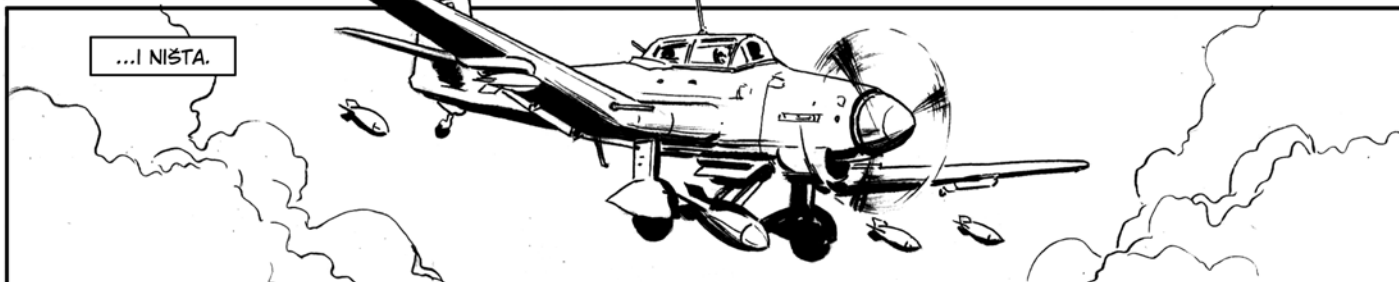

BESKRVNE LUBIJA POGODAK
U SRCE I OBEZGLAVLJIVANJE.

DVANAESTORICI
MOŽE DA USMRTI
JEDINO PROBIJANJE
MOZDANE KORE.

VUKODLAKE NE
ZAUŠTAVLJA NIKO...

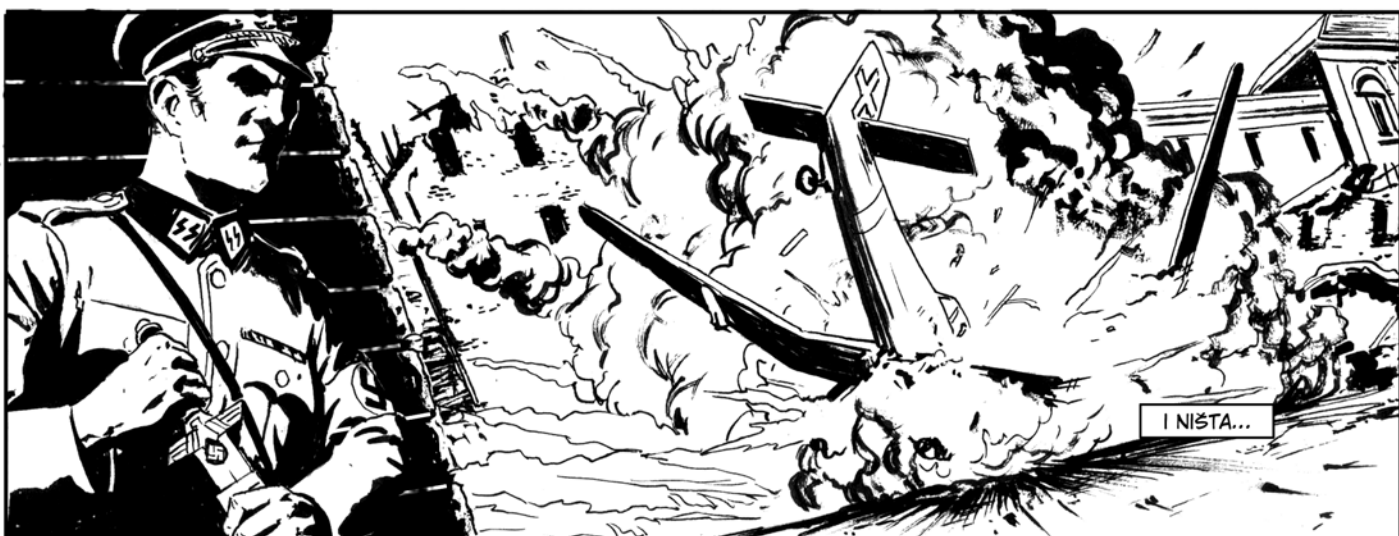
...I NIŠTA.

SVE SMO PROBALI. GAZILI TENKOVIMA, GAĐALI BOMBAMA, GNJEČILI ČITAVE KVARTOVE...

I NIŠTA?

I NIŠTA...

SEM SREBRA.

KROZ SRCE. TO SAZNAJE NAM JE TVOJ PRETHODNIK KUPIO SVOJIM ŽIVOTOM. OPŠTA PROCENA JE DA SMO JEFTINO PROŠLI...

...MADA ČISTO SLIMNJAM DA BI SE SIROTI KAJZER S TIM SLOŽIO.

AKO ZNATE KAKO DA IH UBIJETE, NE RAZUMEM U ČEMU JE PROBLEM...

U TOMU ŠTO JE NEMOGLIĆE IDENTIFIKOVATI VLKODPLAKA KAD NIJE U SVOJJOJ ZVERSKOJ FORMI...

...ŠTO JE POTREBNO STRAŠNO MNOGO SREBRNIH METAKA DA SE POGODI U SRCE KAD TO JESTE...

...I U TOMU ŠTO SU ZALIHE SREBRA, ZA RAZLIKU OD GNEVA ONIH KOJI NAM IZDAJU NAREĐENJA, I TE KAKO OGRANIČENE.

KOLIKO VREMENA IMAM DA PRONAĐEM REŠENJE?

ISKRENO?

NIMALO.

DA SMISLIŠ KAKO ČEŠ GA PREZENTOVATI, PAK, IMAS JOŠ DVADESETAK METARA VOŽNJE, STOTINAK STEPENIKA I NEKOLIKO DESETINA METARA HODNIKA.

NASTAVIĆE SE

Pravi Bane i licencni Kerac

Branislav Kerac je ime koje je poznato svakom čitaocu stripa na ovim prostorima rođenom pre 1991, a i mnogima koji su rođeni posle te za bivšu SFRJ sudbonosne godine.

Uslovno rečeno skorašnji angažman na francuskom i posebno ovdašnjem čitaocu bliskom italijanskom stripu kao i dobijanje plakete „Nikola Mitrović Kokan“ za doprinos srpskom stripu na Sedamnaestoj balkanskoj smotri mladih strip autora juna 2015. godine u Leskovcu, bili su direktan povod za ovaj razgovor...

PRESSING: Skoro sam u jednom intervjuu povodom gostovanja na Sedamnaestoj balkanskoj smotri Filipa Andronika pročitao njegovu izjavu da prezime Andronik nema niko na ovim prostorima sem njega i njegovog brata. Koliko ljudi ima prezime Kerac, i koje je njegovo poreklo?

Bane KERAC: Onako kako su mi interpretirali, porodice Kavgić, Vlaović, Jovanović i još desetak njih, izbegle su 1848. godine iz svog sela koje se zvalo KER (na nemačkom O'Ker, današnje Zmajev*) u okolinu Novog Sada (Čenej, Kovilj, Žabalj, Đurđevo, Čurug, a neke su prešle Dunav i stigle do Vrdnika...). Po mestu porekla, prozvani su Kerci, a familije se razlikuju prema svecima koje slave. Moji potiču od Kavgića, a najstariji predak se nalazi u kerskim crkvenim knjigama negde oko 1760. godine. Zemljište omeđeno Rimskim šančevima, putem za Temerin i desnom ivicom današnjih Pejićevih salaša je pripadalo mom pradedi koji je to podelio trojici sinova. Na žalost, moj deda, poznati uzgajivač i trgovac konjima, prokockao je imanje i nestao (kasnije je držao kafanu u Šapcu), a baba je sa dva sina i dve kćerke krenula u nadnicu i došla u Novi Sad, u

čuvenu Kamberovu ulicu (današnja Jovana Cvijića). Dugo sam, kao i moj otac, bio ubeđen da sam u srodstvu sa slikarem Milanom Kercom i time pravdao moju sklonost ka crtanju, ali se ispostavilo da njegova familija slavi Đurđevdan, a moja Varnavu i Vartolomeja, tako da nam je samo prezime zajedničko. Trenutno, u Novom Sadu ima dvadesetak porodica Kerac iz 4-5 familija.

PRESSING: Dobro, ustanovili smo da sklonost ka crtanju ne potiče od Milana Kerca. Odakle potiče?

KERAC: Pravo da kažem, nemam pojma... Tata mi nije bio naročito sklon olovci, mama još manje. A nisam čuo ni da se neko u široj porodici naročito isticao...

PRESSING: Jesu li je sinovi, s obzirom da su dobili imena po strip junacima, nasledili?

KERAC: Jesu. Obojica su talentovani i vešti crtači, ali, nisu nasledili magareću upornost da isteraju stvari do kraja. Daleko više su dogurali u muzici i sada su majstori svojih instrumenata. Jedan je bubnjar, a drugi gitarista. Mlađi, gitarista, sasvim se posvetio muzici, dok je stariji, uz death metal artizam, u neku ruku nastavio moje zanimanje - radi kao koncept artist u svetu kompjuterskih igara.

PRESSING: Sloviš za nekog ko nema dlake na jeziku prilikom komentarisanja radova bilo mladih bilo starijih autora koji zatraže tvoje mišljenje. Misliš li da koristi takvog pristupa nadilaze potencijalne mane, i jesi li bio podjednako beskompromisan kad si komentarisao radove svojih sinova?

KERAC: Teško je priznati, ali, pokazao sam se kao bolji stručnjak nego kao pedagog... Bojim se da sam previše klinaca, a među njima i moju decu, više demotivisao nego što sam ih zagrejao za crtanje. Prosto pravilo iz „mojih vremena“ da je stroga kritika korisnija od tapšanja po ramenu je ispalo vrlo rigidno za nove generacije. Gledam na današnjim forumima kako se škrabatori dive škrabotinama po principu „ja tebi vojvodo...“ i čim se neko usudi da nekome ukaže na neku grešku, odmah se povede rasprava na ličnom i nacionalnom planu. Zbog svega toga, u zadnje vreme izbegavam da nekom solim pamet.

PRESSING: Pominješ nacionalni plan - ali ti si omiljen i rado viđen u svim krajevima bivše nam SFRJ, ili je bar takao moj utisak. Slažeš li se s tim, i ako se slažeš, zašto misliš da je tako?

KERAC: Kad sam rekao nacionalni, mislio sam više slikovito, pošto se često bezazleni konflikti završe kolektivnom paranojom... Ja lično nikad nisam imao takvih incidenata pošto sam javna ličnost i ne želim da se nigde svrstavam i opredeljujem. U mojim stripovima nema politike, a ako je i ima, dobro je skrivena (Smeh). Uglavnom se krećem u uopštenim i od većine prihvaćenim normama što se tiče morala i politike... Naime, moji privatni stavovi ostaju privatni. S vremena na vreme ispliva i neko moje

Prema raspoloživim izvorima, mesto Zmajev datira iz 1267. godine, kada se prvi put javlja pod nazivom Ker. Srbi su ga naselili 1698, a već 1703, osnovana je prva srpska škola. Pravoslavni hram Sv. Nikolaja sagrađen je 1793. godine. U to vreme, pored Srba, u selu su živeli Nemci i Mađari. Godine 1793. osnovana je mađarska, a 1840, nemačka škola, pa otuda i ovi nazivi mesta: Alt - Keer 1853, O-Ker 1854-1984, Stari Ker 1859-1897, O ili Nagy, Alt ili Gross Ker 1864, Ker Stari 1905, Oker 1905-1922. godine, Pašićvo od 1922-1946. i Zmajev* od 1947. godine, do današnjih dana.

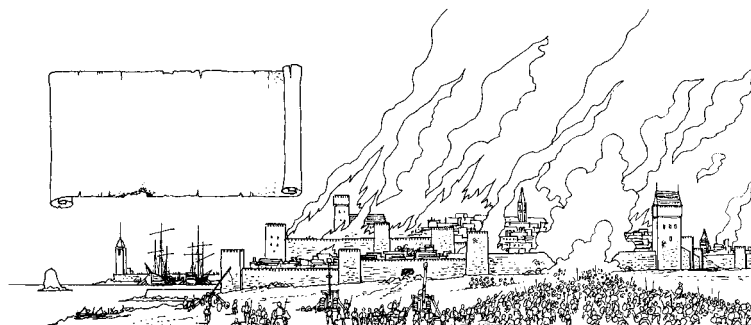
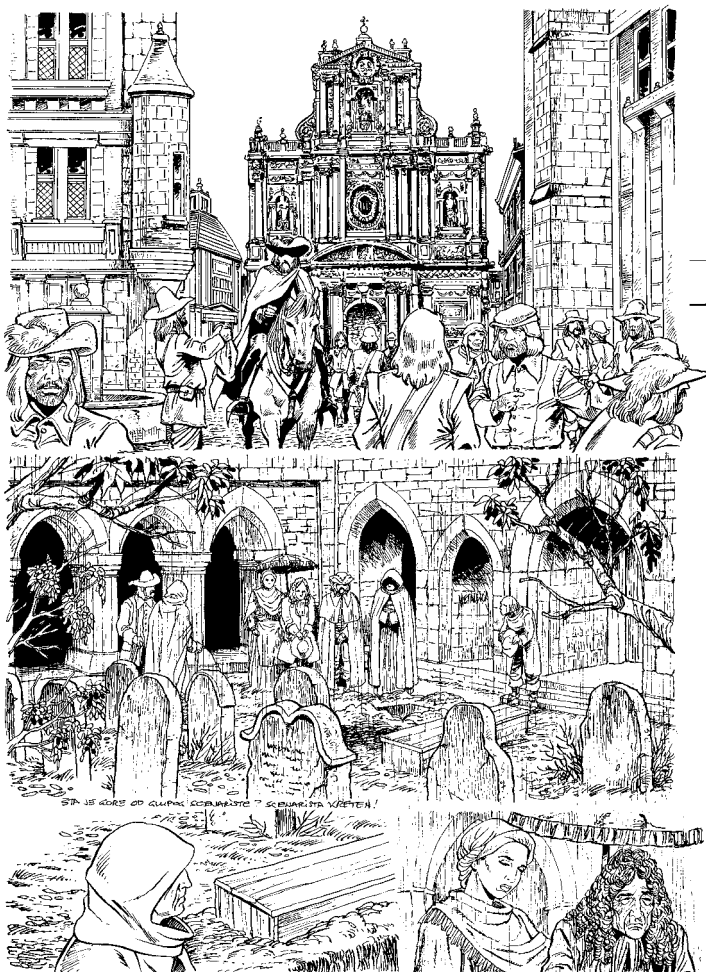
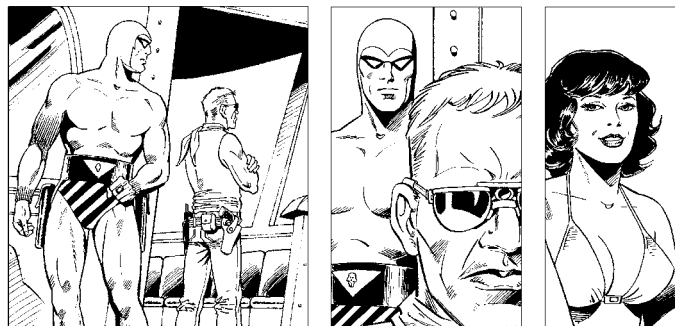
opredeljenje, ali više kao faktografija nego kao sredstvo ubeđivanja.

PRESSING: Spomenuo si da si javna ličnost – to dolazi i od tvog bavljenja muzikom u grupi „GeroMetal“, ali i pojačljivanja u kratkom filmu „Cat Claw“. Da li ti je bio čudan prelazak iz relativne privatnosti i tišine radnog stola u galamu i svetlosti pozornice, ili smatraš da je to bio logičan korak?

KERAC: Vrlo logičan. Nekako sam tako sastavljen da se podjednako dobro osećam i u publici i na pozornici. Tišina i moj radni sto nikako ne idu zajedno, baš naprotiv. U stanju sam da radim i uz metal i uz new age. Naravno, postoje i žanrovi koje nema šanse da pustim ni pod kakvim uslovima a kamoli dok radim... (Smeh) Moja neispunjena želja je bavljenje glumom... Da se nisam bacio na crtanje, sigurno bih bio nekakav filmski radnik.

PRESSING: I kad smo već kod toga, odakle muzički talenat, koji opet znam da su tvoji sinovi nasledili od tebe, u tvojoj porodici?

KERAC: Moja mama je bila muzikalna žena. Ne toliko na nivou izvođača, bila je sasvim osrednja pevačica, nego na nivou muzičkog obrazovanja. Naš radio u kući nije bio uključivan ujutro pa šta bude. Mama je obeležavala u radio programima ono što je smatrala da i ja treba da slušam i revnosno menjala stanice. Ja sam ustvari odrastao na „Karmen“ Žorža Bizeta, „Travijati“, „Nabuku“. Mamina prva ploča je bila „Tišina“ trubača Marijana Domića, a kada je par meseci kasnije kupljen gramofon, stigla je i prva longplejka – „Španski“ i „Italijanski kapričo“ Čajkovskog i Rimskog-Korsakova. Slušale su se i one prave narodne pesme Ksenije Cicvarić i Marije Bukte ali i sevdalinke Himze Polovine. Lola Novaković je bila mamina miljenica pa sam i ja znao njenu diskografiju napamet. Onda su došli „Bitlsi“ i „Stounsi“, a „Snupi protiv Crvenog Barona“ je bio deo mog prvog nastupa na bini doma JNA uz vojnički VIS... Kod mene u kući se slušalo svašta ali po principu „the best of“... Nisam bežao ni od Krisa de Bura ni od „Čeri Čeri Led“ Modern Tokinga. Uz „Kan Kan“ Mednesa su išli i Džozan Džet i Enja. Ali, kad sam sam u ateljeu ili u radnoj sobi, onda je išla nešto agresivnija muzika koju sam zastupao i kao član benda. Bubnjeve sam počeo da sviram prosto zato što je Slavko Pejak, kad smo osnivali bend, imao gitaru a ja nisam. Snalazio sam se sa raznim kutijama i kantama sve dok se nismo u medicinskoj školi dočepali pravih instrumenata. Svirkom se bavim celog života uz povremene kraće i duže

pauze, ali sam tek pre dvadesetak godina razdvojio desnu ruku i desnu nogu... Uz GeroMetal i muzičko društvo koje se kod mene skupljalo, moji klinici su lako poželeli da i oni budu deo tog cirkusa.

PRESSING: Veći i odgovor na tvoje prvo pitanje urvi malo poznatim istorijskim podacima. Sem stripa i muzike, stekao sam utisak da je i istorija nešto što te jako zanima. Otkakle ta ljubav prema istoriji – sem iz razloga što je učiteljica života što nas je, tvoje medicinsko i moje gimnazijsko drugovanje s latinskim naučilo?

„Princ Valijant“, „Beli konjanik“, kratke biografije vojskovođa i bitaka u „Kekecu“... Plus filmovi iz pedesetih i šezdesetih – „Robin Hud“, „Vitezovi okruglog stola“, „Ajvanho“... I još, romani Aleksandra Dime, Slavomira Nastasijevića... Sasvim dovoljno materijala da se zainteresujem za istoriju. U nekim novinama, kao feljton, izašla je knjiga Petra Tomca o Kosovskoj bici, i taj njegov hladan pristup pun razločnosti definitivno me je privukao da malo više istražim teme koje me zanimaju. Sve je to poprimilo oblik četiri knjige koje sam sa zadovoljstvom uradio, što sam, što sa saradnicima.

PRESSING: Tokom svoje karijere bio te je i ovakav i onakav glas, jedni su te hvalili, drugi napadali. Tokom soog poznanstva s tobom, došao sam do zaključka da to dolazi od toga što si jako rano znao šta hoćeš a šta nećeš u životu i u skladu s time se uvek i vladao. Jesam li u pravu?

KERAC: Malo jesi, malo nisi. Koliko ja znam, svega dva čoveka su napadala moj rad radi, valjda, nekakve lične promocije, i nisam se previše potresao oko toga (Smeh). Bila su i dva uopštena napada (alternativni vs. komercijalni strip), ali smo se Kljakić, Đukanović i ja, uz pomoć Bojana M. Đukića vrlo lako sporazumeli da žanrovska podela ne uslovljava kvalitet.

PRESSING: Kad smo već kod kvaliteta, ti si u određenim periodima života jako puno radio. S druge strane, uvek ti je jako bitan bio i kvalitet. Kako si uspevao da miriš nametnute uslove sa ličnim htenjima? Jel bilo kompromisa na koje si morao da pristaneš?

KERAC: Na žalost, i previše, ali to je uglavnom bilo u stripovima gde nisam sam svoj gazda. To se pre svega, odnosi na licencne stripove, ali čak i na tom terenu, uspevalo mi je da izlazim izvan okvira. Ali, ostaje činjenica da sam neke epizode baš odrobijao... Uglavnom, profesionalna etika nije dozvoljavala skretanja i vrludanja... S obzirom da je u tim vremenima kvalitet bio dovoljno vrednovan, nije bilo puno prostora za zabušavanje...

PRESSING: Šta je to što je uticalo da neki, da tako kažemo, najamni poslovi bu-

du robije, a neki ne? Šta je ono što ti je presudan faktor kad radiš na tuđim junacima, šta ti olakšava a šta otežava život u tim i takvim situacijama?

KERAC: Najteže mi je padalo kada po dužnosti dobijem očigledno polupismeno i amaterski napisan scenario sa gomilom dramaturških i stilskih grešaka sa sve drvenim dijalozima. Onda moram da ulažem dodatni napor da sredim sve to i dovedem na pristojnu meru koja najčešće podrazumeva da od celog scenarija ostane samo ideja scenariste i njegovo ime...

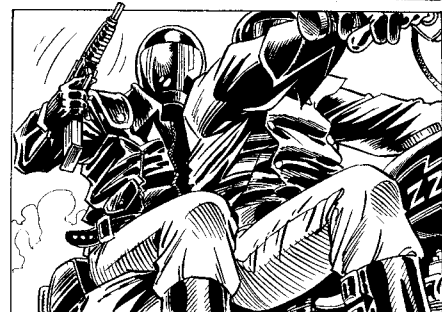
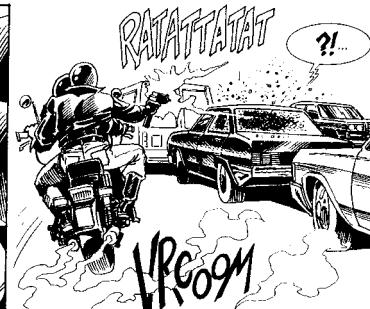
Postoje i suprotni slučajevi kada imam izvrsno napisan scenario sa izuzetno dosadnom radnjom, a najgora varijanta su francuski scenaristi kod kojih ništa ne možeš da menjaš pa moraš da crtaš svakakve nedoslednosti i gluposti. Naročito obožavam kada papak napiše: „Mišel, u krupnom planu, upućuje Pjeru neodobravajući pogled“. Ili, „Piter gasi motor“... U principu, koliko mi nekada nije smetalo da radim sa drugim scenaristima i ispravljam krive Drine (posebna stvar za diskusiju, dozvoljavam), toliko sada gledam da sa drugim scenaristima radim samo kad baš moram... A današnja situacija je takva da se ne sećam kad sam radio nešto sasvim moje (Smeh)...

PRESSING: *Ti si se u svojoj karijeri sretao sa najblaže rečeno čudnim zahtevima i primedbama izdavača i scenarista – možeš li da nam ispričaš nešto o „Black Pearl“, „Ghost-u“, probama za „Komanču“, za „Marti Misteriju“, „Fantoma“, „Antihrista“... Sa čime si se sve sretao i kako to da potom nisi iz stripa pobegao glavom bez obzira?*

KERAC: Probe su sastavni deo našeg posla. Mene to lično jako nervira, pošto moram da radim probu za nekog ko ne ume da proceni sposobnosti iz mojih ranijih radova, a to ga automatski degradira u mojim očima. Zaista je van pameti da ne možeš, gledajući album „Kate“, zaključiti da li mogu da crtam krstaše, nego, ajde, nacrtaj mi krstaša. Najobičnija smaračina. Što se tiče komentara na te radove, nikada ih nisam shvatao ozbiljno. Ili su to bile formalne odjebnice tipa „suviše evropski (američki)“ ili su primedbe bile takve da se iz aviona videlo da ih daje nekompetentna ličnost. Rad sa Amerikancima je podrazumevao zabranu svake moždane aktivnosti. Nema veze ako je nešto debilno u startu, nije tvoje da o tome brineš. Otprilike tako funkcioniše i rad za Francuze, s tim da oni ipak uvažavaju ako im ukažeš na neki propust. Francuske scenarističke zvezde su ipak opuštenije i prirodnije od naduvanih i arogantnih Amerikanaca. Naravno, ne može se generalizovati, tako da ima sjajnih ljudi s obe strane bare, ali su zaista u manjini. Nije da nisam bežao (Smeh)... Moji stripovi su bili moja tiha luka tako da sam izdržavao sve gluposti i licemerje stranih poslodavaca.

PRESSING: *Opisao si svoje iskustvo u radu sa američkim i francuskim scenaristima... Kakav utisak imaš o italijanskim?*

KERAC: Mešovito. Prvi strip koji sam radio za „Boneli“ je bio dodatak u „Zoni X #17“ – „Zle oči“ sa scenaristom Lorencom Bartolijem koji je tada bio početnik tako da je bilo par stvari koje su me nervirale, ali, ukupno, bilo je u neku ruku zanimljivo iskustvo. Buratini je nešto sasvim drugo. Profesionalac koji tačno zna čime da nahrani konja koji dobro trči, zna koliko muzike za koliko para, efikasan u dijalogu, ne opterećuje ukrasima. Malo šeta u dramaturgiji što je lako objasniti isprekidanom isporukom scenarija ali na kraju sve kockice složi u fijoku.

PRESSING: Radio si svoje izuzetno uspešne serijale („Kobru“ i „Ket Klou“), crtao jednog od najpoznatijih likova na svetu („Tarzana“) – a opet imam utisak da te na ovim prostorima prosečni strip fanovi možda najviše cene po radu na „Boneli“ likovima iz tvoj faze u „Dnevniku“, kao i danas. Smeta li ti to?

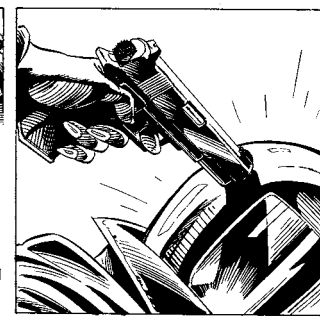
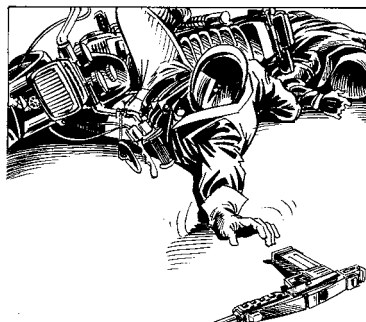
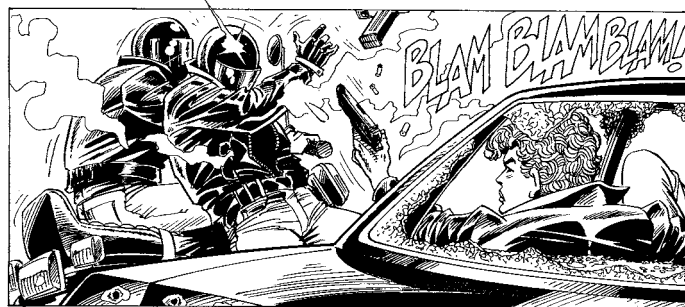
KERAC: Prosečni fanovi i policajci – jedan mi je oprostio kaznu zato što je čitao „Tarzana“. Redosled je, ipak, „Tarzan“, „Blek“ i sad, „Zagor“. Pre bih rekao da sam k'o doca Džekil i čika Hajd. Licencni Bane za određenu publiku i pravi Bane sa njegovim junacima. Nisam baš ubeđen da su fanovi „Tare“, „Kobre“, „Kate“ i „Bilija“ u manjini... Rekao bih da je to samo medijski privid i da su Bonelijanci daleko glasnjiji. Iz prakse znam da Bane i Kata uvek idu zajedno, a u razgovoru sa fanovima daleko češće pričamo o „Nervoznom Životu“, „Ubedljivo nepobedivom“ i „vitezu Oliveru“.

PRESSING: Mislim da je „Zagor“, možda baš zato što je jedan od najvoljenijih likova, takođe jedan od stripskih likova s kojim se najviše zbiva šega na ovim prostorima. Ni ti nisi bio izuzetak u tome, a opet, danas ti je posao da radiš njegove avanture. Kako to miriš? Koliko ozbiljno shvataš posao na liku kog, prosto, ne možeš da shvatiš ozbiljno?

KERAC: Vrlo ozbiljno. Čak i u vreme kada nisam imao obaveze prema liku, više sam terao šegu prema žanru nego prema konkretnom liku. Ja i inače ne podnosim gitariste koji sa prezirom pričaju o „Smoke On The Water“ a nisu u stanju da taj rif pravilno odsviraju. Naše zezanje u „Dnevniku“ se uglavnom odnosilo na Zagorovo Tarzanoidno poreklo. Meta je bio i Čikov jednostavni humor, ipak smo mi bili generacija „Monti Pajtona“, „Taličnog“ i „Asteriksa“... Ukratko rečeno, naša šega sa „Zagorom“ i, daleko više, sa „Blekom“, nije bila nipodaštavanje i ismevanje nego zdrava zabava u okviru posla.

PRESSING: Kakve veze imaju stripovi i stomatologija?

KERAC: Uglavnom na relaciji proporcije i anatomije. Moja devetka iz anatomije je omogućila da delove tela crtam sa razumevanjem pa mi

se neće desiti da kod jedne dignute ruke nje-
no rame ostane u istoj ravni sa ramenom dru-
ge ruke... Tačke i linije na glavi koje su korisne
u protetici (linija očnjaka se poklapa sa zeni-
cama, npr) lako se primenjuju u crtanju, tako
da nećemo puno pogrešiti ako uvo smestimo
u prostor koji određuju obrva i nos. Ako koren
dlana stavite na vrh brade, srednji prst će vam
doći do izvorne linije kose.

PRESSING: Hoćeš reći da si stomatologiju upisao
zarad boljeg razumevanja ljudske anatomije pri-
likom crtanja stripova?

KERAC: Ni izbliza, ali da se poklopilo, pok-
lopilo se! Stomatologija je bila logičan nastavak
mog školovanja za zubotehničara. Poziv sam
izabrao na osnovu namere da imam neki sigu-
ran posao koji ce mi obezbediti nesmetano bav-
ljenje hobijem – crtanjem. Posle se ispostavilo
da je hobi prerastao u zanimanje.

PRESSING: Kad si napustio fakultet, koliko si ti
bio siguran u to da ćeš ostatak života moći da živiš
od stripa, a koliko su bili sigurni u to tvoji roditelji?
Kako su reagovali na taj tvoj korak?

KERAC: Što se mene tiče, ja sam sebe vrlo la-
ko video kao profesionalnog freelance crtača.
Roditeljima isprva nije bilo drago, „socijal-
no, penzija i redovna plata“ sindrom, ali su
se brzo navikli kada sam počeo svakog mese-
ca da donosim honorare. Moja tadašnja devoj-
ka, međutim, apsolutno nije imala razumeva-
nja za moj „neozbiljan i avanturistički pristup
budućnosti“ pa je brže bolje našla mlađeg,
ružnijeg i sličnijeg uobičajenom prototipu
uspešnog muža.

PRESSING: Svako zlo ima svoje dobro, kaže naš
narod – da se to nije desilo, pitanje je da li bi sreo
svoju suprugu? Vas dvoje je, kako sam bar to ja ra-

zumeo, spojio strip?

KERAC: Sreli smo se u „Dnevniku“. Moja
buduća je bila angažovana da upisuje tekstove
u moje stripove, a pošto je imala zaradni osmeh
Meri Džejn Votson potrudio sam se da naša
saradnja ne ostane samo na stripovima. Na-
merno sam pravio manje oblačiće pa je morala
svaki čas da me konsultuje kako da smesti neki
tekst (Smeh).

PRESSING: Saradivao si sa, čini mi se, svim
najvećim strip izdavačima bivše SFRJ, „Dečijim
novinama“, „Dnevnikom“, „Forum-Marketprint-
om“... Svi su oni bili dosta karakteristični drugačiji
jedni od drugih iako su se bavili istim poslom, strip
izdavaštvom. Imaš jedinstvenu poziciju insajdera –
šta ih je to međusobno razlikovalo?

KERAC: Uglavnom ljudi angažovani na stripu
u tim firmama. To se vidi i po izdanjima – ko
je radio sa znanjem i dušom, ko se oslanjao
na ukus dobavljača stripova, a ko se slučajno
našao u srečnoj poziciji da dobije materijale koji
idu sami od sebe... Međutim, sem par izuzetaka,
svi ti ljudi su vremenom manje-više naučili
da vode posao i postali sposobni urednici. Rak-
rana su bili kvazidizajneri i urednici koji su
angažman na stripu posmatrali kao kaznu. Za-
to sada imamo enormne količine unakaženih i
bez ikakvog plana objavljenih stripova. O uku-
sima, naravno, nećemo raspravljati. Lično mis-
lim da je sve to moglo biti mnooogo, mnogo
bolje, ali, sve u svemu, nismo loše prošli.

PRESSING: Šta bi ti drugačije i bolje, da si bio u
poziciji da odlučuješ?

KERAC: Ne bih dozvolio montiranje i docrta-
vanje. Zamislite da Mona Lizu skrate malo sa
strane a docrtaju po visini da bi odgovarala ra-
mu koji imaju! To vam je isto sa stripovima.

Cela sjajna „Cowboy Pictures Library“, kod
nas poznata kao „Crtani romani“, unakažena
je i upropašćena samo zato što je, valjda, neko
hteo da uštedi na papiru i napravio svesku od
48 strana a ne od 64. „Marvelovi“ stripovi na
A4 formatu? Smešno. Ne bih dozvolio objavljiva-
nje epizoda nekog serijala bez ikakvog reda
i smisla. Ono što su „stručnjaci“ iz „Dečjih no-
vina“ uradili „Spajdiju“, „Derdevilu“ i „Osvet-
nicima“ je tiha jeza. Ne bih dozvolio da, na bi-
lo koji način, frustrirani profesori književnosti
dođu u bilo kakav dodir sa „Kenom Parke-
rom“... Spisak bi bio jako dugačak, pošto je is-
torija sakaćenja i prekrajanja stripova u našoj
zemlji prebogata.

PRESSING: Za par meseci odlaziš u penzi-
ju. Osećaš li se kao penzioner? Kako planiraš da
provodiš svoje penzionerske dane?

KERAC: U mom slučaju, odlazak u penziju je
samo zakonska formalnost. Ja sam, ustvari, u
penziji još od 1975. godine, pošto se od tada ba-
vim samo hobijem, a to je san svakog penziona-
ra. Drugačije rečeno, neću ni osetiti da sam u
penziji pošto ću raditi iste stvari kao i do sada.
Duznosti tehničkog lica u „Marketprintu“ neće
mi nimalo nedostajati i to će biti jedina uočljiva
promena. Za razliku od nekih mojih kolega, ne
nameravam da kupim štap za pecanje ili veći
televizor. U stripu uvek ima šta da se radi. Ja
sam od onih koji će, nadam se, jednog dana
umesto kašike baciti olovku.

PRESSING: Šta bi mogao da posavetuješ mladim
crtadžima?

KERAC: Svet je prebogati informacijama i znan-
jem. Onaj ko zna to da iskoristi ima veliku
prednost nad onima koji ostaju zatvoreni i
neprijemčivi za svet oko sebe. ■

PROLOGUE:

GDE SE SAD TAJ MORON ZADRŽAO? LVEK MORAM DA GA ČEKAM!

LAKŠE, BRE! JA REK'O ZNAK, A NE DA MI RAZBIJEŠ PROZOR!

DIVI! MAZNO SAM JE OD ČALETA... I JOŠ GANCNOVA BATER'JA!

NIDE NIKOG! E, PA, SAD ĆEMO DA PROVERIMO DIKIJEVU PRIČU...

... I DA GA PRED SVIMA LITERAMO U LAŽ!

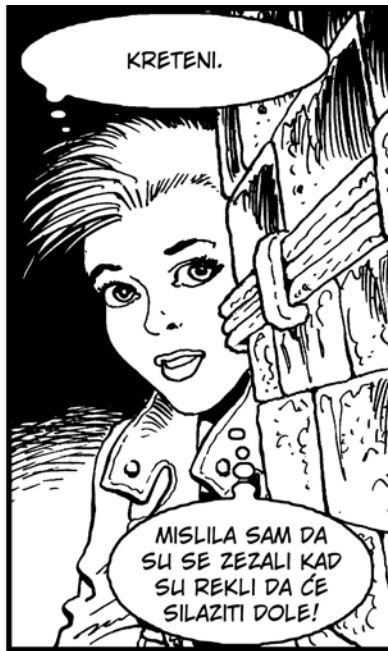
EHM... VIŠE NISAM BAŠ LIBEĐEN DA JE OVO PAMETNO!

MA DAJ, ŠTA SI SE SAD LITRONJAO? TO JE SAMO KANALIZACIJA, JEDINO DIKI MOŽE TAMO DA VIDI BABAROGE!

FUJ,
KOJEG LI
SMRADA!

A I GUMENE
ČIZME JE
TREBALO DA
PONESEMO!

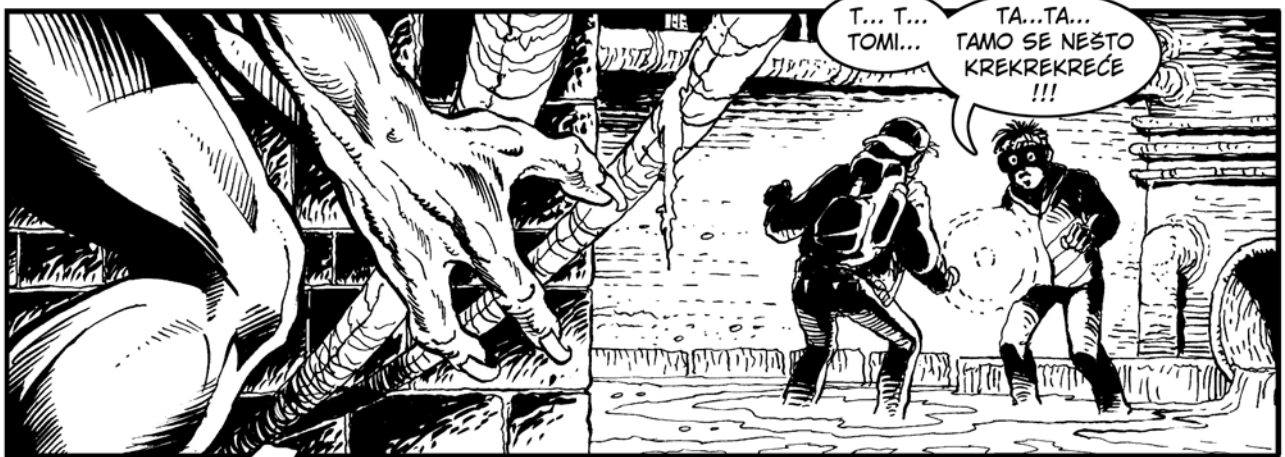
KREteni.

MISLILA SAM DA
SU SE ZEzALI KAD
SU REKLI DA ĆE
SILAZITI DOLE!

BLJAK! KLADIM
SE DA JE DIKI SVE OVO
IZMISLIO SAMO DA BI NAS
BACIO U GOVNA!

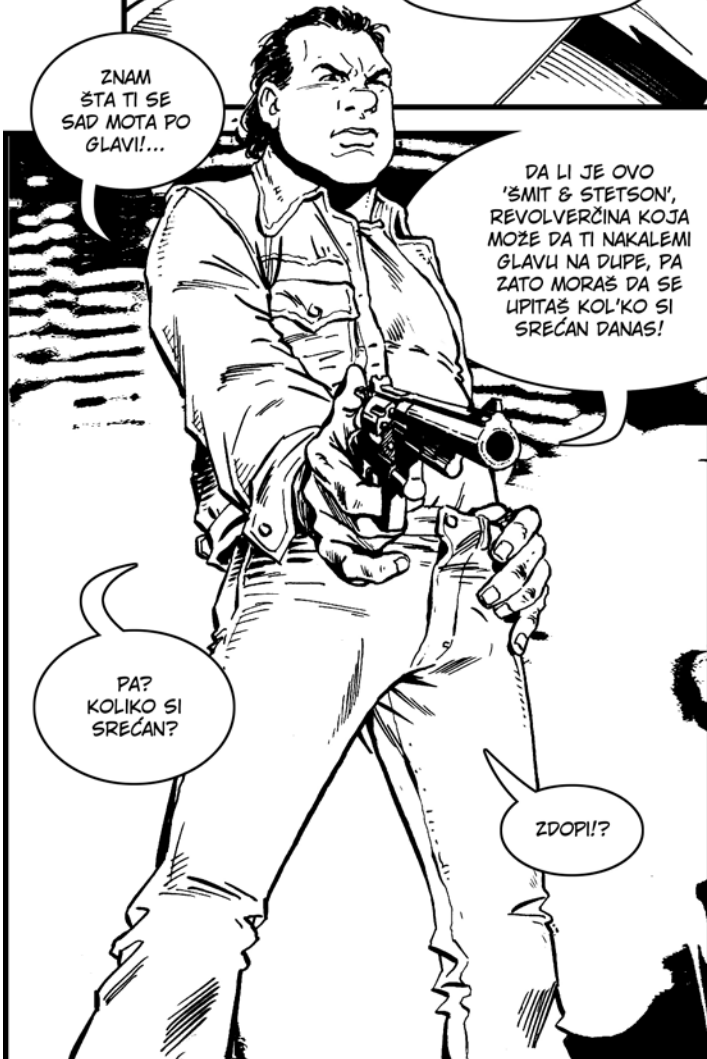
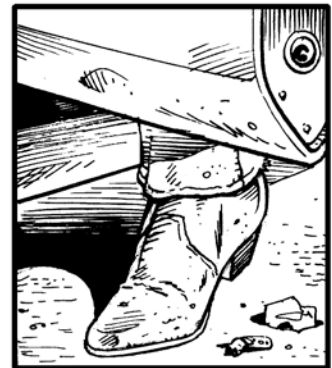
I TO
DUBOKA
!!!

T... T...
TOMI...

TA...TA...
TAMO SE NEŠTO
KREKREKREĆE
!!!

ŠTA JE? SAD VEĆ I SVOJ SOPSTVENI STAN OBJIJAŠ?

GDE SI IZGUBIO KLJUČEVE? ILI JE BOLJE PITATI KOJE SI OSTAVIO KLJUČEVE?

DAJ, LILICE, MAN' ME S TIM... OSTAVIO SAM IH U STANICI I TO JE SVE.

PRIČAJ MI O TOME... BILA SAM TAMO DANAS I NIJE TE BILO! JOŠ GORE, VIDELA SAM ONU TVOJU SEKRETARICU! KAO, FOL, DUGAČKA SLUKNJA, A ONA STVAR SAMO ŠTO JOJ NE ISKOČI IZ OČIJU!

KAO PRVO, NENSI NIJE MOJA SEKRETARICA, NEGO... MA DAJ, CRK'O SAM NAČISTO I NIJE MI DO ŽEGE!

OPET SE DŽAPAJU! LIVEK ISTO! K'O PAS I MAČKA!

ZASTO TO RADE? PRE SU SE BAŠ VOLELI!

OOO, SAD JE VEĆ NENSI, A NE MIS HETFIELD, JEL'? A I AKO NIJE TVOJA, ONDA JE OD ONOG DEBELOG KRMKA KOJEG ZOVEŠ PARTNER SA KOJIM SVE DELIŠ, ZAR NE?

...I DA JOŠ DEMONSTRATIVNIJE ZALUPI VRATA!

E, SADA ĆE ON DA DEMONSTRATIVNO NAPUSTI KUĆU!...

POZOVITE MI BAKINGEMA I DENIJELSA, MIS HETFILD... I SEDITE MALO PRISTOJNIJE.

UZGRED, U POSLEDNJEM IZVEŠTAJU JE BILO TRI SLOVNE GREŠKE I JEDNA IZOSTAVLJENA REČ! POTRUDITE SE DA SE TO VIŠE NE PONOVI!

ODVRATNA, MATORA, NEDOJEBANA KOZA! KRAJNJE JE VREME DA NAĐE NEKOG DA JE SMIRI!

ŠTA IMA, PILENCE? AZDAHA ME SE LIZELELA?

SANJAŠ, GICKO? PRE ĆE BITI DA IMA NEŠTO BEZVEZE DA TI LIVALI!

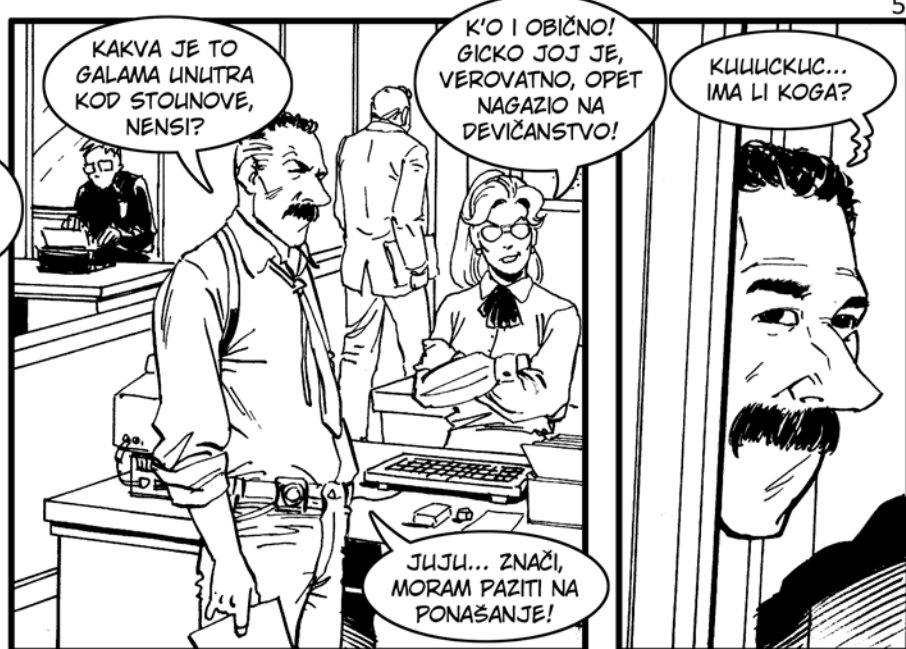
SAČEKAĆEMO GOSPODINA DENIJELSA... VI SE, ZA TO VREME, LIPOZNAJTE SA GĐICOM DŽESIKOM VOLTER.

BAŠ SLATKO DETE... ŠTA VAM ONA DOĐE? VANBRAČNA LILUKA?

MOLIM VAS DA VAŠE NEUMESNE PRIMEDBE ZADRŽITE ZA SEBE, GOSPODINE BAKINGEM!

TREĆI. BAKINGEM TREĆI.

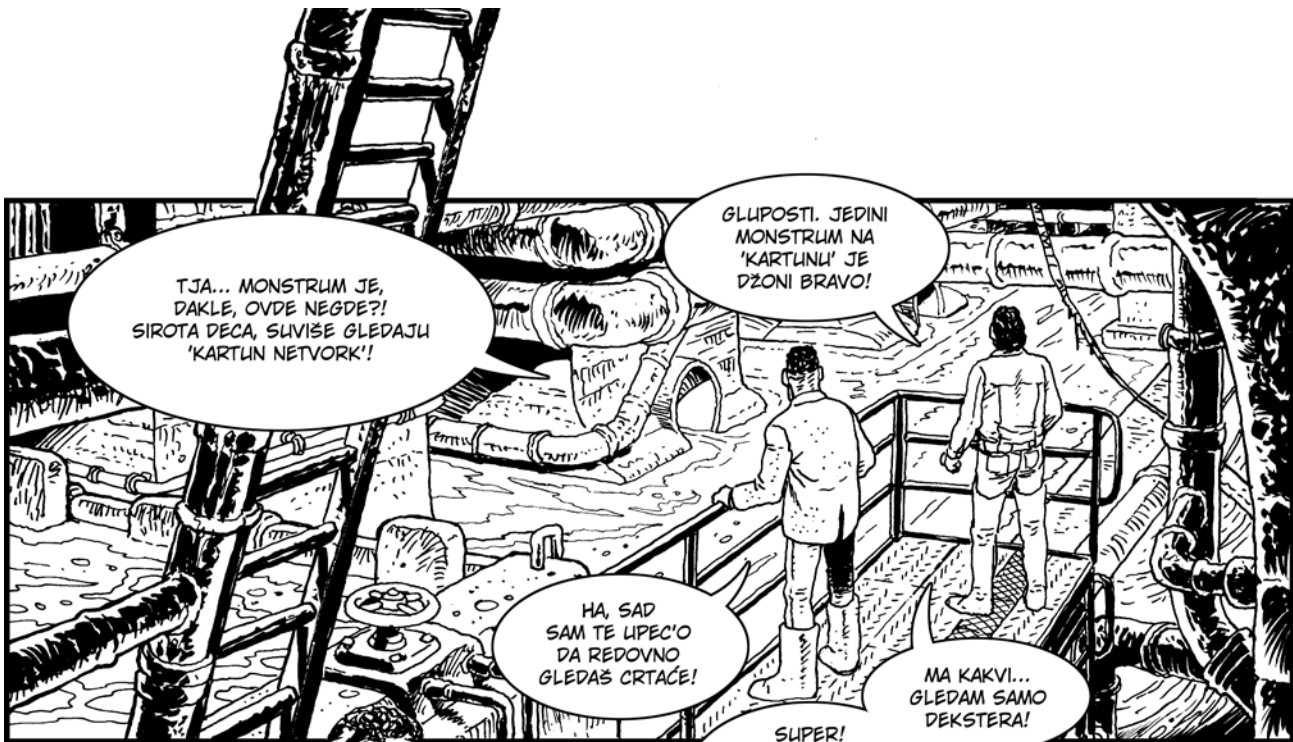

KAKVA JE TO GALAMA UNUTRA KOD STOLNOVE, NENSI?

K'O I OBIČNO! GICKO JOJ JE, VEROVATNO, OPET NAGAZIO NA DEVIČANSTVO!

KUUUCKLIC... IMA LI KOGA?

JUJU... ZNAČI, MORAM PAZITI NA PONAŠANJE!

TJA... MONSTRUM JE, DAKLE, OVDE NEGDE?! SIROTA DECA, SIVIŠE GLEDAJU 'KARTUN NETWORK'!

GLUPOSTI. JEDINI MONSTRUM NA 'KARTUNU' JE DŽONI BRAVO!

HA, SAD SAM TE LIPEC'O DA REDOVNO GLEDAS CRTAČE!

MA KAKVI... GLEDAM SAMO DEKSTERA!

SUPER! I KLINCI SU BILI DOVOLJNO PAMETNI DA OSTAVE JASAN TRAG!

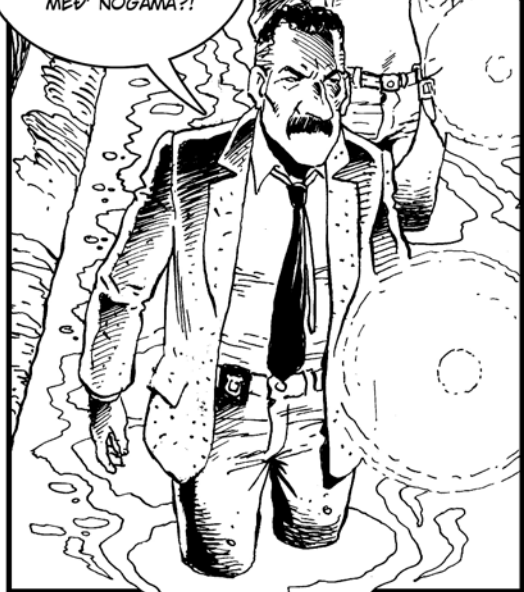

BLJAK! TREBALO JE DA LIZMEM ČIZME DO VRATA! OVOG PUTA NAS JE ŠEĆCA STOUN BAŠ ZAJEBALA!

JES' VALA! SAD JE NE BI' NI DA MI PLATI!

PIH. KLINCI NISU PONELI PUN SPREJ!... OSTAĆEMO BEZ AUTO KARTE!

NE BI ONA TEBI NI DALA! A I ŠTA BI S TIM NJENIM KOMADOM LEDA MEĐ' NOGAMA?!

NEĆE NAM NI TREBATI!...

TAMO SE NEŠTO MRDNULO!

MENE SI NAŠ'O, DEBELI? TO ŠTO ISPAŠTAMO TVOJU POGANLU JEŽIČINU, NE ZNAČI DA OVDE ZAISTA IMA NEČEGA... SEM PACOVA I GOVANA!

GOVANA IMA, ALI PACOVA, DRAGI MOJ NJONJO, NEMA!!! TO I JESTE ONO STO ME BRINE! VIDEO SI FACU MALE DŽESIKE? ŠTA JOŠ HOĆEŠ?

MORE, MALA JE IZMISLILA PRIČU DA BI OPRAVDALA SKITNJU OD CELE NOĆI! JEDINO VEROVATNO JE DA SU SE KLINCI ZAISTA POGLBILI U OVOM LAVIRINTU!

JEL'? A ŠTA JE OVO? LIČI LI TI OVO NA GUZNI PRODUKT NAŠIH MILIH GRAĐANA?

ŠTO JES' JES! LJIGAVIJE JE OD REJVA!

NAJVAŽNIJE
JE SAČUVATI ŽIVCE,
GOVORIO JE
MOJ STARI!...

GOVORIO?

AHA!
UMRO JE PRE PAR
GODINA...

OD ČEGA?

OSTAVLJA
TRAG ZA SOBOM...
POGLEDAJ, NI KRV MU
NIJE K'O KRV NEG'
NEŠTO... FUJ!
BLJA!

OD
ISKIDANIH
ŽIVACA!... GDE
NESTADE TAJ...
TAJ...???

ENO GA! IZGLEDA
DA SMO GA DOBRO
STREFILI!

JES' VALA...
NIJE SE DALEKO
ODVUKAO!

ŠTA JE DA JE,
MRTVO JE NAČISTO! U FAZI
RASPADANJA!...

E, BAŠ MI
JE ŽAO ŠTO SU
PATOLOZI OVOG
PUTA IZVISILI!...

NEŠTO MU
VIRI IZ DŽEPA...KAO
DA JE NEKI LANČIĆ,
ŠTA LI?...

PLOČICA SLIČNA
VOJNOJ...

RIČARD ROHLI,
M.S.I.D. ...ZNAČI LI TI
TO NEŠTO?

BAŠ NIŠTA!
MOZDA ĆE MIS HETFILD
MOĆI DA NEŠTO ISKOPA
U VEZI S TIM!?

MIS HETFILD?
NIJE LI TO MALO
PREZVANIČNO?

JESTE,
PA ŠTA!?

NIŠTA,
SEM ŠTO O
VAMA PRIČAJU DA...
NIJE VAŽNO.

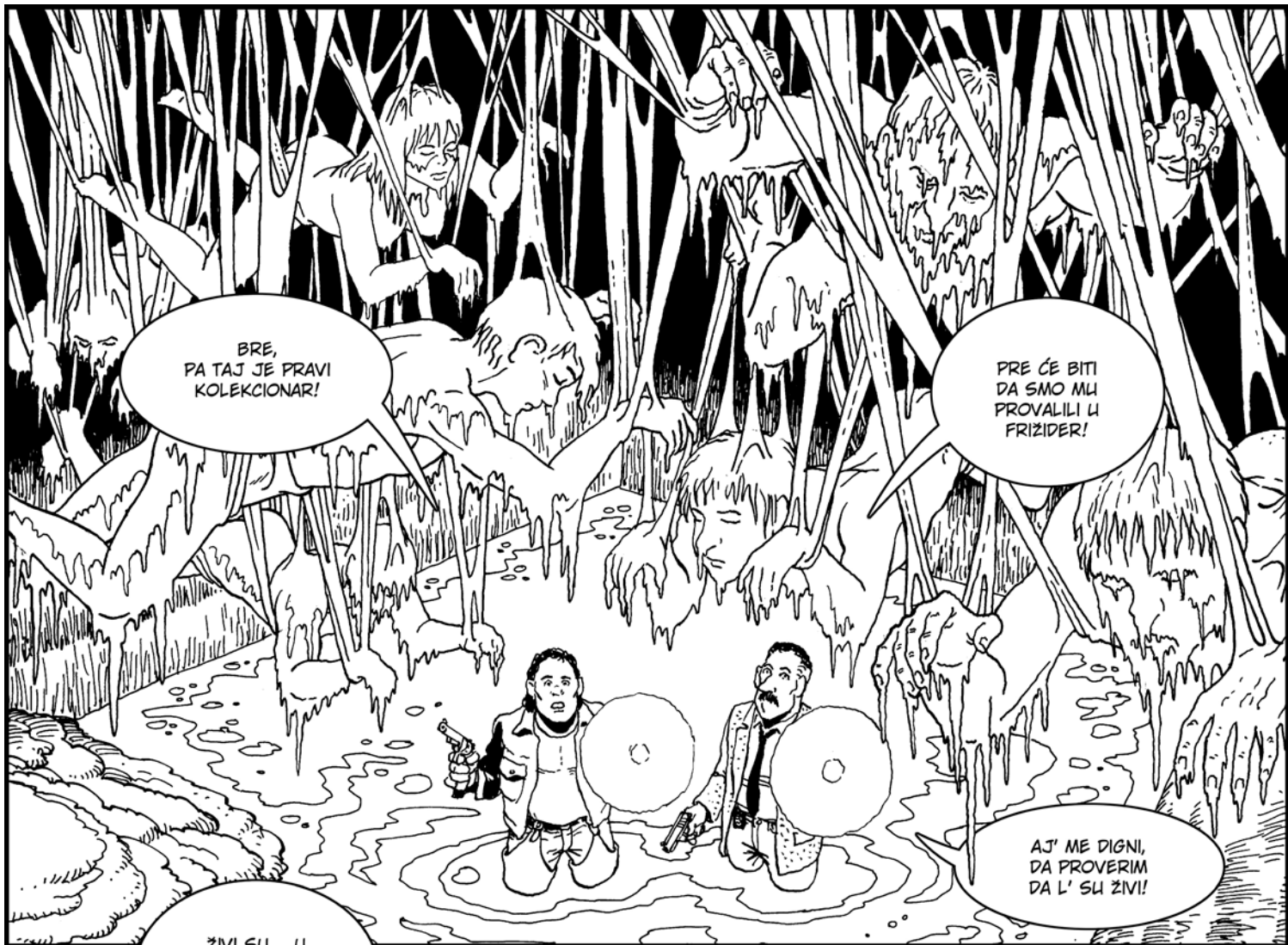

ŠTA NIJE
VAŽNO? ŠTA I KO
TO PRIČA ZA NENSI
I MENE?

NIJE BITNO...
HEJ, OVO POSTAJE
SVE GUŠĆE
I GUŠĆE!

'LEB TE
MAZ'IO !!!

BRE,
PA TAJ JE PRAVI
KOLEKCIJAR!

PRE ĆE BITI
DA SMO MU
PROVALILI U
FRIZIDER!

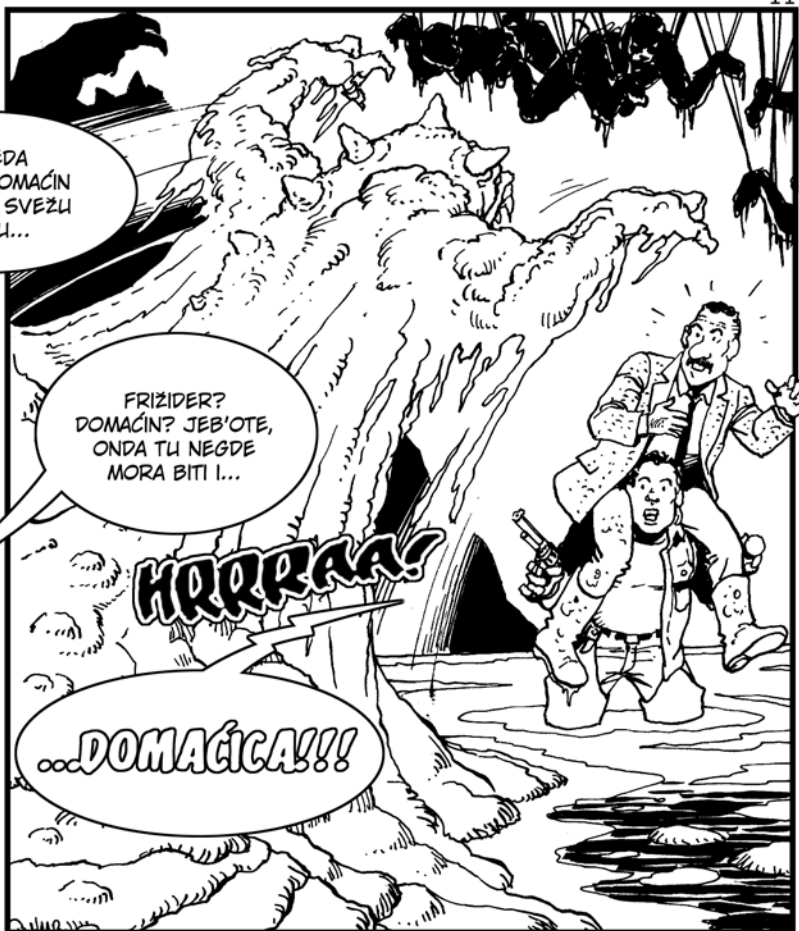
AJ' ME DIGNI,
DA PROVERIM
DA L' SU ŽIVI!

ŽIVI SU... U
NEKOJ VRSTI
KOME, ALI
IPAK ŽIVI...

ŽIVI SU... U
NEKOJ VRSTI
KOME, ALI
IPAK ŽIVI...

IZGLEDA
DA NAŠ DOMAĆIN
BAŠ VOLI SVEŽU
HRANU...

FRIZIDER?
DOMAĆIN? JEB'OTE,
ONDA TU NEGDE
MORA BITI I...

...DOMAĆICA!!!

ŠTA JE SAD?
JESMO L' MI TO
PROGUTANI?

MENI
VIŠE LIČI NA
TRUDNOČU!

JEL'?
KAD ĆE, ONDA,
PORODAJ?

NA
TRIČET'RISAD!

12

TRIČET'RI...
..SAD!

NE MOŽEMO SAMI DA SE NOSIMO S TIM... ŠTAJEDAJE! TREBA ZNATI SVOJE MOGUĆNOSTI, ČINI MI SE...

I TO ŠTO KAZEŠ... OBAŠKA TO ŠTO SE JA JOŠ LVEK NADAM DA JE SVE OVO POSLEDICA LOŠE VEČERE I DA ČU SE PROBUDITI SAMO SA MALOM GLAVOBOLJOM!

POBEŽE!... HOĆEMO LI ZA NJOM?
JES'LI TI NORMALAN???

'EJ, NE MISLIŠ, VALJDA, OZBILJNO DA ME OSTAVIŠ OVDE SAMOG?! ŠTA DA RADIM AKO SE "DOMAĆICA" VRATI?

LIPOTREBI SVOJ ŠARM! HOTALOM, VIDEO SI DA JE OSETLJIVA NA VELIKI KALIBAR I NEMAŠ RAZLOGA ZA PANIKU!...

ŠTA VIŠE, KONAČNO IMAS SAGOVORNIKE KOJI TI NEĆE LIPADATI U REČ!

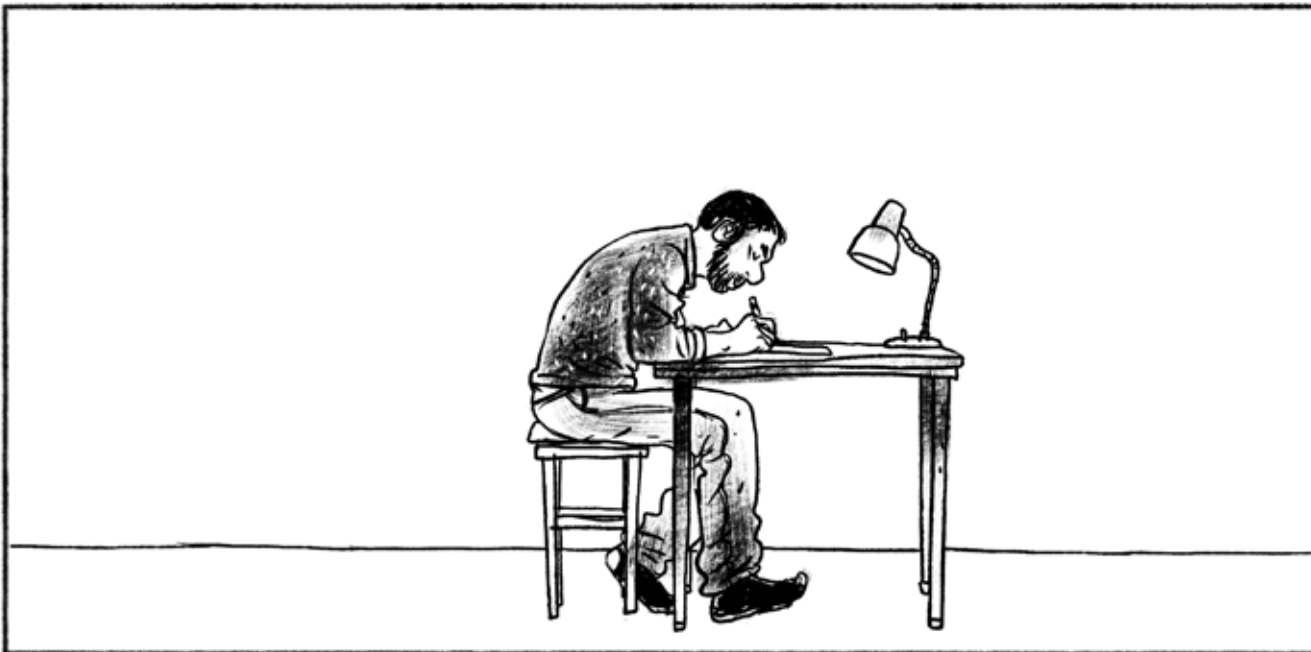

EPILOGUE:

KRAJ PRVOG DELA

SOCIOTIPOVI

JA SAM MEDIOKRITET!
JA SAM NIŠTA!

VEĆ GURAM ČETRDESETU
A TEHNIKA CRTANJA MI I
DALJE NIJE KUL...

I DELUJE MI KAO DA JE ZA
SVE KRIV BANALNI
NEDOSTATAK VREMENA!

STVARNO, KAKO BIH I
NAŠAO VREMENA ZA SVE
OVE STUDIJE?

PA SE SETIM DA JE
JEDAN OD PRINČEVA
AMBERA OTIŠAO U
PARALELNI SVET GDE JE
VREME TEKLO SPORIJE.
I TAMO JE, ČINI SE,
NALUČIO MAČEVANJE.

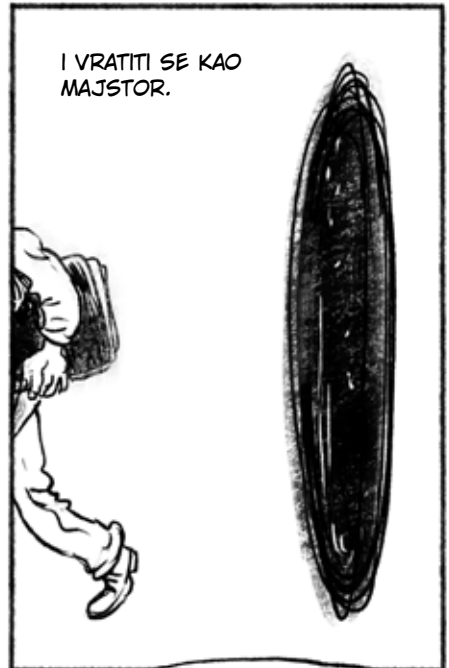
BILO BI SUPER OTIĆI U SVET
GDE GODINA DANA TRAJE
NAŠIH SAT VREMENA.

I NALUČITI SVE.

I VRATITI SE KAO
MAJSTOR.

OVO JE
NEVEROVATNO,
VITALIJ!

VEŠTINA TI SE
ZNAČAJNO POBOLJŠALA.
KAKO SI TO USPEO?

MA, ZNAŠ... NAŠLO SE
NEŠTO VREMENA ZA
VEŽBU OVOG VIKENDA.

Primus inter pares i njegova mačka

Istorija stripa jedva da je nesto duža od jednog veka, a ipak već je među pionirima bilo velikana. Tek što je strip počeo da biva prihvaćen kao medijska, tačnije novinska forma, pojavila se nekolicina autora, koji su utrljali put dolazećim generacijama, koje će strip uzdići na nivo umetnosti. Te generacije crtača koje su usledile, zapravo su se samo izborile za status stripa. Strip je bio umetnost od svog početka. Taj početak, rođenje nove izražajne forme, big bang jednog novog svemira, dao je autore koji su gradili temelje, stvarili pravila, ali ih i sami rušili. Najveći među njima su svakako Vinzor Mekej (Winsor McCay) sa svojim kulturnim stripom „Mali Nemo“ („Little Nemo“), Džordž Makmanus (George McManus) sa ne manje značajnom „Porodicom Tarana“ („Bringing Up Father“) i sudeći po uticaju na buduće autore primus inter pares, Džordž Heriman (George Heriman).

Džordž Jozef Heriman, rođen je 1880. godine u Nju Orleansu, u državi Luizijani. Deset godina kasnije sa porodicom se preselio u Los Anđeles. Naime, bili su kreolskog porekla i Džordžov otac, krojač po zanimanju, želeo je da tom selidbom izbegne eventualne komplikacije nakon vrlo nepovoljnih zakona o rasnoj segregaciji iz 1890. godine. Taj podatak da je Heriman bio kreolskog porekla nije najpouzdaniji, a on je sam često pričao različite priče. Među nekim prijateljima za njega je bio odomaćen nadimak Grk!

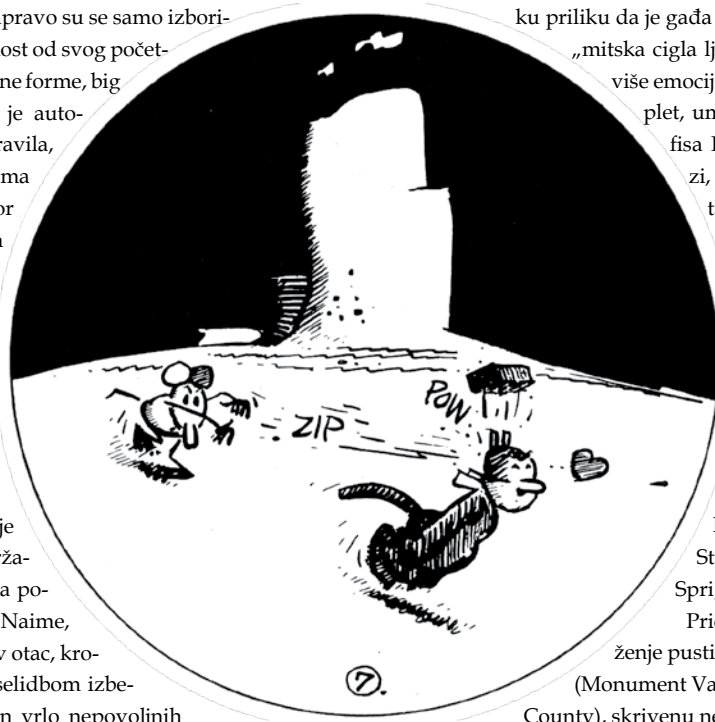
Džordž je kao mladić radio svakakve poslove. Bio je moler, berber, pekar, trgovac... Sve su to za njegovog oca bila časna zanimanja, ali biti umetnik, to nikako. Ipak svega nekoliko godina nakon pojave prvih stripova Heriman je počeo da objavljuje povremeno svoje radove u „Heraldu“, i to sa svega sedamnaest godina. Prvih godina dvadesetog veka, crtao je političke i sportske ilustracije za razne novine („Judge“, „Life“, „New York News“...). Godine 1902. dobio je posao u „Njujork Vorldu“ („New York World“), za koji je počeo da crta prve autorske stripove („Musical Moose“, „Professor Otto and his Auto“, „Acrobatic Archie“, „Two Jolly Jackies“, „Lariat Pete“, „He got His Man“...). Od 1905. je objavljivao ne-

deljne table (tzv. „Sunday Comics“: „Bud Smith“, „Major Ozones“, „Bruno and Pietro“, „Grandma's Girl“, „Handy Andy“, „Rosy-Posy Mama's girl“, „Alexander the Cat“ i „Butch Smith, the Boy who does Stunts“). Za „Njujork Žurnal“ („New York Journal“) je 1907. radio stripove „Baron Mooch“, „Mary's Home From College“ i „Gosseberry Sprig“. Juna 1910, Džordž Heriman je započeo jedan od svojih najpoznatijih stripova, „The Dingbat Family“ (kasnije nazvan „The Family Upstairs“). Kako se serijal razvijao, tako je Heriman počeo, najpre u pozadinu radnje, a potom u odvojenom kaišu u dnu table da uvodi kratak geg sa mačkom i mišem. To je zapravo bila neka vrsta predstavljanja Herimanovog narednog stripa, onog po kom će ga zapamtiti istorija umetnosti. Zbog ovakvog pojavljivanja, teško je utvrditi tačan trenutak rađanja tog novog stripa, jer te mačke i miševi su tek vremenom dobijali konture oblića Herimanovih najpoznatijih zoomornih junaka. Ipak, ono što je sigurno, strip pod naslovom

„Krejzi Ket“ („Krazy Kat“), prvi put je objavljen 1916. godine.

Bazu stripa „Krejzi Ket“ čini zapravo trougao između glavnih junaka. Krejzi Ket je maca, neizlečivo zaljubljena u miša po imenu Ignjac (Ignatz). Ignjac joj međutim ne uzvraća ljubav, već naprotiv, koristi svaku priliku da je gađa ciglom, direkt u glavu. Herimanova „mitska cigla ljubavi“, kod Krejzi samo izaziva još više emocija, što zatvara čarobni krug. U ceo zaplet, umešan je još i pas, policajac Pap (Of-fisa Pup), koji pokušava da zaštiti Krejzi, čak i kada ona ne želi zaštitu.. Ignjac tako redovno završava u zatvoru, iako se Krejzi protivi tome, smatrajući da su njegovi pogoci ciglama, samo način izražavanja ljubavi. Ovaj zaplet je kroz godine objavljivanja stripa doživeo beskonačni niz varijacija, obogaćen povremenim pojavljivanjem sporednih likova, kao što su Don Kijoti (Don Kiyoti), Sančo Pensi (Sancho Pansy), Kolin Keli (Kolin Kelly), Džoe Stork (Joe Stork), Gusberi Spridž (Gooseberry Sprige)...

Priča je smeštena u nesvakidašnje okruženje pustinje, tačnije u dolinu Monjument Veli (Monument Valley), u okrugu Kokonino (Coconino County), skrivenu negde u bespućima Arizone. Heriman je bio toliki zaljubljenik u to okruženje, da kada ga je jednom otkrio, posećivao ga je skoro redovno jednom godišnje, sve do smrti. Celu to područje sa neverovatnim kamenim figurama, koje je priroda isklesala, a

Pretvarajući u crteže ove svoje fantazije, Heriman do krajnosti naglašava pikturalna svojstva svojih poteza: prema svom stripu, pri tom, odnosi se kao slikar prema svom platnu. Povremeno, čak, sasvim zanemaruje uobičajene okvire između sličica, s tim što, dabome, u tim praznim prostorima nastavlja da razvija priču... Promene, čak i u vremenu, do kojih dolazi u razvoju priče neočekivane su i ekstremne: na jednoj je tako dan, na narednoj noć, a na onoj koja sledi opet dan... i sve to bez ikakvog vidljivog razloga, osim ukoliko ne želi poput slikara, da na svom platnu naizmenično reda svetlije i tamnije površine. U pravoj slikarskoj tradiciji, on svoj strip oblikuje ne samo u sekvencijalnoj pikturalnoj formi, već kao jedinstvenu vizuelnu celinu... Herimanov osećaj za boje još većma je isticao celovitost pripovesti uobličene na jednoj jedinoj stranici. Figure likova su mu malene i svoje uobičajene ludorije izvode u veoma maštovitom, često nadrealnom miljeu okru-

ga Kokonino, u kojem inače žive, i čiju nepreglednu prazninu, kako neba tako i tla, povremeno narušavaju fantastična zdanja što se javljaju na obzoru; i sve to menja se od jedne sličice do druge! I, kao i sama ta pozadina, i boje se menjaju od sličice do sličice, stvarajući pored kompozicionih, i kolorističke kontrapunktove. Moguće je, tako, tokom jedne jedine sekvence, da nebo menja boju preobražujući se iz narandžastog u zeleno, pa u žuto, i, najzad, u crveno; istovremeno, dok se to zbiva u pozadini, u prednjem planu boje se takodje menjaju, od plave, preko zelene, do crvene. Često, na primer, boju neba na jednoj sličici poprima boja tla u narednoj, ili obrnuto. Očigledno, kako se može videti, korišćenje boja je kod Herimena čisto estetičke naravi; boje, s jedne strane, određuju svaku pojedinačnu sličicu, dok, istovremeno, s druge strane, objedinjuju sve sličice u jedinstvenu celinu... (Ž. Bogdanović, „Umetnost i jezik stripa“, Beograd, 1994.)

kojima se Heriman poigrava od table do table, daje posebnu atmosferu stripu. Ipak atmosferi u stripu verovatno najviše doprinosi specifičan jezik koji autor koristi. To je ustvari nekakav njegov izmišljeni amalgam, sačinjen od dijalekata severno-američkih indijanaca, Afro-amerikanaca, Jidiša, španskog jezika, šekspirovskog engleskog, latinskog i savremenog njujorškog slenga! Ova neverovatna kombinacija možda ponekad unosi pometnju, ali svakako izaziva poseban efekat, kada junaci na takvom jeziku izgovaraju u monolozima i dijalozima citate iz dela klasične književnosti, ili filozofije. Sve pomenuto iziskuje misaoni angažman i intelektualni napor, koji ponekad odbija prosečnog čitaoca željnog lake zabave, te verovatno u tome leži razlog zbog kog ovo remek-delo nikada nije steklo veću slavu, niti zapaženiji komercijalni uspeh. Ipak, na sreću ljubitelja ovog stripa, Vilijam Randolph Herst (William Randolph Hearst), čovek koji je tada upravljao „King fičers sindikatom“ („King Features Syndicate“), toliko ga je voleo, da ga je uprkos niskim zaradama, pa čak i gubicima, nastavio izdavati sve do autorove smrti. Kod nas je strip „Krejzi Ket“ izlazio povremeno, pod naslovom „Maca Šiza“. Novosadski „Marketprint“ je 2004. najavio izdavanje kompletnog stripa u više tomova. Nažalost stalo se nakon prve knjige. Verovatno iz razloga što je pokretač projekta, Svetozar Tomić Toza, preminuo u februaru 2005. godine. Tako je pomenuti album „Krejzi Ket“ ostao jedan od poslednjih strip projekata ovog doajena domaće strip-kritike i višedecenijskog urednika u „Marketprintu“.

Tridesete godine veka za nama nanele su teške udarce Herimanu. Najpre mu je 1934. u saobraćajnoj nesreći poginula supruga, da bi mu nakon pet godina umrla i jedna od dve kćerke. Heriman je spas potražio u radu. Retko je izlazio iz svoje kuće u Los Anđelesu, u kojoj je živeo sa desetak mačaka i pet pasa! Herimano-vi biografi beleže da se on i u stvarnom životu

poigravao sa jezikom. Radije bi rekao „gordon“ umesto „garden“, „hornes“ umesto „harness“, „cigors“ umesto „cigars“. Čak je i sebe predstavljao kao „Gardža Herimana“, te su ga prijatelji tako i zvali! Bio je blagog temperamenta i uvek se šalio. Jedan njegov prijatelj je pokušao da ga ukratko opiše: „Gardž je uvek isti. Možete mu maznuti olovku, ali on se samo nasmeši. Možete razbacati celu Kaliforniju, on će se tek nasmešiti. Možete mu podvaliti komadić gume u njegov duvan i on će ga pušiti do kraja, samo da bi vas nasmejao... Ako upitate Gardža od kog materijala je cigla koju pogađa Krejzi, on će reći da je od somota. Onda će dodati: 'Ne misliš valjda da bi ja želeo da jadna mala maca bude povređena?'“

Gardž je bio veliki ljubitelj filma i književnosti. Umeo bi satima da razgovara o svojim omiljenim autorima „Čorlesu“ Dikensu i „Čorlesu“ Čaplinu. Uvek je crtao i bio je srećan što na taj način donosi radost ljudima. Ostali njegovi poznati stripovi su „Baron Bean“ (1916), „Now Listen Mabel“ (1919), „Stumble Inn“ (1922), „Us Husbands“ (1926), „Mistakes Will Happen“ (1926). Takođe je objavio i seriju ilustracija pod naslovom „Embarrassing moments“ (kasnije preimenovanu u „Bernie Burns“). Kao asistent je pomagao Badu Fišeru (Bud Fisher) na čuvenom stripu „Mat i Džef“ („Mutt and Jeff“). Rad na njegovom magnum opusu – „Krejzi Kat“ nastavio je do smrti. Umro je 25.04.1944. godine, u snu. Prema poslednjoj želji, pepeo mu je rasut po pustinji, u dolini Monjument Veli, u Kokonino Kauntiju u Arizoni. Po pesku kojim se već decenijama kroz maštu malobrojnih, ali vernih čitalaca, vijaju Krejzi, Ignjac, Pap i ostala družina. ■

KRAZY KAT

Showing How Quiet a Mouse Is

kokot MILJENKO

Glasnović / Sršen 2012.

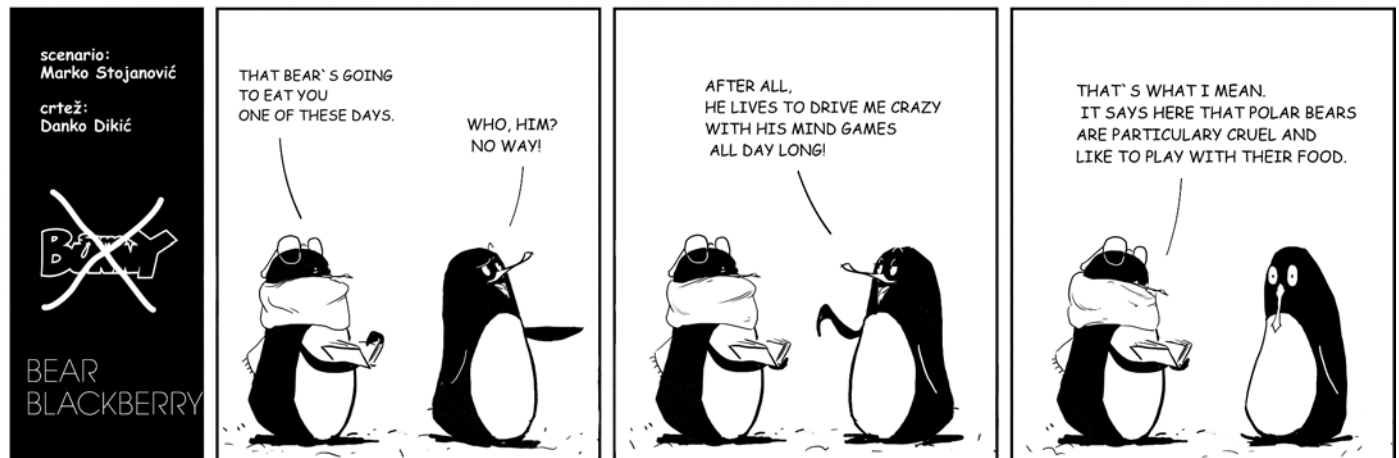
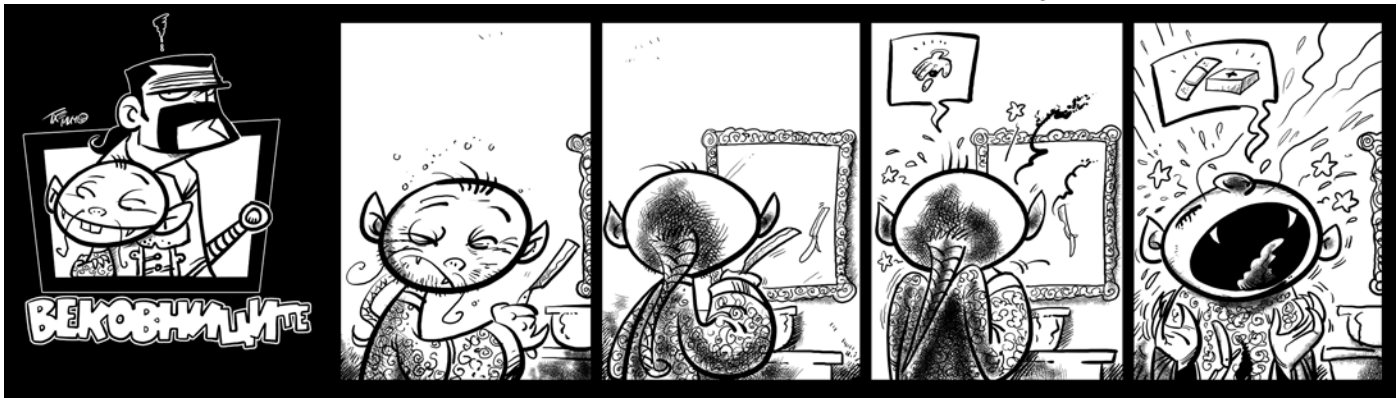
Larmadžije

AUTOR: peda slavni

Predrag **IKONIĆ** Peđa **SLAVNI**

Mihajlo **DIMITRIEVSKI** The Mičo

AMNEZIJA

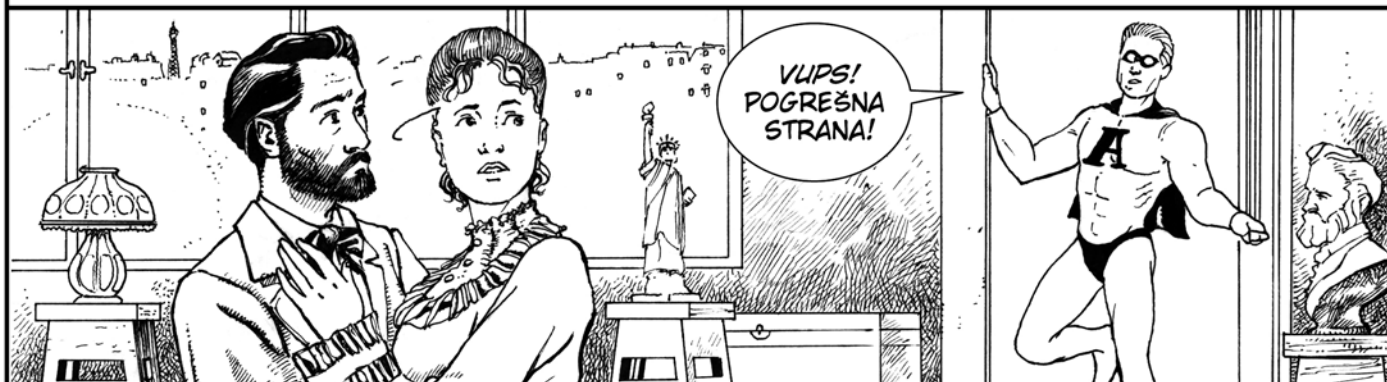
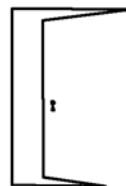
SUPERJUNAK
S PROBLEMOM SA
PAMĆENJEM

ČEK, ČEK, ČEK...
ČINI MI SE DA SAM
ZABORAVIO SPASITI
SVIJET!

TI BOKCA!
NE SAMO DA SAM
ZABORAVIO SPASITI SVIJET,
VEĆ SAM ZABORAVIO I
KAKO IZGLEDAM!

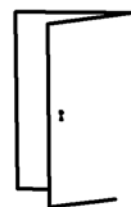
MA KOLIKO
POKUŠAVAO,
NE MOGU SE SJETITI
NITI JEDNE
LINIJE!

AHA, IMAM IDEJU!
VRATIT ĆU SE NA
STRANICU PRIJE I
VIDJETI KAKO
IZGLEDAM!

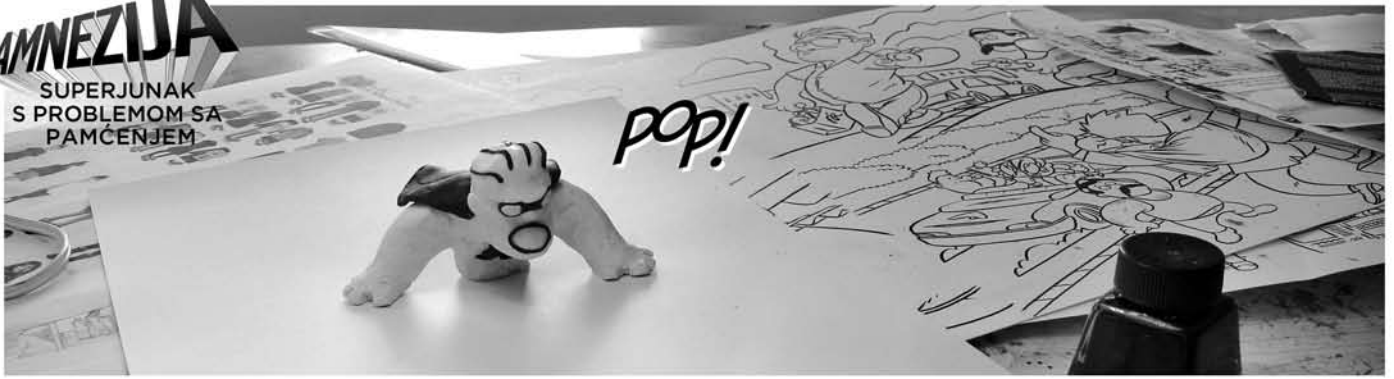
TO NE DA JE BILA
POGREŠNA TABLA STRIPA,
TO JE BIO POTPLNO
POGREŠAN STIL
CRTEŽA!

A DA
PROBAM
OVDJE...

OSTALO MI JE JOŠ
SAMO DA PROBAM
OVDJE GORE.
UMMMPHH!

AMNEZIJA
SUPERJUNAK
S PROBLEMOM SA
PAMĆENJEM

“Ma daj” (Josp Sršen; “Mentor”, 2013)

Jedinstveno štivo

Sentiment je gadna stvar. Javi se nekako sa približavanjem famoznoj srednjoj dobi. Tada, naime, odjednom primijetimo da smo već podosta kilometara života prevalili i počinjemo obraćati pažnju na sve to što je sad već u bližoj ili daljoj prošlosti.

I bude nam valjda žao što nismo u tim prošlim iskustvima više uživali, i onda bismo naglo htjeli da budu važna, da budu formativna. Željeli bismo imati u životu nešto što će nam ovakvima, sada, dati težinu. A težinu bilo čemu najviše daju priče. I tako skromne anegdote iz naše rane mladosti postaju velike priče koje su se mogle dogoditi samo u ona stara vremena, kad je svijet bio divan i začudan, pa tako i mi zajedno s njim.

I upravo je tu problem sa sentimentom: mi nećemo u prošlosti nadodajemo elemente, nadodajemo detalje i pridajemo veći značaj nego što je to nešto imalo. I malo-pomalo postanemo prekritični prema svemu danas, a postajemo nekritični prema svemu davnom. Crtači su prije bili bolji, današnji filmovi su smeće, nekad su ljudi morali znati pjevati da bi bili pjevači, ovo danas su kosturi a ne žene, djeca su u moje vrijeme poštivala starije, šta današnji klinci znaju šta je tulum, i tako u nedogled...

Sve je u to sentimentom okupanom prošlom vremenu bilo smislenije. A uglavnom – nije. Tek mi bismo htjeli da jest. Onda bismo i mi bili važniji... Valjda?

No paradoksalno, u našoj lokalnoj povijesti; nakrcanoj vrlo razornim glupostima slučajno se potkralo bilo i nešto dobro. Nešto zbilja dobro! Ovdje je vladao nekakav socijalizam.

I uvijek je imao istu kulturološku mantru: Sve što dolazi sa „trulog“ Zapada – ne valja. Nije spomena vrijedno, dapače, bezvrijedno je! Mi znamo što su prave vrijednosti, Mi znamo što je pravi humanizam, Mi znamo što je kultura, i naravno, Mi ćemo vam pokazati što znači kvaliteta. U svakom smislu! I gotovo kao da iz inata tom mrskom Zapadu radimo sve suprotno, tako je materijalnom i obilju ovdje bila suprotstavljena skromnost ali i sofisticiranost. Čak duhovnost! Ne u religijskom smislu, to nije bilo simpatično, ali svjetovna jedna duhovnost, ljudska širina, solidarnost... To su bile vrline koje su se tražile u programskom smislu razvoja društva. Ta sjetimo se samo dodanog značenja riječi „Pionir“:

- P – ošten
- I – skren
- O – dan
- N – apredan
- I – strajan
- R – adan

Nije nas nitko pitao želimo li biti Pioniri. Priručnik smo u tu zajednicu gotovo prisilno. Naravno, direktne sile nije bilo; ali nije bilo ni poželjno da se nečiji roditelji ne slože s idejom vlastitog djeteta u Pionirima. I polagali smo pionirsku zakletvu, imali smo uniforme. Čak bismo redovito nove dobivali kako bi rasli i prerastali odjeću. Iz današnje perspektive, mnogo toga je nepotrebno i čak neprimjerenog u takvom odgoju djece bilo. No... U značenju riječi „Pionir“ kako smo ga mi učili... Nalazi li se ijedan pojam koji je nepoželjan u opisu ijedne osobe odrasle?

I tu je ta caka paradoksa. Postojala je konstantna indoktrinacija, postojao je konstantan gotovo iracionalan otpor stranome, no za posljednju je imalo stvarnu brigu o razvoju morala kod djece, o

razvoju ukusa kod djece, o svemu uopće što se za djecu proizvodilo.

Sentiment? Je li? Moja generacija je u djetinjstvu imala jedan televizijski program na kom su bili sadržaji za djecu. I točno se znalo u koje vrijeme dana i koja emisija u kojem danu. Van toga, djeca nisu imala što tražiti pred televizorom. Branko Kockica, Minja Subota, Dragan Laković, „Kolibri“, „Sedmorica Mladih“, Špiro Špula i „Zlatna Nit“, „Kolariću Paniću“, „Poletarac“, „Neven“... I još mnoge emisije kojih se ni ne sjećam više, bile su slavljel! Obiteljsko slavlje!

Malo koja mama i tata nisu uz dijete odsjedili pred ekranom za trajanja tih emisija. Edukativne, no zabavne. Mi smo uz pomoć Branka i Špire učili nove stvari, nove pjesme; a roditelji su nam se zabavljali primjećujući nešto što mi još nismo mogli prepoznati – način. Način kako je to djeci iskomunicirano sve! „Modra Lasta“ je bila najiščekivanije nešto u mjesecu. A u njoj „Jasna i osmoškolci“! Tko je bliži nama klincima i našim problemima bio od Ivice Bednjanca tada? A „Stripoteka“ nas je dočekala negde iza ugla šestog razreda i probrala samo ono najbolje iz svijeta stripa, bogatiji nas i još malo više... Lošije danas za bolje sutra ponavljalo nam se, i investiralo u to sutra na jedan jedini ispravan način – u djecu, u nas!

Sentiment? Jer... Bolje sutra je konačno došlo. I uspostavilo se odurnim. Na stranu što se sve dogodilo i kako je strašno bilo na kraju onoga jučer; na stranu cijena tog sutra. Ali to sutra je jeftino. To sutra je lako probavljivi, sasvim zaboravljivi, bezvredni bofl. Iako, tu i tamo – nažalost ne više programatski i organizirano, ali tu i tamo pojavi se nešto kao da je proizašlo iz tog minulog vremena... Nešto u najboljem smislu angažirano.

Josp Sršen, ili Joža, no zapravo Jusuf – čim ga vidite znat ćete zašto ovo „zapravo“ – pojavio se... Hah... Prije dosta vremena u „Pipcima“. „Pipci“ su na primjer izrodili jednog Tončija Zonjića. Jusuf je dakle ta generacija crtača i autora. Iako su se razišli u odabirima karijera, jednu karakteristiku dijele: temeljitost. Što to kod Tončija znači nećemo ovdje razmatrati, jer ovo i nije priča o njemu. Kod Jusufa pak, temeljitost je svjetonazor. U svemu je takav. Upoznao sam ga dobro dijeleći studio s njime, i čarobno mi je bilo gledati kako u te dvije godine nastaje netko o kome će jednog dana pričati kao o eruditu. Pasionirani čitač, temeljiti prevoditelj, opsesivni lektor... i oprezni, vrlo oprezni strip autor.

Ništa u njegovom stripu nije slučajno. Svaka tema je dobro promišljena, dobro istražena i na jedinstven način prezentirana. Bilo da se radi o stripu nastalom tijekom dvadesetčetverosatnog crtanja, ili nekom svom projektu čije tek storiborde taji kao zmija noge, ili o tjednoj pasici koja je eto i skupljena konačno u – a kakav drukčiji – jedinstven album.

Nije slučajna paralela sa Brankom Kockicom, jer „Ma daj“ je edukativni strip. Edukativni strip za nešto veću djecu. No ono što je posebno u tom

stripu nije samo znanje koje servira, već odabir onoga što vrijedi znati, zabavnost tog specifičnog znanja i, ono što Jusufa najviše i veseli, zaraznost znanja i stjecanja znanja. A ono što nas stare šajšere veseli u tom stripu je prepoznavanje upravo te temeljitosti u pripremi svake pojedine pasice. Velike temeljitosti u nečem što je naoko tek štos. Kad god pričam o tom albumu nekome, kad god ga preporučam, oči mi zažare; i odmah krenem divljati o tome kako je vrlo rijetka pojava upravo ovakav strip. I kako to vrijedi imati jer se neće više nastaviti. Jusuf je rekao što je imao reći; i kao pravi Pionir, neće lagati. Taj projekt je gotov, koliko god netko tražio još. I teško mi je uopće objasniti vrstu radosti koju sam živio čitajući ga. I onda mi sine: U najboljoj tradiciji Branka, Minje, Špire...

I u tom trenutku sugovornik će nepogrešivo znati o čemu pričam. I odobravajući, retoričko će mi postaviti pitanje: Ma daj?! Sentiment? Ovaj put – ne. ■ **Dalibor TALAJIĆ**

“Stripske majstorije Ive Kušanića” (Zdravko Zupan; “Modesty Comics”, 2015)

Od maestra maestra

Ivi Kušaniću (09.05.1924 – 21.03.2003.) i Zdravku Zupanu (07.02.1950. – 09.10.2015.)

Malo je ljudi poput Ive Kušanića. Nemali stripovski opus i za nijansu veći karikaturni postavljaju ovog Zagrepčanina, potom Beogradanina, na neoboriv pijedestal srpske koliko i jugoslavenske (deveto)umetničke scene. Razlozi za to se nižu. Tu je lak i hitar crtež, likovi svedeni na svoje osnovne elemente. Tu je dinamika svojstvena autorima zlatnog doba domaćih stripaša – diznjevka, ali ne sasvim. Animirana, ali u pravoj meri. Tu je voljnost da se upusti u varijacije priče i stila – doduše, ne drastične; uvek je tu njegov skromni stil, njegova mekana četkica. Tu je i humor. Ne britki, kontroverzan humor, niti sočan, bezobrazan. Ne, više dečiji. Vazda dečiji. Predominantno dečiji. Jer, naposljetku, dete je otac Kušanića, te mu leži nepisana obaveza – pre najsvetlije pravo – da se deci i zahvali radom.

Manje je ljudi poput Zdravka Zupana. Ni skromniji čoveka, ni većeg niti istrajnijeg istraživača. Godinama unazad, gotovo svaka publikacija koja govori o jugoslavenskom stripu enciklopedijski, od monografija do omnibusa, je nosila njegovo ime u ovakvom ili onakvom – mada nikako nezapaženom – kapacitetu. Njegov krunski vrhunac „Stripovi koje smo voleli“ (rađen u saradnji sa Živojinom Tamburićem i Zoranom Stefanovićem, „Modesty comics“ 2011.) bi bio dovoljan svakom neiniciranom čitaocu da dobije uvid u širinu i rad ovog skromnog čoveka, inače sugrađanina gorepomenutog gospodina.

Na veliku žalost, početkom ovog milenijuma svet je izgubio jednog, a krajem prošle godine drugog maestra. Izdanje o kome će biti reči u tekstu, „Stripske majstorije Ive Kušanića“, predstavlja jedno adekvatno „zbogom“ obojici, jednom kao priređivaču, a drugom kao temi izdanja.

Izdanje hronološki pokriva Kušanićeve stripove maltene od samog početka njegovog stvaralaštva. Prateći tu uzlaznu crtu, čitalac može jasno da sastavi sliku o autoru i okolnostima pod kojim je radio. Prva, predbeogradska faza, ona gde dominiraju (crtežom) njegovi Džek Džekson i Bimbo Bambus, je rezervirana na hrvatskom i na latinići. Ovo je takođe tačka gde treba navesti da je svoju karijeru otpočeo kao četrnaestogodišnjak, što je zavidno na nekoliko različitih razina.

Druga faza je poduža, i otpočinje za vreme Drugog svetskog, gde gotovo sveže izbačeni iz logora kreću se partizanskim stripovima. „Čira i Mira“ sa svojim pričama govore otvoreno o opredeljenju mladog karikaturiste; nije nužno znati da je kao tinejdžer prešao za njih i borio se protiv okupatora. Ova faza će se nastaviti kroz radove kao što su „Udarna grupa Đoke Štormovika“ (po scenariju Branka Čopića) i nešto kasnije u „Majstorijama druga Srečka“ (po scenariju Mihajla Habula). Glavne karakteristike su očigledne – romantičarski stav prema partizanskom pokretu, prožet humorom i pokojim životnim poukama. Naravno, kako je rat okvirno mesto priče, teško da ovi stripovi mogu da se kvalifikuju kao čisto dečiji, s obzirom na nasilje i povremenu krv. Treća, pretežno beogradska faza sadrži njegove humorističnije radove, sa par izuzetaka. „Pukovnik Vineršnič“, „Džim Kolibri“, pomenuti „drug Srečko“, „Ješko Ježi“, „Doživljaji glupog Avgusta“, sve zajedno sa par radova od po jedne table – predominantno humoristički stripovi, predominantno prepuni stilizacije (sa bar jednim realističnijim – opet „Srečko“), predominantno njegovi ili puni njegovog duha. „Doživljaji male Vere“ tek za nijansu iskače – ima humora, ali nije u prvom planu, a i crtež je realističan, odnosno realističan u poređenju sa ostacima Kušanovićevog opusa.

Čitav ovaj pregled je izložen u „Stripovskim majstorijama“. Zupan je, uz marljivo sakupljanje,

sortiranje i sastavljanje stripova u kohezivni, reprezentativni niz, doprineo izdanju i kratkim, a opet informacijama krcitim uvodnikom dodao još par interesantnih detalja o životu i radu Kušanića. Svoj doprinos je na isti način dao i Vasa Pavković, drugi gorostas domaće strip teorije.

Ima neka tajna veza, što bi reklo Dugme boje Bijele, između dva po ovo izdanje ključna čoveka. Obojica su visine sami po sebi, ali od one fele koja to nikada ne bi javno priznala. Nije ni čudo onda što su obojica pre ljudi koji će o drugima pričati u superlativu – Zupan o Mauroviću, Lobačevu, Nojgebaueru, a Kušanić o Križaniću, Džumhuru, itd. Doduše, jedan kroz pisani tekst, drugi kroz karikature. Naravno, nije ni čudo što veličine podjednako pričaju o njima – o Kušaniću ni manje ni više do Duško Radović, Dragica Jovanović, Ljubiša Manojlović, pa i sami Pavković i Zupan, a o Zupanu Stefanović, Tamburić... Obojica su, u biti, zaljubljenici u strip. Kušanić je u svom nežnijem – a, pak, kad se uzmu okolnosti, paradoksalno grubljem – periodu postao i ostao intimno vezan za devetu umetnost, i pored karikature i slikarstva istoj se najradije vraćao. Zupanova želja da se oduži svojim stripovskim uzorima i favoritima nije jenjavala do poslednjeg trenutka, čemu je ova knjiga živi dokaz – uz sva ostala kapitalna mu dela, naravno.

I eto, sada je problem završiti tekst. Šta više reći o ovoj sintezi (sinesteziji?) dve veličine? Šta reći, a da već nije evidentno jednim jedinim čitanjem

„Stripskih majstorija“? Kompetentnije reći odavno postoje o obojici autora. Doduše, kompetentnijih autora znatno manje. Doduše, teško je naći i nevinijih (naivnijih?) pristupa materiji – ono što je Zupanova ljubav prema domaćem stripu i njegovim eksponentima, to je Kušanićev pristup stripu uopšte. Čisto, neiskvareno, puno duše. Kako i drugačije može biti kada je strip u pitanju? ■

Ivan VELJKOVIĆ

„Itar Pejo“ (Dime Ivanov Dimanov; „Strip centar na Makedonija“, 2015)

Majstor i majstorija

Ovde je plodno tle za zevzeke. Voleli smo ih oduvek. Uvek je bilo tla, inozemnih i domicilnih. Ali i opšebalkanske potrebe da im neko zavuče, da glumi spasitelja, ako ne baš superherojskih, čudesnih moći za rasterivanje mrskih neprijatelja na buljuke, a ono makar za magarčenje, zez, sapliti i smicalice. Marka smo Kraljevića, udruženo i zajednički, svi na Balkanu pod Turcima izmaštali za ono prvo: buzdovan silni i varnice ispod kopita Šarca zlopoglednog, ali i za ovo drugo: inat i dosetku, provlačenje kroz iglene uši i mudroljima nadmudrivanja sa tupa-vim i nedotupavim Turcima.

Ovo drugo se dalje razložilo na zapadu Balkana u Eru, a na istoku, kod Bugara i Makedonaca, u

lukavog Peju. Dodatno, arhetipove za ove naše obovanjake (plus – Čosa, plus – Ciga) imali smo u istočnjačkom Nasradin-hodži i severnjačkom Tilu Ojlenšpigelu i Baronu Minhauzenu. Popularnost, ali i umetnička vrednost priča o Eri (i sličnima) kod nas, kao i priča o Lukavom Peju kod Makedonaca – nesporni su. I jedni i drugi su, uostalom, ušli u školsku lektiru. Naše je sakupio Vuk, makedonske – Stale Popov.

Logično je, dakle, bilo da posle đačke lektire i TV serije, Pejo uđe i u strip. Odabran je doajen makedonskog stripa Dime Ivanov Dimanov. Na Dimanov zahtev, „Strip centar Makedonije – Veles“ izdao je samo prvi deo iz pozamašnog spremljenog materijala. Ovaj presedan se desio jer je autor tako insistirao: njegov izdavač pravi jednogodišnju pauzu, sa njim će Dimanov nastaviti saradnju. Veličina Dimanovog imena je zaslužna što je napravljen ovakav ustupak. Kako bilo, pred nama je album o avanturama Lukavog Peju, po svoj prilici – prvi u nizu.

Kakav je strip „Lukavi Pejo“? Prvenstveno – duhovit i zabavan. Ne toliko zahvaljujući scenariju, zapletima, koliko karikaturnom crtežu. Dimanov crtež je negde između crteža Jakovitija i Tabarija. Nema, doduše, presečenih salama po podu i drugih prepoznatljivih i nagomilanih Jakovitijevih detalja, ali gegovi i kretne junaka neodoljivo podsećaju na njega. Sam Pejo je izduženija verzija Iznoguda, te budući da stalno smišlja neke smicalice i prevare – neminovne su asocijacije na Tabarija. Kolor nije u tako jakom kontrastu kao kod ove dvojice. Kod Dimana su boje nežnije i pitomije.

Što se, dalje, humora tiče, on, rekosmo, ne proizilazi toliko iz vrcavih zapleta i šokantno neočekivanih preokreta, već više iz urnebesnog crteža. Scenario je baziran na pričama koje su na nivou štosu ili slabijeg vica, koji su, biće, našim narodima bili nekada mnogo smešni, a danas – onako. To je, uostalom, slučaj sa svim našim balkanskim nasleđem šaljivih narodnih priča. Ima,

uostalom, lutajućih motiva koji ovo ilustruju. Jedna epizoda „Lukavog Peje“ je u srpskog narodnoj baštini pripisana, ni manje ni više nego – Svetom Savi! Reč je o epizodi „Ribolovci“. Naide, tako, Pejo/Sava na ribolovce koji u panici: bili desetorica, a sad – kako god da se prebroje – devetorica. Plaču, jauču, avaj – jednog, ne znaju kog, izgubili, mora da se udavio. Gleda ih Pejo/Sava, tako navivne i blesave, kako se broje međusobno i svaki broji sve ostale, a sebe – jok! Naš Sava ih uči da skinu kape, poređaju ih u kolonu na zemlji i prebroje. Pejo im naredi da zarone noseve u priobalni pesak. Učine oni tako i – taram! Deset kapa – deset nosnih tragova! Jupii, svi su tu! Časti svako od desetorice ribolovaca po jednom upecanom ribom Peju/Savu i svi zadovoljni. Naivan štos, naravno, al’ simpatičan – kad ga Dimanov nacrti. Među ostalih petnaestak storija ima, svakako, i uspelijih, barem što se zapleta tiče – crtež je standardno dobar. Biće da je ponajbolja početna – „Pejo i šuraci“ – koja zauzima gotovo četvrtinu čitavog albuma. Prepuna je preokreta, dinamično ispričana, vrhunci urnebesno nacrtani. Vrcavo, nema šta!

Posebnu draž u čitanju ovog albuma, nama Srbima, predstavlja makedonski jezik. Kao što su centralnim, severnim i zapadnim Srbima kidajuće smešni srpski južnjački dijalekti (oni na potezu od Pirota do Leskovca – naročito!), tako je, nama Srbima, u celini i celosti, Lukavi Pejo posebice smešan dok izgovara replike na makedonskom („Epa, backo Pejo neje včerašen. I toj e premačkan so site masla!“ ili: „A bre, džabe ne rekle oti kotekot izgolg ot rajgot!“).

Stripovanje likova iz narodne tradicije i književnosti, očigledno, dobitna je kombinacija. Još kad se tog posla dohvati ovakav majstor, kakav je Dimanov – uspeh je neminovan. Ostaje nam da čekamo nastavke Pejinih avantura. I da pozovemo naše stripadžije da se ugledaju na južne komšije i na sličan način zagnjuru u narodnu baštinu. Ima tu materijala, još kako. Bunar je to. ■

Dalibor ĐORĐEVIĆ

„Vekovnici 7: Na kraju krajeva“

(Marko Stojanović, grupa autora; „Darkwood“, „System Comics“, 2015)

Kap vode u pustinji srpskog stripa

Fantastika je varljiva u svojoj jednostavnosti. Bilo da počinjete da se bavite njenim pisanjem, ili se zadovoljavate samo time što je čitate, verovatno ćete u svom neiskustvu pomisliti kako u njoj nema neke velike tajne. Sve je to jedan jednostavan obrazac, mislite vi. Treba vam samo heroj, ili nekoliko njih. Opasan pohod ka dalekom cilju na koji prethodnog ili prethodne valja poslati. Put krivudav i nakrcan mračnim, zakrbuljenim likovima i monstrumima. I zmajevima, treba vam bar jedan zmaj. I zloslutno proročanstvo o kraju sveta. Jedan magični predmet oko koga se priča vrti i nekoliko začaranih oružja. Onda sve nabrojano stavite u jedan lonac, smutite i prospete. Et voila, tražena priča je tu.

Da, verovatno ne vredi negirati da ovo jeste obrazac koga se, od izvesnog Džona Ronalda Ruela, preko njegovog besramnog prepisivača Terija Bruksa, njegovog najvećeg nepoštovaoca Majkla Murkoka, a zatim i ostalih njihovih sledbenika, pridržava većina pisaca koji pišu fantastične ili epsko-fantastične pripovesti. Štaviše, kada sam pre desetak godina okrenuo poslednji list prvog broja stripa bombastično nazvanog „Vekovnici“, mislio sam da čitam još jednu upravo takvu priču.

Bogovi, kakva sam budala bio.

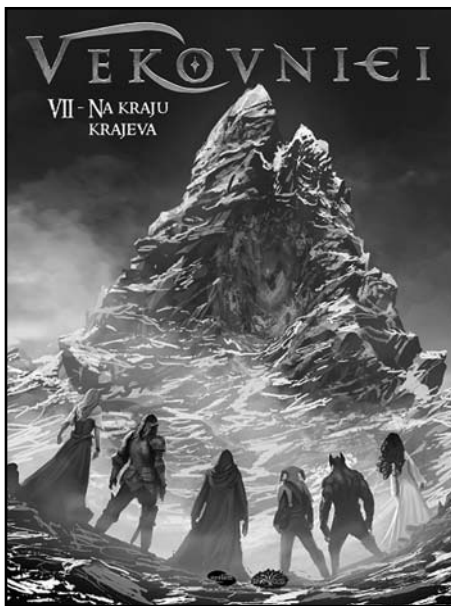
Došao je drugi broj stripa. Pa treći. Pa oni za trećeg. Pa vanredni album nazvan „Bajka i druge istine“. Pa završetak prvog ciklusa „Vekovnika“ oličen u „Čudovištima“. Na kraju krajeva, stigao je i „Na kraju krajeva“.

I znate šta. Ovo je priča o dva heroja. O opasnom pohodu ka dalekom cilju na koji su krenuli zajedno. Put je krivudav i mračan. Ima zakrbuljenih likova i monstruma. O da, i mnogo, mnogo zmajeva. Kraj sveta se podrazumeva. Čak je označen na mapi. Koja je magična. Kao i pojedino oružje kojim će heroji i zlikovci vitlati jedni na druge.

Jašta, ovo je jedna od takvih priča. I znatno više od toga.

Verni čitaoci, koji i dalje putuju s nama, sigurno su primetili da „Vekovnici“ već dugo više nisu samo pripovest o dogodovštinama Marka i Čena. Stojanović i njegova neiscrpna vojska crtača odavno su, da li jer je od početka takva namera, da li zato što su postali svesni da je ovo šansa kakva im se možda još dugo ili nikad neće pružiti da pričaju ovakve priče, zaplet „Vekovnika“ pustili da naraste u širinu... I visinu... I dužinu... I sve ostale dimenzije poznate i nepoznate ljudskom ili bilo kom drugom umu, hraneći ga bukvalno svakom iskrom talenta koju su uspeali da iščupaju iz svoje imaginacije, iz svog umeća pripovedanja i crtanja. „Vekovnici“ su postali mitologija u izgradnji, koloplet najrazličitijih zapleta i podzapleta koji se nerazmrsivo prepliću, mimoilaze ili proždiru jedni druge dok očajnički tragaju za svojim mestom u ogromnom lavirintu Njegovog Veličanstva Priče. Verovatno samo Stojanović zna kako će te silne motive pokupljene iz manje ili više poznatih kutaka ljudske istorije, epske poezije, slovenske i grčke mitologije, arturijanskih legendi, narodnih bajki, svetske književnosti i

ponečeg što je originalno njegova zamisao na kraju uklopiti u jednu nedvosmisleno smisleno celinu. Haos, i to onaj najbolji, kreativni, pušten iz tamnice ljudskog uma na papirne stranice stripa, da zbudnjem nevine čitaoca svojom složenošću i nerazumljivošću, mistikom i skrivenim značenjima, bezumnom smelošću u vremenu kada svi tragamo samo za sigurnim rešenjima. U tome se, paradoksalno, krije njihova najveća slabost i njihova najveća snaga. Slabost, jer usporavanje toka pripovesti i razvodnjavanje osnovne zamisli, jednostavne herojske sage o pohodu protiv zla, svakako nije nešto što će se dopasti određenom broju čitalaca koji su želeli samo da se rasonode sa nekoliko duhovitih opaski i razbijenih glava dok u dokolici čitaju samo još jedan fantazijski strip. Snaga, jer samo u neprestanom rastu, skretanju sa davno utabanih puteva i prevazilaženju prežvakanih klišeja može se stvoriti delo što će preživeti i nadživeti sud vremena. Delo u kom će se, dok listate njegove stranice, vaša imaginacija rado izgubiti, bez želje da ikad bude ponovo pronađena. Delo koje je... večno? Vekovito?

Kao što rekoh, „Vekovnici“ su odavno nešto mnogo ambicioznije i komplikovanije od priče o Marku i Čenu. Na kraju krajeva, to važi i za poslednji album ovog stripa. Tako da se odmah možete pomiriti sa idejom da ćete ponovo preskočiti druženje sa sada već čuvenim dvojcem besmrtnika (koji, uostalom možda više nisu dvojac, već će prerasti u trojac). Sedmi broj redovnog serijala sledi formulu već viđenu u „Bajci i drugim istinama“, stavljajući pred čitaoca pregršt kratkih priča koje ga odmah bacaju u mitsku prošlost sveta „Vekovnika“, da bi ga polako, priču po priču, korak po korak, stranicu po stranicu, vratile u dane koji neposredno prethode jednom slučajnom susretu u bečkoj gostionici iz „Rekvijema“. I konačno, tu su i odgovori na neka od pitanja koja nas muče od samog početka serijala. Kakva je priroda Kraja sveta? Kakvo se to zlo krije pod polarnim ledom na kom su Marko i Čen zamalo izgubili glave? Ko je tvorac mape koju je zagonetna prilika ustupila istočnjačkom vampiru? Kakva je njena istorija? Kako je, na kraju krajeva, završila u Beču?

Da bismo saznali odgovore na pomenuta pitanja, posmatraćemo doživljaje nekih likova koje smo sreli u prethodnim albumima i

nekih za koje nismo ni slutili da postoje (bar u ovoj priči). I putovaćemo, putovaćemo du go kroz vreme i prostor, prateći junake koji su posvetili živote čuvanju mape i čudovišta koja su za njom tragala i nakon smrti. Videćemo bajkovitu vilinsku zemlju, bacimo kratak pogled na legendarni Kamelot, otkriti zaboravljene hramove Južne Amerike, preploviti mnoge okeane, hodati mračnim sporednim ulicama prestonice Austrougarske. Uverićemo se kakve je posledice posedovanje mape imalo na sudbine smrtnika i bogova, pojedinaca i čitavih kraljevstava. Prisustvovaćemo strašnim zločinima počinjenim u ime spasenja sveta i sitnim dobročinstvima zlih stvorenja. Gledaćemo kako se mitovi sakrivaju u pozadini istorije i istoriju kako svoje značenje zasniva na mitovima. Saznaćemo koliko mnogo je potrebno da se uništi nada i koliko malo je potrebno da se ponovo rodi. I što je najvažnije, čitaćemo jednu veoma dobru priču. Do njenog početka.

Kao što smo već navikli, na stvaranju albuma, ili, tačnije rečeno, na stvaranju svake pojedinačne epizode koje zajedno čine album, je udruženim snagama radilo više crtača. Sva ko od njih je iskoristio priliku da na njegovim stranicama ostavi svoj lični pečat, tako da je „Na kraju krajeva“ konačni zbir mnoštva različitih crtačkih stilova koji svojom raznolikošću samo potpomazu u stvaranju i održavanju atmosfere tajanstvenosti i nadrealnosti koja prati pripovedanje u „Vekovnicima“.

Dakle, još jedan album je stigao pred vas, čitaoci „Vekovnika“, a ako budete bili nestrpljivi kao ja kada sam ga se dočepao, biće uskoro i za vama. Ako su „Čudovišta“ bila tačka na prvi ciklus ovog stripa, „Na kraju krajeva“ možemo posmatrati kao dve tačke stavljene odmah iza ove prve. Kao most koji povezuje sve što se do sada izdešavalo i onoga što će se tek izdešavati, a čiji su stubovi nosači priče koje su ušle u njegov sadržaj. Možda ćete, kao što sam već pomenuo, u njemu naći neke odgovore za kojima ste žudeli, ali kada okrenete njegovu poslednju stranicu, ne sumnjam da ćete se, baš kao i ja, zapitati šta nas zapravo čeka u drugom ciklusu „Vekovnika“. Dokle će nas on odvesti? U koje vreme? Koji prostor? Da li će tamo uopšte biti vremena i prostora? Odavno sam odustao od toga da se borim sa nabrojanim pitanjima i prepustio se struji da me nosi kuda joj je volja. Mnogo je ostrva u okeanu ove pripovesti i na jedno ćemo se pre ili kasnije nasukati. Nakon osam albuma ispunjenih stotinama prelepih strip tabli, „Vekovnici“ su postali naša stripovska stvarnost i izvesnost. Plovimo s njima na čudnim strujama, ali znamo da će nas na kraju krajeva odvesti do cilja. Makar svi vetrovi utihnuli i morali da uhvatimo vesla u šake. Čemu žurba, kad imaju vekove pred sobom?

Na kraju, da zaključim ne štedeći na pohvalama, kad već nisam ni dosad. „Vekovnici“ su serijal koji je dugo, dugo trebao našoj strip sceni. Poslednja limenka koka-kole u pustinji, kako bi to rekli truli kapitalisti sa dalekog Zapada. Ili, ako je vašem srcu bliži bratski slovenski Istok, poslednja flaša vodke u hladnoj sibirskoj noći. Kašičica eskapizma preko potrebna svetu koji je odavno izgubio sposobnost da mašta, ako već ne možete da zamislite sebe kako ostvarujete karijeru u Ministarstvu spoljnih poslova. Verujte mi, ne želite da propustite priliku da je popijete. ■

Vladimir MILOŠEVIĆ

**"Sarajevski atentat:
Srbi u Prvom svjetskom ratu"**
(grupa autora; "Deveta dimenzija", 2015)

Tamo nedaleko

*Niko meni je ime, a Niko zovu me otac
i mati, i tako sva me i ostala naziva družba
Odisej, „Odiseja“*

Veliki je to bio rat. Jedna imperija se po svršetku istog ugasila. Po prvi put su u toku ratovanja iskorišćene vojne mašine, poput tenkova i aviona. Rovovi su parali Evropu podjednako brzo kao vojnici u istim. Najvažnije, ovo je bio prvi sukob ovolikih razmera. Prvi sukob koji je pokazao koliko je svet međupovezan, i koliko smo mi nebitni u njemu.

Veliki rat je iznedrio modernizam. Veliki rat je očeličio komuniste. Veliki rat je bio savršena uvertira za dolazak većeg.

Prosto da čovek ne poveruje da je sve to krenulo od nas.

Bilo da se ta priča zove „aneksija Bosne“, „Gavrilo Princip“, „ultimatum Srbiji“, „Ex Ponto“, „antisrpska austrijska propaganda“, „atentat prestolonaslednika“ – sve to je na ovaj ili onaj način vezano direktno za Srbe. Zemlja Karađorđevića se tek izvukla iz par Balkanskih ratova, potpuno nesprijetna i dotučena za nadolazeći svetski. Što je opet nije sprečilo da silovito i prepuna inata maršira uz saveznike protiv agresora i povratni sebe i svoje.

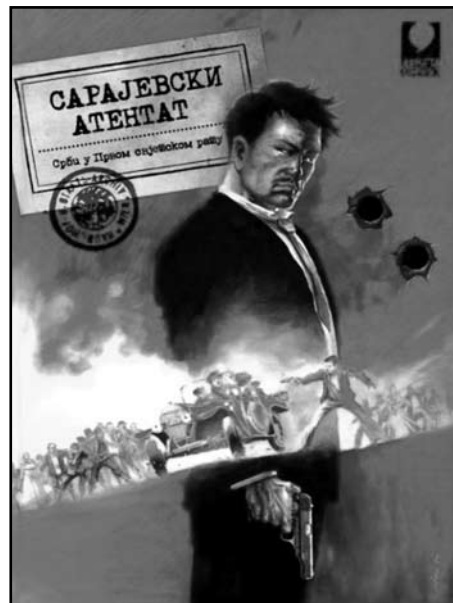
Ceo ovaj period je ovako ili onako u zadnjih par godina već obrađivan u stripu kod nas. Tu su „Linije fronta“, ambiciozno zamišljen multialbumski projekat izdavača „System Comics“. Tu je „Atentat: S one strane patnje“ Borisa Stanića i Gvida van Hengela, izdanje „Besne Kobile“. Naravno, bilo je pitanje vremena kada će stripari iz Principove domovine da daju svoje kadrirano mišljenje na ovu temu, i dato je u vidu albuma „Sarajevski atentat: Srbi u Prvom svjetskom ratu“, s ponosnim žigom „Devete Dimenzije“ i naslovnicom Alekse Gajića, na kojoj Princip hiljadumiljnim pogledom strelja čitaoca i poziva ga da uđe dublje. Ovaj album je krunski vrhunac domaće strip izraza na temu Prvog svjetskog rata, prvenstveno zato što ima puno prikaza istih ili sličnih stvari u gotovo uvek drugom svetlu, a potom zbog samog kvaliteta i kvantiteta tog kvaliteta glede crteža, pisanja, priča.

U ovom stripu najviše ima – kao što je i za očekivati – priča o Gavrilu Principu. One variraju od alternativne istorije („Nek bude što biti ne može“ oba dela), blagog transcendentalizma („Okidač“, „Čovjek koji je šutnuo đavola“), naučne fantastike („Gavrilo C-914“), basnolikih postmodernih naracijskih izleta („San hiljadu duša“). Ostale priče mahom ulaze u okvir jedne opštepoznate tematike besmisla i surovosti rata kao nerazdvojnog dela ljudskog delovanja i čovekove prirode uopšte. Prednjače priče o porodici – „Proboj“, „Pobednik“ (obe su i usko ljubavne tj. romantične, na direktan ili indirektan način), „Lagano umirem“, „Krv na ognjištu“ i „Kraj rata“. Prate ih rodoljubive, imenom „Seljak sa Pala“, „Jeremija pali topa“, „Grob“, „Ničija zemlja“, kao i jedna pričica između, jedan detaljić, jedan znak pored puta koji je pomalo od svega, a ponajviše o običnom čoveku, stripičić prikladno nazvan „Intermeco“. Plejada ljudi odgovornih za ovaj album i navedene stripove je odabrana elita crtača, scenari-

sta, adaptera (ne električnih; biće da je bolji termin „adaptacionista“, mada to zvuči previše politički), pripovedača, kolorista – Radovan Subić, dr Nele Karajlić, Vladimir Aleksić, Predrag Ikonić, Marko Stojanović, Milan Drča, Željko Pahek, Daniel Kuzman, Milan Mladić, Miodrag Milanović, Stevo Maslek, Mojsije Đerković, Zoran Pejić, Danko Dikić, Nikola Matković, Vlastimir Mandić, Dragan Pavasović, Milorad Vicanović, Zlatibor Stanković, Mijat Mijatović, Nenad Cvitičanin, Jovan Bratić, Spasoje Kulauzov. Među njima su stalni saradnici časopisa „Parabellum“ (Ikonić, Vicanović, Bratić), potomci Leskovačke škole stripa (Stojanović, Dikić, Matković), par eminentnijih i kulturnih imena domaće strip scene (Pahek, Kulauzov, Aleksić) i relativnih novajlija trenutno aktivnih u našim izdanjima (Cvitičanin, Kuzman).

Ali velika imena umeju da pobace, prema tome ovakvo taksativno pobrojavanje istih nije samo po sebi indikator kvaliteta. Prema tome valja začu u sam strip, u samu koncepciju albuma, tonalitet priča, poruku i podporuke... Izuzevši nešto suvoparniji tekstualni deo – satkan od istorijskih činjenica i pokojeg neistorijskog anegdotalnog detalja – gotovo u svakoj priči je rat tek pozadina. Doduše, pozadina koja diktira pravac kretanja priče, ali pozadina u svakom slučaju. Akteri su bitni, njihova reakcija na okolinu, druge aktere i na same sebe. Princip je ovde najrazrađeniji, što se i dalo očekivati. Ljudska moralna gromada na koricama albuma je momentalno zamenjena istim onim suvonjavim momčićem sa brčićima i sigurno još kojim „čićem“ pri sebi. Ponegde je tek sastraničan u odnosu na glavnu priču, najprimetnije kod Karajlića i u manjoj meri kod Stojanovića („Okidač“). U prvom delu dvodelne Karajličeve storije, on je lik kao i svaki drugi, ali je više katalizator (ako ne i sam uzrok) nego glavni narativni glas, koji pripada Francu Ferdinandu i supruzi mu. U drugom delu, kao i u „Okidaču“, Princip je više u pozadini. Štaviše, ovaj Stojanovićev strip je jedini koji nije otvoreno prosrpski, jedini koji kritikuje ulogu domaćih snaga u atentatu, gde je Princip minorna figura. Minornost Principa kao čoveka je interesantno prikazana i iz pera Paheka, koji ga dislocira vremenski i civilizacijski, ako ne i biomehanički. C-914, duhovni potomak imenjaka svog, kao i duša u mašini. Ikonićeva gejmenovska igrarija u „Snju hiljadu duša“ malo teže klasifikuje Principa, ali po samom stavu možemo da pretpostavimo da se radi o istom nejakom čovi koji je spreman da ubije milione jednim jedinim hicem. Najčovečniji, a ujedno i najjunački, je zatvoreni Princip u „Čovjeku koji je šutnuo đavola“, gde je jedan mali trenutak preokreta dovoljan da pokaže rast Gavrila kao lika, gde je telesno znatno slabiji, ali duhovno znatnije jači.

Naravno, slede i priče sa različitim glavnim akterima, priče koje nemaju ime i prezime upisano u istorijske udžbenike. „Proboj“ je divna mala parabola o vojniku i njegovoj ljubavi, koja naravno ne može a da se ne završi tragično. Nešto inventivnija je „Seljak sa Pala“, inače adaptacija pesme koja je sama lirsko prepričavanje jednog anegdotalnog događaja u toku samog rata. Odabir kadrova i neka narativna rešenja (vešalica u poslednjem kadru, na primer) su izvanredna, u najmanju ruku. Priča je nešto više poletna, gde je crni humor iskorišćen u nešto pozitivnije

svrhe – umesto depresije, nadahnuće. No onda se odmah vraćamo na beznađe „Pobednikom“; naslov je naravno ironičan, jer je ovde u pitanju moderna Pirova pobjeda, gde je dobijen rat ali izgubljeno sve ostalo. Mandićevo čedo „Jeremija pali topa“, inače svojevremeno izašlo u drugom broju „Vojdođanskog stripa“, je simpatičan sklop epske tradicije i srpskog humora, i za razliku od većine stripova u sklopu „Sarajevskog atentata“ obiluje najjarkijim bojama i možda najvickastijem crtežu. I naravno, poput „Seljaka sa Pala“, zasnovana je na drugom umetničkom delu, tačnije na jednoj Tozovčevoj pesmi. „Intermeco“ je prijatna mala priča o Ivi Andriću, kao mali preludijum periodu njegovog života kada je pisao „Ex Ponto“, zatvoreno od strane ljudi koji su mu bili (i ostali?) prijatelji. Naravno, kao član „Mlade Bosne“, Andrić je istrpeo sudbinu svojih saboraca u toku rata, ali je istu preživeo, nadživeo i krunisao Nobelovom nagradom sad već daleke šešet i prve. Možda istorijski najinteresantnija, priča „Grob“ počinje junaštvom trojice ljudi – crnogorskog kapetana Aleksandra Leksa Saičevića, prvog u istoriji Balkana koji je posekao Japanca u dvoboju jedan na jedan, narednika Mihajla Petrovića, prvog srpskog vojnog pilota i samim tim prvu srpsku žrtvu u vojnoj avionskoj nesreći, i na kraju kapetana Ljutomira Đorđevića, čoveka koji je hrabro stajao u prvim redovima i pucao u Turke dok ga nisu smakli i prvog dobitnika Ordena Karađorđeve zvezde sa mačevima. Svi junaci koji su izginuli pre Velikog rata i pre Plave grobnice, aluzijom na koju se i završava ovo delo. Međutim, stradali srpski duhovi ne jenjavaju, već se brane od neprijatelja i u „Ničijoj zemlji“ Stankovića i Mijatovića. Pomalo ezoterije, pomalo natprirodnih ataka i agresori padaju ničice. Naravno, sama crkva koju napadaju je već odavno prepuna leševa, a branitelji su odvajkada smaknuti, te pobednika nema – kao u gorepomenutom „Pobedniku“. A pobednika nema ni u Cvitičaninovom „Lagano umirem“, gde se istražuje jako škakljivi element nenamernog bratoubistva u toku Prvog svjetskog. Naime, jedan deo Srba je bio prisiljen da se bori na strani Austrijaca, dok su dobrovoljci mahom pristajali srpskoj vojsci. Preplitanje kolektivnog i ličnog nije uvek jednostavna stvar, a neki to uče na težak, prečesto koban način. „Kobno“ je pridevi koji se može iskoristiti i za

Bratićevu priču „Krv na ognjištu“; sve i da se dobije rat, čemu da se vrati čovek kome je sve odavno oduzeto, i to na najbrutalniji mogući način? Kiselkasto otepevana pesma „Tamo daleko“ definitivno popušta osećaju bola i nemoći srpskog pešaka, od kojeg je jedna suza dovoljna da podseti ljudstvo na sirovost rata, ali nakon koje on opet ne izostavlja najmarkantnije poglavlje svog života. Poslednja priča u nizu, Kulauzovljevi „Kraj rata“ nosi tek načetu notu optimizma, uz vividno podsećanje da kraj nije nužno kraj, i da stari vrazi ne ležu tako lako, nego su laki jedino na snu. Snaga porodice se vidi i ovde, ali figura starca sa puškom koji se jedva drži na nogama je metafora onoga što je u zemlji ostalo nakon rata – deca sa drvenim igračkama-oružjem, žene slabe na najmanju brutalnost i stari spremni da legnu na zemlju i pod istu svakog trenutka. „Sarajevski atentat“ obiluje raznovrsnim predlošcima, a nijedno delo ne krase njegove vrline bolje od njegovih mana. Naime, neke od priča se i pored interesantnih premisa otežu (Karajlić), na trenutke pretrpane teks-

tom. Tu je onda interesantna dihotomija gde se ponekada elementi pripovedanja svojstveni datom autoru u materiji ne ističu najbolje (Stojanovićev „Okidač“), a nekad se savršeno uklapaju (Pahekov „Gavrilo C-914“). Na temu prilaska materiji, Bratić je ovde prijatno iznenađenje; ranije priče su mu mnogo jače obojene patriotizmom i rodoljubivim zapletima. Ovde je to u znatno manjoj meri prisutno, i služi savršeno zamišljenoj ideji autora. Ikoničev „San hiljadu duša“ ima malo poteškoća da nađe sebe – niti je u potpunosti metafizičan, niti ima dovoljno prisutnog humora da bude lakše prirode. Sličan „problem“ ima i „Seljak sa Pala“, dok recimo „Jeremija pali topa“ to nema. Uravnoteženost je sve, a najuravnoteženije priče su „Čovjek koji je šutnuo đavola“, „Grob“, „Proboj“ i „Intermeco“. Opet, ovo su minimalni detalji, a da svaka od priča nema svoju falinku, ne bi se ovako dobro dopunjavala sa ostalima i jačala njih koliko i sebe. Nije mnogo toga ostalo za reći. Veliki rat je bio i prošao. Ostale su priče. ■

Ivan VELJKOVIĆ

„Valkira“ (Silvan Korduri, Dražen Kovačević; „Lavirint“, „System Comics“, 2014)

Enciklopedija norveške mitologije

Strip „Valkira“ jedan je od najznačajnijih modernih srpskih stripova XXI veka. U čudu ste? Pitate se kako to „moderni srpski strip“, kada se radi o frankofonom izdanju, objavljenom pod etiketom francuskog izdavačkog giganta „Soleil“? Pa, eto, stvar je vrlo jednostavna: to nije puko svojatanje, na nivou „srpska snajka“, već se radi o tome da je stub temeljac ovog ostvarenja jedan od naših najtalentovanijih majstora stripa, Dražen Draža Kovačević, čiji je veliki uspeh u Francuskoj bio izvestan još od onomad, kada je na konkursu izdavačke kuće „Glenat“, dobio nagradu za strip „Točak“, za koji je scenario napisao Goran Skrobonja.

„Valkira“ je pisana specijalno za Dražena, veli u uvodniku domaćeg izdanja, Silvan Korduri, strip-scenarista „Valkire“. Ne samo da je pisana specijalno za Dražu, već je Silvan i došao na ideju da se pozabavi nordijskom mitologijom, nadahnut upravo Dražinim skicama i crtežima Vikinga. Dakle, bez Draže bi čitav ovaj projekat prohujao s Vikingom!

Dobra vest je da se nedugo po objavljivanju drugog albuma u Francuskoj, kod nas, zahvaljujući pregalaštvu izdavačkih kuća „System Comics“ i „Lavirint“, kao produkt njihove kolaboracije pojavilo integralno izdanje „Valkire“ (sadrži oba albuma: „Kao smrt hladno“ i „Deseti svet“). Na taj način se „Valkira“ vratila kući. Za razliku od originalnog, francuskog izdanja, domaće nije objavljeno u koloru, već je crno-belo, tačnije sve je u laviranom tušu, za čiju je volšebnu izvedbu ponovo glavom i četkicom bio zaslužan Draža Kovačević. Kako je sam Draža jednom prilikom rekao, laviranje mu je omiljena tehnika. Boja nimalo ne fali. Baš naprotiv, lavirani tuš kod čitaoca pospešuje i uvećava osećaj beznađa i sveopšteg sivila koje se razliva na stranicama predapokaliptičnog stripa. Između veoma zanimljivo dizajniranih tvrdih korica, pored samog stripa, nalaze se i Dražine skice, crteži, kao i njegov i Silvanov uvodnik.

„Valkira“ je prvobitno bila zamišljena kao tekući strip-serijal. I premda su se autori (Draža i Silvan), posle objavljenog prvog albuma, pohvalili

kako je strip veoma dobro prihvaćen od strane čitalaca, uredništvo izdavačke kuće „Soleil“ donelo je odluku da se „Valkira“ ukinе. U principu, ništa čudno, jer smo i sami savremenici ukidanja svega i svačega dobrog, zarad loše (u ovom slučaju, izdavačke) politike.

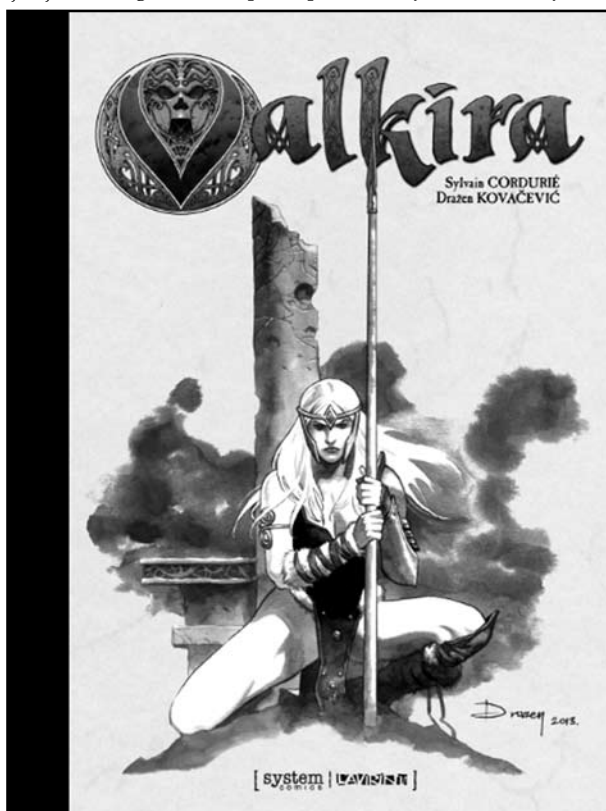
Ipak, Silvanu je bilo dozvoljeno da u drugom albumu zaokruži priču, što je i učinio. Narativ se vrti oko gorostasnog Arlika, sina vikinškog kralja, koji sasvim slučajno, loveći u šumi, nailazi na valkiru Gruhildu i Odinovog sina Hermoda, koje je Odin zbog upražnjavanja zabranjene ljubavi, proterao sa Asgarda na Midgard (svet koji naseljavaju ljudi). Neko vreme kasnije, čitav Midgard biva pogođen izuzetno oštrom zimom, koja odnosi nemali broj života. Stoga, Arlik donosi odluku da, sa još par Vikinga, izmoli Gruhildu i Hermoda da ih odvedu do Asgarda, ne bi li zatražili pomoć od Odina lično, zbog novonastalih neprilika. Međutim, Asgard je devastiran i više liči na Skoplje posle zemljotresa 1963. godine, nego li na veličanstveno prebivalište Bogova. Odin je mrtav! Tora nema! Sneveseljena družina počinje da shvata da je situacija mnogo gora i ozbiljnija od onoga što su mislili: početak je Ragnaroka – bitke Bogova pred sam kraj sveta. Došao je Sudnji dan! Ragnarok ili Apokalipsa u nordijsko-mitološkoj

režiji, prilično je zanimljiv motiv za pretakanje u umetničku formu ali i izuzetno ambiciozan. I već u prvom albumu se vidi da Silvan nije dorastao takvom pretencioznom zadatku. Zanimljiva premisa, ali ne tako dobra realizacija. Pišući recenziju ovog stripa u „Politici“, strip-teoretičar Zlatibor Stanković veli kako je „Valkira“ prava enciklopedija nordijske mitologije“. Sa tim se u potpunosti slažem, ali je to jedna vrlo nevešto napisana, ali predivno ilustrovana enciklopedija, jer je kod Silvana prisutno utrpavanje likova, mitoloških bića i mlakih obrta, koje Kovačević maestralno prati olovkom, znatno ublažavajući haos koji ostaje iza scenarija. Taj se haos naročito oseća u drugom albumu, kada je Silvan Korduri morao čitavu priču, planiranu da traje mnogo duže od dva albuma, da kompresuje i smesti na samo četrdesetak stranica, pa je izuzetno teško čitaocu da prati radnju i sudbine mnoštva likova. Međutim, ne može a da se ne kaže kako se Silvan zbilja potrudio da se upozna sa vikinškim i božanskim svetom starih Nordijaca. No, problem leži u njegovom insistiranju na dokazivanju i pokazivanju tog svog znanja, pa „Valkira“ vrlo brzo i lako postaje zamorno štivo, za koje mogu da izgube interesovanje čak i najveći ljubitelji ove tematike.

Dražen Kovačević je od čitave te zbrke napravio nešto divno. Ovo je nešto najbolje što je do sada uradio i vidi se da je na papir stavio ne samo čitav svoj talenat i znanje, već i čitavog sebe. On je vrlo promišljeno kadrirao svaku scenu, unoseći toliko detalja, da će svaki čitalac moći da zastane i pred najbezazlenijim kadrom i da pogledom razlaže pregršt slojeva koje je Draža uneo. Od garderobe, preko karakterizacije likova, pa do same arhitekture svetova i završne bitke (koja je prava scenaristička papazjanija), sve je nacrtano sa mnogo mara i preciznosti, što će lako naterati čitaoca da se vraća „Valkiri“, samo da bi gledao magični crtež.

Rečima, „Znao sam da voli nordijsku mitologiju. Iskreno se nadam da mu je prijalo da crta Vikinge, bogove, Asgard... a možda čak i Helu i valkire...“, Silvan Korduri završava uvodnik „Systemovog“ i „Lavirintovog“ izdanja. Ne samo da je mu je prijalo, već tvrdim da je Dražen Kovačević uživao radeći na ovome, dosežući vrhunac svog stvaralaštva, a nama ostaje da se nadamo da će se pojaviti scenarista koji će mu doturiti scenario inspirisan slovenskom mitologijom, koju Draža podjednako voli, pa da zaista vidimo nešto „naše“. ■

Stefan MARKOVIĆ

„Mars: With Powers from Mars“
(Kistos Stampoulis; „In-k situ Comix“, 2015)

Superherojska satira na grčki način

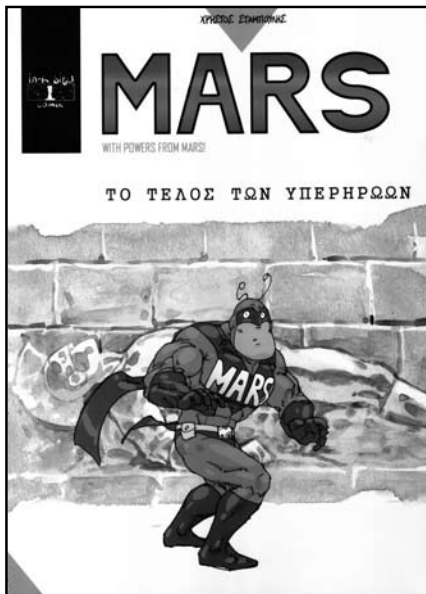
U početku u Supermenovom stripu „Action Comics“ #1 superheroj je bio društveno vođeni junak. Dolazio je upakovan u hvalisavi podtekst govoreći bez suptilnosti o boljkama koje truju čitavu kulturu. Iako nikada zaista nisu izgubile ovu stranu sebe, većina superherojskih priča se od tada bavila mnogo više procesima komplikovane i nerazumljive mitologije. Čak i priče koje ne žive u deljenim univerzumima „Marvela“ i „DC-ja“. Verovatno najviše kod njih, pošto opravdanje postojanja njihovih tvorevina mora biti stvoreno jer ih stvaraju ljudi kojima nedostaje bilo kakav pravi razlog za nezadovoljstvo. Naravno, takođe mogu i da okolišaju bez bilo kakvog pravog izgovora za smejuriju kojoj podležu njihovi čitaoci.

Pošto na korici najavljuje da će biti priča o „Svršetku superheroja“ i pošto može da prođe kao imitaciona parodija isuviše lakog žanra za parodiranje stvarno je iznenadilo da je „Mars“ prvi zakoračio tom stazom, onom koja priča o stvarnom svetu iz jednog stvarno sirovog mesta.

Sudeći po njegovoj estetici prevario sam se na trenutak da čitam nešto slično stripu „Krpelj“: parodični strip koji je adaptiran u kultnu animiranu seriju. Kao u „Krpeljevom“ slučaju, „Mars“ prebacuje prenaplašenu superherojsku figuru iz svog uobičajenog „stvarnog“ sveta u komičan svet u vidu crtača, preobrazujući ga iz predmeta poštovanja u premet rугanja. Ovo se naglašava dalje namerno nenadahnutim i banalnim dizajnom kostima. Što je suprotnost obično nenamerno nenadahnutim kostimima.

Ono gde „Mars“ počinje da se razlikuje od nečega poput „Krpelja“ je to da iako mu ne nedostaju apsurd ili nadrealni trenuci, njegov narativ ne spada ni u jednu od navedenih kategorija. Humor „Marsa“ ne dolazi iz neočekivanog ili isključivo iz potpune subverzije uobičajenih žanrovskih tropova, već iz prenaplašenosti poznatog i šarenog sjaja koji baca na svakodnevnicu. Zato što je u srži „Mars“ priča o poslovnoj berzi.

Strip je konstruisan oko kratkih, povezanih epizoda podupretim ilustracijama koje krše stilove i pomalo su ikonoborne gde napušta sunderaste figure

od nasilnika dok pokušava da bude što je više moguće plemenit i oran za pomoć. U principu radi dobrovoljni posao superheroja.

Ovo ni na koji način nema podteksta, već juri pravo u tekst do tačke gde može da rizikuje spaljivanje strukture sopstvene logike. Likovi razgovaraju o podeli između javnog i privatnog sektora, stare dame popuju ljudima o nedaćama svoje mladosti, super-služavke osuđuju bezizlaznu prirodu svog posla, sitne bitange od supernegativaca objašnjavaju kako su naterani na zločinački život. Sve ovo je ispresecano licemernim izobiljem nešto privilegovanih superheroja koji eksploatišu očaje njihovih lošije stojećih sugrađana radi sopstvene zabave.

Nema puno akcije u ovom stripu i ono malo na šta se naleti se često koristi radi komičnog efekta. Ovo je strip mnogo više zainteresovan za satiru, za potezanje polemike umesto nuđenja uzbuđenja svojim čitaocima. Umesto da nudi eskapizam on angažuje čitaoca postavljanjem problema stvarnog sveta u svet karikature i neumerenosti, čineći ih podnošljivim i privlačnim. I mada to radi bez ikakve prave suptilnosti, mišljenja sam da iskrenost ovog stripa nadoknađuje to, i time postaje isplativ. Ne nudi nikakvo otkrovenje i malo je nebrušen, ali je štivo vredno čitanja. ■

Alin RAUTOIU

Prevod: Ivan VELJKOVIĆ

„Tito“ (Predrag Đurić, Jelena Vučić;
„Rosencrantz“, 2015)

Sve što ste hteli da znate o Titu, a niste smeli da pitate

Azanima vas dosta toga, jel da? Drug Maršal je bio prilično inspirativna ličnost što se tiče tračeva i većito upaljena baklja sportske discipline, u narodu poznate kao *rekla-kazala*. Međutim, to ostavljam kvalifikovanijima od sebe. Štaviše, glavni junak ovog stripa i nema toliko sličnosti sa Drugom, koliko sa Pinkijem iz „Rana“. Ako ništa drugo, imao je više sreće da dobije ime Tito.

Strip nas vodi u Novi Sad, devastiran nakon građanskog rata i u kome su isplivale na površinu mnoge degutantne osobine ljudskog roda karakteristične za takve okolnosti, ali ne i ograničene na njih. Našeg mladog druga (kliše, ali nisam mogao da odolim), u takvoj situaciji, pored brige za nepokretnog dedu, ne interesuje štošta preko. Golo preživljavanje, začinjeno seksom, drogama i turbo-folkom, jer „*you have to make this life liveable*“. Sam Tito je prilično interesantan lik za pratiti. Od klinca koji pravi probleme, polako se razvija u osobu koja sagledava širu sliku, a ne bavi se isključivo životinjskim nagonima. Teške okolnosti umeju da izvuku ono najgore iz čoveka, ali su istovremeno i poligon za otkrivanje ljudskosti u sebi.

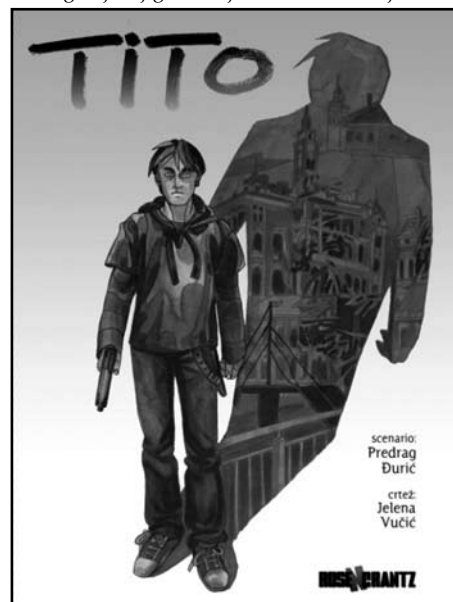
Od početka, gde je glavni junak najobičniji *gušter* bez prevelikih ambicija, koji se bavi sitnim krađama za tuđ račun, sa svojim saradnicima, on biva povučen navikom upleten u veće stvari neko

što je očekivao ili želeo. Prilikom upada na tuđi posed, naći će se u situaciji bez plena, sa ranjenikom pod rukom i nekolicinom otvorenih moralnih pitanja. Tek tada razvija interesovanje za sve one knjige o kojima mu je deda pričao (i pride valjao, jer je kultura postala retko cenjena roba). Kadrovi ispresecani fenomenalnim stihovima su tu da dočaraju ambijent u kome Tito ponovo pronalazi sebe i rešava da ostavi trag kako u paralelnom univerzumu ovog stripa, tako i kod čitaoca. Čak iako ne volite klasičnu poeziju, šetajući kaiševima ovog stripa, videćete njenu veličinu. Mislim da sam zapazio i neku revolucionarnu pesmu, ali ti stihovi mi nisu nešto privlačni, tako da se vratimo na mesto dešavanja stripa. Posleratni Novi Sad je fantastično urađen. U paralelnom univerzumu stripa. Bilo kako drugačije bi mi to teško palo i mislim da bih ostao bez teksta. Akcenat dešavanja u tim vremenima je dobro uhvaćen očima autora i doprinosi upečatljivosti atmosfere. Kontrast između života u normalnom okruženju i anarhiji je upečatljivo predstavljen prateći naraciju glavnog junaka. Možda i najprimetnije kroz Titove misli oivičene pravougaonim poljima i lamentiranja njegovog dede u oblačićima. U razrušenom gradu nije ostalo puno kulture, osim u dedinim sećanjima i njegovim knjigama koje „valja“ na crnom tržištu (genijalna predstava), književnim večerima u lokalnoj crkvi (pri čemu omladina misli da su u pitanju crkvene službe) i na zidovima vile lokalnog autokrata. Uostalom i mesta gde...

Na putovanju kroz taj haotični svet mladi Tito će zajedno sa svojim šefom, kome će pružiti priliku

za iskupljenje, i svojim saradnicima pronaći sebe. Možda ne na način na koji je očekivao, ali je ona osoba koja poštuje datu reč. Maltene preko noći će doživeti katarzu iz vrlo smešnog razloga (ali mladost-ludost) i postati antiheroj sa čijih usana klize citati novovekovnog džabalebarosa Karla Marksa. Fino za videti kako dokoni filozofi mogu uticati na ponašanje naivnih. Međutim, put heroja nije iz bajki, i to će Tito i te kako osetiti na svojoj koži.

Priča o ovom Titu je priča o izgubljenom vremenu, izgubljenoj generaciji i strahotama koje takvo

stanje može ostaviti na sve. Ne možete ostati ravnodušni na pogled mlade osobe koja ne zna čemu služi škola i koja je na ivici toga da osuđuje majku što je u vremenu pre rata učila, (čitaj „ispirala mozak“) đacima u toj školi. Opet, isto će vas iznenaditi kako se u toj celokupnoj dekadenciji nađu tragovi pravih vrednosti. Čak je i u takvom vrtlogu osećanja i pomešanih ideala moguće pronaći sebe.

Sam strip je prilično dobro urađen. Predrag Đurić, pisac scenarija, potudio se da priču drži živom u svakom trenutku, gradeći interesantne likove kod kojih ništa nije nemoguće. Naracija je dobra sa fino odabranim i vešto pozicioniranim rečima čini da priča dobije na dubini. Autor stripa nije nepoznat na domaćoj sceni, te ne iznenađuje što nam je podario još jedno odlično strip delo. Za crtež se pobrinula mlada Jelena Vučić, pred kojom svakako predstoji lepa karijera ilustratora. Način na koji popunjava okvire u „Titu“ pokazuje na dobro oko i ruku, kojima uspeva da tekst verno prenese na sliku, ne ispuštajući ni najmanji detalj. Pri kadriranju se takođe dobro snašla,

stvarajući živopisne kadrove koji lako „povuku“ čitaoca, te mu pomognu da se približi likovima i dešavanjima.

Priča obrađuje, nama na žalost, ne tako strane elemente. Međutim, ispunjena jako harizmatičnim likovima, npr. Kobre kriminalca sa čestim promenama raspoloženja i poštovaoca renesansnih stihova, koji će vam bez sumnje pokazati da nije svaki mrak večan, ali i da se svetlo na kraju tunela mora dobro zaslužiti. Naći ćete se među banditima, nostalgičarima, ljubiteljima umetnosti, beznadežnim slučajevima. Gledaćete svet organizovanog kriminala i retkih Don Kihota kojima nije svejedno takva svakodnevnica. Svi oni čine da slika o Titu bude upotpunjena, a vas da se zapitate zašto ranije niste pročitali ovaj strip.

Put do pakla popločan je dobrim namerama, a put do iskupljenja lošim odlukama i neočekivanim okolnostima. Kako će se mlada osoba snaći na tom putešestviju videćete među koricama Tita, u izdavaštvu „Rosencratz“-a. ■

Luka VIDOSAVLJEVIĆ

„Harap Alb Continuu“

(grupa autora; „HAC!“, 2012)

Nastaviće se

Slavni rumunski književnik Jon Krea (Ion Creangă) napisao je i objavio u časopisu „Književni razgovori“ („Convorbiri literare“), 01.08.1877. godine, „Priču o Harap Albu“ ili Belom Arapinu („Povestea lui Harap Alb“). „Priča o Harap Albu“ ili Belom Arapinu je klasična epska bajka o mladom princu koji prolazi kroz razna iskušenja kako bi postao vladar i kralj u velikom i dalekom Zelenom kraljevstvu, ispriča na uz sve već poznate obrascе borbe dobra i zla. Harap Alb je u Rumuniji stekao kulturni status. Priča o njemu je obavezna lektira u školi, o njemu je napisano nebrojeno stranica tekstova i članaka, eksploitan od likovnih, pozorišnih, filmskih i drugih adaptacija. Harap Alb je doživio i svoje strip adaptacije, naravno. Jedna od najpoznatijih strip izvedbi po ovom predlošku je adaptacija koju je 1979. godine uradio najpoznatiji rumunski strip stvaralac Sandu Florea, koji već više od dve decenije živi u Sjedinjenim Američkim Državama i radi za tamošnje velike izdavače („Marvel“, „DC“). Isti je, 1980. godine, na Euroconu u Stregi, Italija, osvojio glavnu nagradu za najbolji strip. Ovu Floreinu adaptaciju neki strip kritičari smatraju za najbolji rumunski strip svih vremena.

U Septembru 2012. Godine, 135 godina nakon nastanka priče o Harap Albu, na kioscima u Rumuniji pojavljuje se prvi broj novog strip časopisa pod nazivom „Harap Alb nastavlja...“ („Harap Alb continuu“...), sa istoimenim strip serijalom kao glavnim sadržajem. Časopis je u startu zamišljen kao rumunska verzija američkih mač & magija svezaka stripa, u najboljoj tradiciji „DC-a“ i „Marvela“, jedna vrsta modernije vizije klasičnog epskog štiva, sa svim atributima herojske fantazije. Glavni lik u modernoj verziji Harapa je mladi princ Stefan, kasnije prozvan Harap Alb, ili Beli Arapin, najmlađi od trojice sinova neimenovanog kralja i sinovac Zelenog kralja. Stefan je skroman, lepih manira, obrazovan, dobrodušan, pošten, iskren i simpatičan. Plavokos je i ima plave oči. Odlično barata sa bodežima i sabljom, izuzetan je jahač, ali njegova najbolja osobina je da lako stvara prijatelje koji mu u raznim nevoljama priskaču u pomoć. Kao i sve bajke i ova počinje pričom o Kralju u udaljenom kraljevstvu koji ima tri sina, a kome stiže pismo od njegovog brata, Zelenog Kralja, koji je ostario i traži naslednika svog kraljevstva. Zeleni Kralj ima tri ćerke i želi da mu brat pošalje

jednog od svojih sinova koji bi nasledio tron Zelenog Kraljevstva. I kao što to obično biva, od trojice braće, najdostojnijim za to se pokaže najmlađi među njima, Stefan. Stefan kreće ka Zelenom Kraljevstvu i ne sluteći kakve ga sve avanture čekaju na tom putu. Na polasku ga otac upozorava da nikako ne stupa u kontakt niti da bilo šta prihvati od Čosavog čoveka (Omul Spân). Čosavi ipak uspe da prevari Stefana i preuzme njegov identitet princa, a Stefana obaveže na prevaru da postane njegov sluga. Na svom putu ka Zelenom Kraljevstvu Stefan sklupa prijateljstvo sa raznim ljudima i bićima koji će mu kasnije priskakati u pomoć, kada mu bude bila najpotrebnija. Po dolasku u Zeleno Kraljevstvo, Čosavi se predstavi kralju kao princ koga je očekivao a Stefana predstavi kao svog slugu. Nakon nekog vremena, i teških zadataka koje Stefan obavi na nagovor Zelenog Kralja, a u ime Čosavog, svi u Kraljevstvu shvataju da je u stvari Stefan taj Princ koga su oni očekivali a ne Čosavi. Nakon otkrivanja istine i žestokog sukoba, Čosavi kukavički s leđa ubija Stefana ali ga oživljava princeza Mara, ćerka Crvenog kralja, i njegova buduća pratilja u svim avanturama.

Na svom putu Stefan, Harap Alb, upoznaje ljuđe čudnih sudbina sa raznim moćima. Redom se pojavljuju likovi kao stvoreni za superheroje: Miron zvani Ledeni (Miron, zis Gerilă), Lardea zvani Gladni (Lardea, zis Flămânzilă), Mirza zvani Žedni (Mirza, zis Setilă), Bajan zvani Dugi (Ba-

ian, zis Lungilă), Hajgan zvani Okati (Haigan, zis Ochilă). Tu su i čarobnjak Ordiseus, Sveta Nedelja (Sf.Duminică, Nedelia), Zirakses - Crveni Kralj (Ziraxes)... Njegov najveći i najopasniji neprijatelj je Čosavi čovek, ili Morojanu (Omul Spân, Moroiănu), zli čarobnjak vampirskog porekla. Miron Ledeni je pak sin kovača Dajdura (Daidur) i Keraglače (Keraglača) iz plemena ledenih divova. On je ogroman, visok skoro tri metra i snažan kao bik. Nasledio je sa majčine strane moć da svojim dahom leđi sve pred sobom. Lardea Gladni je iz kraljevstva patuljaka, vrednih i ponosnih rudara. On je mali i zdepast i ima uvek i svuda neutoljivu glad. Sakuplja drago kamenje i ima želju da se jednom vrati u svoje kraljevstvo i postane Kralj. Mirza Žedni, sin čarobnjaka i Kraljice voda, atletske građe i vešt mačevalac. Zbog kletve svog oca, ima moć da iz svega može da crpi vodu, čak i iz živih bića, ali i da pije neograničene količine tečnosti. Bajan Dugi je potomak misterioznog plemena Drupa. Od svog oca je nasledio čudnu moć izduživanja tela, ruku i nogu. Vešt je i u baratanju lukom koji ispaljuje magične strele. Hajgan Okati je sin Boga Gebeleizisa, vladara groma i oluja. On je jednooki asketa, koji ima već 120 godina, i ima proročke moći. Svojim okom može da vidi svaki kutak na zemlji ali i da ispalji smrtonosni zrak. Mara, ćerka Crvenog Kralja i čarobnice Arine, je Stefanova verna pratilja. Ona je rumunski pandan Crvenokose Sonje. Mara ima moć da u trenutku nestane i da se pretvori u bilo koju životinju.

Strip serijal „Harap Alb“ je kao izdavač, pod istoimenim nazivom „HAC“ („Harap Alb Continuu“), pokrenuo Mihai Jonašku (Mihai Ionașcu) zajedno sa Oktavom Ungurjanuom (Octav Ungureanu). Scenarista je talentovani mladi pisac i novinar Marian Koman (Marian Coman). Crtač matičnog serijala i spinofova je Andrej Moldovan (Andrei Moldovan), kome se od nedavno pridružio i talentovani Kristian Darstar (Cristian Dârstar). Kako je serijal odmicao primetan je ogroman napredak Moldovana kao crtača. Kao kolorista ustalio se Șpanac Daniel Rosa Duran. Od jedanaeste sveske časopis je promenio svoj logo i sad je samo kratko „HAC!“, isto kao i izdavač, sa podnaslovom „Harap Alb continuu“... U svakoj svesci, pored matičnog serijala ide i kratka spinof priča o nekom od junaka serijala, kao i kratke priče u nastavcima scenariste Komana o Hajganu Okatom, koje su u međuvremenu sakupljene i objavljene u zasebnoj knjizi („Haigan, Fluviul șoapteleor“). Tu su i razni tekstovi o istoriji Harap Alba, o strip autorima koji su radili stripove po ovom predlošku, pisma čitalaca, crteži fanova...

Ovaj projekat je za nekoliko godina postao najobiljniji strip projekat u Rumuniji ikada i fenomen koji je pokrenuo i neke druge izdavače da krenu u strip izdavaštvo, bilo sa radovima lokalnih autora bilo sa prevodima („Marvel“). Zbog sjajnog

odziva publike, izdavač „HAC!“ je u međuvremenu pokrenuo i drugi serijal u sveskama, ovog puta posvećen SF tematici, takođe na svaka dva meseca, „Mladost bez starosti“ ili samo skraćeno „TFB“ („Tinerete fără bătrânețe“). Izdavač je izdao i tri mekokoričena albuma sa prvih 12 svezaka stripa „HAC!“ u istom formatu kao matični serijal. Oz-

biljnost samog izdavača se ogleda i u komercijalnoj paleti raznih pratećih artikala koji prate ovaj serijal: majice sa likovima iz serijala, poster, šolje, stikeri, flaširana medovina, torbice, bužuterija... „HAC!“ izlazi na kioscima na svaka dva meseca. Sveske su u formatu B5 na 32 strane u boji (do 16. broja po 40 strana) i na kvalitetnom papiru sa plas-

tificiranim koricama. Cena je 6,90 leja. Štampa se u tiražu od 10.000 primeraka po broju, i prema rečima samog izdavača, na kioscima se proda oko 60% tiraža. Naravno, prodaja se ne završava sa kioscima, pa je recimo nedavno objavljen podatak da je prvi broj časopisa rasprodat, pa je odštampan novi tiraž, sa novom naslovnom. ■ **Dragan PREDIĆ**

„**Rabies, Volume 1: Manifestation**“ (Ivan Koritarev, Sibila Koritareva, Joana Paspalanova Joko; „Grozen Ent.“, 2011)

Ljudski problemi i jar zverinja

Poput mnogih balkanskih priča o stripu, i bugarska priča počinje na sličan način - marginalizacija celog medijuma, opšte čuđenje na sami pomen izraza „istorijat“, „strip“ i „kultura“ u jednoj rečenici, zaprepaštenost količinom i kvalitetom autora na ovom polju, još veća zaprepaštenost na njihov kolektivni uspeh, češće veći u belom svetu nego na kućevnom terenu. Nešto od toga je možda uticalo i na stvaranje stripa „Besnilo“, pošto je jedna od prvih stvari koja se primećuje činjenica da je štampan i izdat na četiri jezika: bugarski, engleski, francuski i nemački. Ovaj proces dvoje Koritarevih je možda iza sebe imao i dublje korene od pukog „zarada na više tržišta“, budući da je, kako stoji u priči nakon same radnje stripa, ceo projekat rađen tri godine po svom nastanku iz kolektivne zabave nekolicine autora.

Autorski dvojac, Ivan i Sibila Koritarev, su oboje potkovani ilustratori prepoznatljivi po svom stilizovanom crtežu uvek prožetim duhom animiranog filma. Na prvi pogled samog crteža „Besnila“, nekoliko imena naprasno padaju napamet: Sten Sakai, Aleksa Gajić, Gendi Tartakovski, Džounen Vaskez. Naravno, Sakai je poznat po svom životnom delu „Usagi Jodžimbo“, priči o zecu-samuraju sa striktnim moralnim kodom; Gajić često provlači sitne slatke životinje (neretko i zečeve) kroz različite odrasle situacije, sa čestim nasiljem, seksom, toaletnim humorom i pomalo nedokučive gajičevske metafizike. Tartakovski je osetljiv u scenama borbe koje su tek toliko maestralne da emuliraju nasilje koje se oseća na ljudskom mesu (životinjskom, u ovom slučaju), a tek toliko pripitomljene da ne prilaze rejonu eksplicitno odraslog materijala. Od Vaskeza valja pomenuti kvalitetno delo „Džoni: manijak ubica“, vrlo specifičan mali serijal iz autorovih formativnih godina prepun nasilja, referenci na pop-kulturu i vrlo zrelog pogleda na svet iz jedne lepe perspektive neopsurda. Iskreno, moguće je da Koritarevi nisu imali nijednog od navedenih autora na umu dok je priča prolazila svoj kreativni rast, ali neke od univerzalnih(ih) osobina se lepo preslikavaju ovde. Za nešto japanskije opredeljene čitaoc, „Besnilo“ bi bilo ekvivalent šonen (少年) mange, štiva za dečake od 12 godina pa naviše, broj godina naznačen na zadnjoj korici ovog izdanja.

Priča se odvija u Selizu, prestonici Kohelijanske republike, i prati troje zečeva. Jedina ženka u grupi, Kida 687, je delinkvent koja čini zločine i propuste što zbog posla u koji je umešana - radi za krupnog mafijozu Kerana - što zbog lične potrebe da vidi granice zla u zlodelima. Zubati Peš 222 je genije milioner koji ima čudni psihički poremećaj - upada u ubilački trans čim neko izgovori „dva“ - što je posledica eksperimentisanja na njemu od najranijih dana života; govori nekoliko jezika i dobro razume računarske sisteme, što koristi ne bi li uhaovao računare za potrebne informacije. Tahu, treći zec, je apsolutni gubitnik: diluje drogu bezuspešno, održava posao ilustratora za erotski časopis takođe bezuspešno, ljubavni život mu je sveže nepostojeći te se okreće prostitutkama i lakšim ženama. Svo troje imaju pozamašnu kriminalnu pozadinu i putevi im se sastaju usred bara gde aligator Moris i njegov brat otkrivaju svoje poslovne tajne Kidi. Naravno, element priče koji ih objedinjuje jeste kreiranje nove vrste droge, takozvane „pilule sreće“, koja se proizvodi od prirodnih sastojaka poput određene grupe semenki, i koja služi kao zamena za sve druge vidove supstanci zavisnosti. Kidin šef traži obustavu prevoza tog semenja, Tahu je taj koji potkrada Morisa za semenje, a Peš je taj koji mora da beži iz ludnice - u koju se infiltrirao - sa podacima o kreiranju nečeg mnogo većeg od pilule, naime kombinovanja gena za lek protiv raka, i koji uleće u isti taj bar. Ono što sledi je spoj troje zečeva i novokomponovani problem zvani „šta je sledeće“.

Iako je priča puna potencijala, na žalost trpi od nekoliko većih nedostataka. Tempo radnje je jako brz. Neki kadrovi su nanizani kao brzaci, te se čitalac oseća kao rafter. Na primer, scena kada Kida izlazi iz bolnice i sreće se s

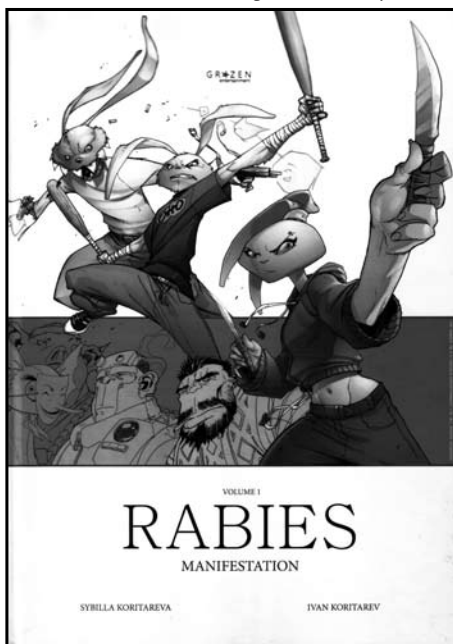
drugovima i novom dodeljenom paziteljkom nakon samo par kadrova prelazi u počinjavanje masivnog ubistva kada Kida naleće autom na grupu pešaka, nakon čega se policijska potera u najavi ne dešava i umesto toga sledi kadar kada Kida skida saobraćajni znak za jednosmerku, nakon čega sledi sudar, pa odjednom kadar koji označava veče. U rasponu od dve table i 16 kadrova sve se ovo odvija, i ritam je jako naporan za praćenje. Drugi veliki problem jeste tangentalna priča o propalitetu koji želi da bude superheroj, imenom Čovek-Šišmiš, koji dvaput pokušava da spase neke svinje, i oba puta mu ne polazi za rukom. Nema skoro nikakvih dodirnih tačaka sa glavinom priče i deluje kao filer. Treći problem, pored toga priče, je i njen nagli završetak. Ovaj strip je rađen u dva toma, što znači da je očekivano implicirati nastavak na neki način. Poslednja tabla ovog stripa je razgovor troje zeca, i jednostavno je presečen nakon Kidine rečenice sitnim slovima „kraj prvog toma“. Nešto sitnija mana bi bio humor, ili pak nedostatak istog. Par šala su adekvatno postavljene i isporučene, poput one gde jedan crv kaže drugom da vidi orgiju, na šta mu ovaj odgovara da greši i da vidi samo špagete, ili one gde žirafa kaže da uživa u jedenju jer može jako dugo da oseća ukus hrane dok joj klizi niz vrat, na šta je žaba pita kakav je osećaj kada povraća, ali te šale su jednostavno pitome i nemaju oštrinu. Slična stvar je i sa pojedinim scenama, kao ona gde Peš ubacuje klošara u kantu za smeće, ili bilo šta u gorepomenutim segmentima sa Čovekom-Šišmišem.

Naravno, strip je daleko od lošeg, čak i pored navedenih nedostataka. Crtež prosto briljira, i kadriranje, iako neuklopljeno s tempom radnje, funkcioniše u 90% stripa. Neki od događaja su čak predstavljeni prelepo i vrlo alternativno glede stripskog jezika. Tu je, recimo, scena kada Kida vezuje šaku u zavoj, silazi niz lift pa na ulicu. Sve je odrađeno s minimalnim dijalogom i evocira jake emocije, predstavlja jednu mučenu individuu koja sa svojih 18 godina ima više životnog iskustva od prosečnog računovođe, recimo. Onda tabla hronološki nakon scene gde teškaši upadaju i mlate Tahua zbog cele zavrzlane oko semenja: Tahu leži prebiven, ustaje da crta, razgovara sa glavnim urednikom/njegovim šefom, melanholično se smešta u stolicu za kompjuterom i cuga čašicu rakije uz zdravicu „Živeli, u čast još jednog dana...koji preživeli.“ Konverzacija između Tahua i Peša je takođe simpatična, gde Tahu priča svoju životnu priču i gde čitalac saznaje da je Peš nevin i da ne zna čak ni miris žene. Plus je takođe i to što nije bilo kompromisa glede priče. Ovakav format - ni za decu, ni za odrasle; mada je bolji termin „i za decu i za odrasle“ - savršeno odgovara za

pripovedanje nečega iole univerzalnog. Vidi se ceo kreirani univerzum, likovi nisu jednodimenzionalni iako potpadaju pod neke stereotipove (stalozhen propalitet Tahu, mučena jaka žena Kida, otkaćeni sirotan genije Peš). Atmosfera je baš onakva kakva je potrebna - nema naglasaka na mračnilu i truležu u državi Kohelijanskoj, ali nije ni sve svetlo, šareno i idilično. Ovde je, paradoksalno, jedna jako čovečna priča o antropomorfnim životinjama. Autori se ne libe da pokažu nasilje (pomalo pripitomljeno), golotinju (pomalo pripitomljenu), a i da opsuju kad treba (pomalo pripitomljeno).

Ovaj tom, preveden - ne baš kako treba - na engleski ima i dodatnog materijala u vidu muzičkog albuma, što je retka pojava u svetu balkanskog stripa (jedini drugi primer koji trenutno potpisniku ovih redova pada na pamet jeste hip-hop mixtape album za strip junaka D. K. Minja bosansko-hercegovačkog autora Admira Delića, imenom „Minja - Zvučna traka“), a koji je odradila Jana Paspalanova. Strip je takođe dostupan i u varijantama za iPhone, iPad i Android, a postoji i propratna roba u vidu odeće, poster, a statuica junaka. I jedan simpatičan detalj, stranica na kojoj su delovi za papirnu figuru Tahua koje čitalac iseca makazama i lepi na pravim mestima, ideja koju su nebrojeni stripovi i strip časopisi (recimo „Eks Almanah“) koristili ranije.

Kad se sve sabere i oduzme, iako ne stoji čvrsto sam po sebi kao strip, prvi tom „Besnila“ se svejedno solidno drži. Kao pojava je nešto unikatno u svetu balkanskog stripa svojom čudnom kombinacijom stilistike zapadne animacije, manga estetike i bugarskog duha. Preporuka stoji, a ako vas sam strip ne zadovolji, tu je i muzika da zaokruži doživljaj ■ **Ivan VELJKOVIĆ**

MILOSTIVI GRAD, MILOSTIVI LJUDI

NJIMA
JE SASVIM
DOBRO SA NAMA

"DA NAHRANIMO PSE"

NAPOMENA: PRILIKOM IZRADE OVE
EPIZODE NIJE POVREĐENA
NIJEDNA ŽIVOTINJA

ČETVRTAK, 17.30H, POPODNEVNI SATI...

HEEJ, DRAGI KUČIĆI
IZ KVARTA! KAKO
STE? OPET STE
GLADNI, JE L DA?

ayyy!
BayBay!...
ay!

NEMAM ZA VAS, DRAGI!
ČEKAM PLATU I U TORBI
IMAM SAMO ZELENIS SA
PIJACE! VI ZELENIS
NE JEDETE.

ay! Bay
xppp...

Баф, Баф!

Bay!...

xppp...
ayyy!

I ZAHARIJE ČOPAVI...
OD KADA GA
ZNAM TU SE MOTA.

AJ DAJ, NEK TI JE
ZDRAVLJE, BAR
PET DINARA, AJ!

EH, ZAO MI JE
ZAHARIJE, ČEKAM
PLATU I SAMO
ZELENIS SA PIJACE...

NE DAJES! MA ĆU SE
LUBIJEM, NIJE MI VIŠE
DO ŽIVOTA.

EHH, STVARNO,
I OVO NJEGOVO
NIJE ŽIVOT.

EEEEJ, PA KAKO
SE TOGA NIJE NIKO
DO SADA SETIO!

EEEEJ,
Š'A JE OVO?
BEŠTE OD MENE!

TAKO JEDNOSTAVNO REŠENJE I
NIKO GA SE DO SADA NIJE SETIO!
I ZAHARIJE SE SPASIO, I KUČIĆI
SU NAHRANJENI! PREDLOŽIĆU
OVO REŠENJE NA SLEDEĆOJ
SEDNICI OPŠTINSKOG SAVETA!

HAJDE SA MNOM,
SAD ĆEMO DA
REŠIMO
PROBLEM.

AJ KA'
KA'ES!

BayBay!...
xppp...
ayyy!

М'ясс...
М'ясе!

Баф, Ваф!

HAPPY NO YEAR

ADRIAN BARBU

NEKADA
JE OVDE
GOREO VEČITI
PLAMEN...

DA SU ZNALI SA
KAMENOM, ZNALI SU.
SOLIDNA GRADNJA. VIDI SE
DA SU STVARNO VEROVALI
U SVE TE PRIČE
O VEČNOSTI...

ISTINA, POČELI
SU RANO. IMALI SU DO-
VOLJNO VREMENA DA SE
RAZVIJU, IZGRADE, DA SE
TAKMIČE, MEĐUSOBNO SE
POUBIJAJU I NAZOVU TO
„CIVILIZACIJOM“.

VALA, OVO BIH
JA NAZVAO PRAVIM
PRAVCATIM LUMET-
NIČKIM DELOM!

DODUŠE,
NIJE DA SE RAZUMEM
LI TE STVARI. IPAK SAM
JA SAMO OBIČAN
BIZNISMEN.

MOŽE SE
REĆI DA SAM
JEDNOSTAVNO IMPRE-
SIONIRAN SVOM TOM
BORBOM PROTIV VREME-
NA, POTREBOM DA SE IZA
SEBE OSTAVI NEKI TRAG
LI VEČNOSTI. TOLIKO
MONUMENTAL-
NOSTI...

A LI ISTO
VREME, DIRLJIVA
BRIGA O SIĆUŠNIM
DETALJIMA, O KRHKIM
TRENUCIMA ŠTO ZAČAS
PROHUJE...

A SVE TE
STVARI, VELIKE
I MALE, U IME I U
SLAVU VELIKOG
GAZDE...

...KOJI IM
JE, U SVOJ
SVOJOJ MILOSTI,
ZALIZVRAT PO-
DARIO MOĆ DA
SANJAJU...

...I
AMBICIJU
DA SVOJE SNOVE
I ISPLINE. A KAO
BONUS...

...SLOBODU
DA SVE TO SJEBU!
DOBRO, PRIZNAJEM
DA SVE OVO JOŠ
LIVEK IZGLEDA
DOBRO...

...NAROČITO
AKO SE UPOREDI SA ONIM
ŠTO JE OSTALO OD PARIZA,
LONDONA ILI VAŠINGTONA,
AKO ZNATE NA ŠTA
MISLIM.

STAVIĆU GA NA
POLICU U DNEVNOJ
SOBI. ILI NA TERASU. MOŽ-
DA U BAŠTU. ČISTO DA ME
PODSEĆA NA TU IDEJU O
„SLOBODI IZBORA“...

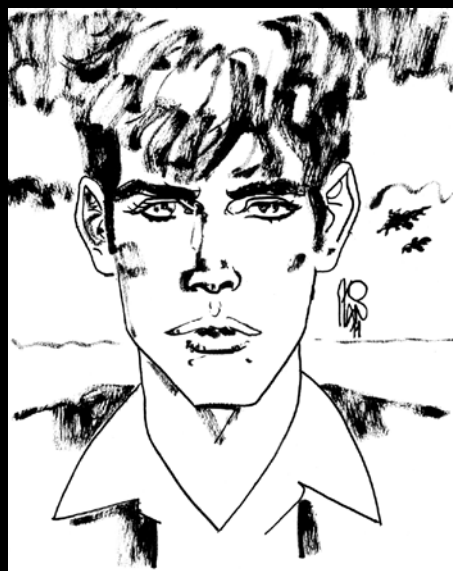
**PONEKAD SI
TAKVA SKOTINA,
LUCIFERU...**

ZNAM,
GAZDA,
ZNAM.

TO MI
JE U OPISU
POSLA.

Priča o Dilanu Dogu

PRESSING: *Gospodine Stano, pre svega, hvala na vremenu koje ste izdvojili za naše čitaoce. Kako je počela Vaša bogata profesionalna karijera? Kada je Anđelo Stano shvatio da će strip biti njegov životni poziv?*

Anđelo STANO: Prvi put sam došao u kontakt sa stripovima čitajući priče u „kais“ formatu iz šezdesetih godina: „Teksa Vlera“, „Bleka Stenu“, „Kapetana Mikija“... a tu su bili i junaci priča iz „Korijere dei pikoli“, koji su najviše uticali na moju maštu i hranili je. Crtanje je bilo samo logična posledica, budući da sam već imao prirodnu predispoziciju. Bilo mi je zabavno da smišljam i crtam nastavke omiljenih priča i da junake odvodim u neke druge pravce, razvijajući pre svega onu avanturističku stranu. Krenuo sam od komičnog stripa, da bih ubrzo stigao do onog realističnog, pre svega ugledajući se na priče Huga Prata: „Senka“, „Ana u džungli“, a potom i „Ostrvo blaga“ (1967), koje me je do te mere oduševilo da sam ga u potpunosti prekopirao. Moje sveske u linijama i kvadratićima bile su prepune crteža, koje sam pokazivao prijateljima i drugovima iz razreda kako bih im priuštio zabavu i video njihovu reakciju. Sve do srednje škole, to je bila samo strast. Nisam razmišljao da će to postati moj posao. Adolescentska težnja ka avanturističkom životu bila je, dakle, ono što me je privuklo stripu. Nakon prvih profesionalnih iskustava s raznim

izdavačkim kućama, prvi važan serijal i junak, za kojeg sam čak i napisao nekoliko priča, bio je Čarli Čarlston; crtao sam ga za „Korijer boj“. Bio je to sjajan serijal inspirisan novinarom iz tridesetih godina: neka vrsta avanturističke komedije po ugledu na „Naslovnu stranu“, film Bilija Vajldera.

PRESSING: *Ključan trenutak Vaše karijere odigrao se 1985. godine kada ste zajedno sa Ticijanom Sklavijem stvorili jedan od najooljenijih italijanskih stripova svih vremena. Da li ste u prvom danima nakon objavljivanja premijerne epizode „Dilana Doga“ mogli da naslutite popularnost koja ga je čekala?*

STANO: Naravno da nisam. Nada je postojala, ali gotovo niko nije verovao, ako se uzme u obzir tadašnji pad interesovanja za stripove. „Dilan Dog“ je, međutim, prevazišao najoptimističnije prognoze i sve nas iznenadio.

PRESSING: *Kako danas, posle više decenija rada na „Dilanu Dogu“, posmatrate priču „Zora živih mrtvaca“? I kritika i publika se slažu – zajedno sa Sklavijem stvorili ste nešto novo u svetu horor stripa ne samo u Italiji, već i šire. Šta je po Vašem mišljenju ta nova supstanca koju ste uneli u žanr?*

STANO: Definisati „Dilana Doga“ kao horor strip naprosto zvuči suviše svedeno. Priče o njemu sadrže mnogo više. Ne samo zato što strip obuhvata više različitih žanrova, kao što su fantastika, naučna fantastika, romantična novela, niti zbog brojnih referenci i citata, već zato što je to strastvena i bolna priča o teškom životu njegovog autora, koji sve svoje strahove i egzistencijalne poteškoće deli sa čitaocima. Svako od nas, uključujući i mene, koji ga crtam, može se barem jednim delom identifikovati s ovim junakom i u njemu prepoznati sebe.

PRESSING: *Kako je izgledalo raditi sa Ticijanom Sklavijem na prvoj Dilanovoj priči, a kako na onima koje su usledile? Mnogi vas opravdano smatraju jednim od najboljih tandemova u italijanskom stripu. Kakav je njegov metod saradnje sa crtačem?*

STANO: Dok piše scenarije, Sklavi se na različite načine obraća svakome od crtača: ne samo da prilagođava svoj scenario njihovim sklonostima, uspevajući da uz malo reči saopšti šta od nas očekuje, već je i koncizan, a ne, kako neki tvrde, cepidlaka. Iako skreće pažnju na elemente koje smatra bitnim za naraciju, često nam ostavlja slobodan prostor da odlučimo o kadrovima i rezovima. Ukazuje samo na ono što je važno da bi priča tekla u onom pravcu koji je zamislio.

PRESSING: *„Zora živih mrtvaca“, „Morgana“, „Priča ni o kome“, „Priča o Dilanu Dogu“ – kulture i u Dilanovoj istoriji svakako važne epizode. Kako biste u nekoliko reči opisali svaku od njih? Da li se među njima nalazi ona koja Vam je posebno draga, i iz kog razloga?*

STANO: Već je „Zora živih mrtvaca“ u sebi imala sve te sjajne novitete, koji su naknadno još bolje razrađeni. Pristupio sam joj s maksimalnim angažovanjem i s pomalo drskosti, znajući da rušim uobičajene grafičke šeme izdavačke kuće. Spojio sam svoje iskustvo sazrelo u stripu za široke narodne mase s uticajem koji je na mene izvršila Bečka secesija, to jest Šile. Rezultat je bio više slikarski nego grafički izraz u užem smislu, uz obraćanje veće pažnje na ekspresivnost nego na formu. Kod Morgane, ključnog lika u serijalu, pokušao sam da izvedem stil tipičan za duborez. U možda najuspelijoj epizodi, „Priči ni o kome“, uticaj Šilea je verovatno najprisutniji. U ne tako srećnoj „Priči o Dilanu Dogu“ oseća se snažna Sklavijeva fizička i egzistencijalna kriza, ali je to svejedno bila epizoda koja spaja prošlost i budućnost Dilana Doga.

PRESSING: Postali ste crtač Dilanovih naslovnica od 42. sveske. Kako birate motiv koji ćete postaviti na naslovnu stranu? Da li pred sobom imate već nacrtanu priču? Kako uspevate da posle tolikih urađenih naslovnica dođete do novog rešenja?

STANO: U početku mi je Ticijano Sklavi davao teme za svaku naslovnu stranu. Meni nije poznat tačan sadržaj priče, koja često još bude u završnoj fazi izrade, budući da naslovne stranice radim otprilike tri meseca pre štampanja. Tokom mnogih narednih godina Mauro Markezeli imao je zadatak da mi dostavlja teme za naslovne stranice, a sada to radi Roberto Rekioni, aktuelni urednik serijala. Šalje mi fotokopije kao polaznu tačku za likove i scene iz epizode i daje mi osnovnu ideju, koja može biti konceptualna ili simbolička, ili mi ponekad pruža predstavu o nekom trenutku u epizodi bitnom za naraciju. Prvo pravilo je da Dilan mora da se vidi, i zato u mnogim slučajevima on može zameniti ličnost iz neke značajne scene izabrane za naslovnu stranu, poštujući uslov da svaki put mora biti direktan učesnik teme događaja. Onog momenta kada se izabere tema, započinjem rad, vršeći prvu uopštenu vizuelizaciju najefikasnije postavke po mom ukusu, nakon čega dorađujem crtež olovkom kako bih mogao da ga pokažem uredništvu. Nakon gotovo 500 odrađenih ilustracija za naslovne strane, postoji rizik da se ista šema ponovi, ali takođe postoje novi i različiti

načini da se razne teme razvijaju. To je sastavni deo mog zadatka.

PRESSING: Kada je reč o izradi kompletne priče, da li dobijate gotov scenario ili njegove delove? Da li se pristup izradi priče razlikuje zavisno od scenariste?

STANO: Dešava se da dobijem ceo tekst odjed-

nom, ili pak blok stranica. „Dilan Dog“ ima različite duše, dramatičnu, nadrealnu, grotesknu ili romantičnu, i svaka zahteva odgovarajuću postavku. Svakoj od njih mora se pristupiti različito i odgovarajućom tehnikom. Prve priče koje sam nacrtao, na primer one sa zombijima, bile su izuzetno dramatične, tendenciozno ekspresionističke, i zato je bilo potrebno da se njihova forma intenzivira, da kontrasti svetla i tame budu izuzetno snažni. Međutim, bilo je priča, naročito u „Gigantima“, čiji je stil bio više crna komedija, i u tom slučaju prikaz mora biti teatralniji. Mislim da se sve priče, ne samo na narativnom već i na planu izvođenja, moraju izdvajati po nekoj svojoj specifičnosti. Tako i na filmu: režiseri svaki put imaju drugačiji pristup. Setimo se samo Kjubrika i njegovih filmova „Strejndžlav“, „2001, Odiseja u svemiru“ i „Širom zatvorenih očiju“: za svaki film su postojala različita tehnička rešenja, različito svetlo... i to bi trebalo da bude ono o čemu brinu i crtači stripova. Ako grafički stil jeste zajednički imenitelj, ne znači da pristup različitim pričama

mora biti uvek isti. Tokom karijere radio sam s različitim scenaristima. Neki od njih imaju običaj da ograničavaju crtača kada je u pitanju postavka tabli. Pokazuju sklonost da budu previše hladni u tehničkom smislu, da ti za svaku vinjetu sugerišu perspektivu, uglove, rezove... stavi ovde krupni, ovde srednje-krupni plan, itd. U principu, najlepší deo zajedničkog posla sa scenaristom jeste kada dopuniš njegovo viđenje priče svojim zamislima, ne narušavajući pritom narativni tok.

PRESSING: *Koje biste priče izdvojili kao one na kojima je bilo posebno izazovno raditi i zbog čega?*

STANO: „Ubica je među nama“ (epizoda 243, DD VČ #34) bila je veoma zahtevna, jer u toj epizodi neprestano padala kiša, a zbog tehnike koja se koristi da bi se ona prikazala – četkica i tempera na suvoj podlozi – skoro sve vinjete morao sam da zaklanjam gumenom trakom.

PRESSING: „Dilan Dog“ je ušao u novu fazu razvoja. Od scenarista se očekuje malo drugačiji pristup pričama. Očekuju se, naravno, i nova vizuelna rešenja od crtača. Kako doživljavate taj „novi“ Dilanov svet? Ako se ne varam, proa priča koju ste radili nakon te nulte Dilanove tačke jeste „U Službi

haosa“?

STANO: Nakon dugogodišnjeg uspeha stripa došlo je do postepenog pada inspiracije kod nas koji ga stvaramo, što se odrazilo i na interesovanje čitalaca. Značajan pad u prodaji u poslednjih nekoliko godina naveo je sve nas da dobro razmislimo o nekom novom predlogu za serijal. Kada motor ne može da upali, potrebno je izvršiti proveru i dovesti ga u red kako bi mogao ponovo da funkcioniše. Novo rukovodstvo i uvođenje nekih manje ili više važnih novosti da bi se priče vratile u aktuelnu stvarnost. Novi rivali (Džon Goust), sporedni junaci koji menjaju uloge (Blok), novi junaci koji učestvuju u događajima (Karpenter i Rania), kao i novi izgled ikoničkih i konceptualnih naslovnih stranica, te nova „pop“ grafika. Tu treba dodati i veću slobodu u izražavanju, kako u scenariju, tako i u crtežu.

PRESSING: *Da li se uopšte svet strave i užasa promenio od 80-ih godina prošlog veka? Iako je već onda zbog tehnologije planeta postala mnogo manja no što je bila samo koju deceniju ranije, sa Vaših se crteža izliva osećaj klaustrofobije, unutrašnje, lične i spoljašnje. Da li, bez obzira na tehnologiju, iste*

stvari i danas plaše ljude?

STANO: Najviše se promenila naša percepcija budućnosti, koja je postala neizvesna. Ne znamo u kom pravcu ide svet i to nas čini sve nesigurnijima.

PRESSING: „Legija skeleta“ je za sada jedina Dilanova priča koju potpisujete i kao scenarista i kao crtač. Dilanovi fanovi su je dočekali s nestrpljenjem. Opšti je utisak da ste u nju uneli atmosferu proih Dilanovih priča, filmske, ali i umetničke reference. Kakav je osećaj kreirati Dilanov svet u potpunosti po sopstvenom utisku?

STANO: „Legija skeleta“ je bila prilika da se prvi put probam kao kompletan autor jedne dugačke priče. Uopšteno uzev, smatram da je ta proba uspeła. Bila je zahtevna, ali i zabavna, i u potpunosti u skladu s duhom „Dilana Doga“.

PRESSING: *Šta mislite o eventualnom filmu sa Dilanom u glavnoj ulozi? Postoji li režiser koga biste možda voleli da vidite kako na platno prenosi Dilanovu priču? Namerno ne pominjem film „Dylan Dog: Dead of night“...*

STANO: Narativni stil „Dilana Doga“ jeste čisto kinematografski, i ne bi bio veliki problem preneti ga na film, pod uslovom da se sačuva duh. Tim Barton bi bio idealan režiser, ali se bojim da bi njegov angažman bio teško ostvariv.

PRESSING: *Imate li vremena za autorske projekte?*

STANO: Za sada ne. Još ćemo videti.

PRESSING: U Srbiji će tek biti objavljena priča urađena za ediciju „Jedno doba, jedna priča: „Reka Mohavka“, čiji scenario potpisuje Mauro Bozeli. Stranice ove priče izgledaju impresivno: sve ono što volimo u Vašem crtežu na „Dilanu“, sada stavljeno u službu drugog žanra i vremenske epohe. Šta čitaoci mogu da očekuju?

STANO: „Mohawk River“ je klasičan avanturistički strip, takav da me je podsetio na razloge koji su me u mladosti naveli da zavolim strip. To je takođe omaž mom omiljenom autoru Hugu Pratu iz „Tikonderoge“ i „Vilinga“.

PRESSING: *Da li se Vaš metod rada menjao tokom godina? Šta koristite od pribora? Koliko vam je vremena u proseku potrebno za izradu jedne sveske?*

STANO: Već nekih desetak godina radim u digitalnoj tehnici i sada isključivo koristim kompjuter za izradu stripova i naslovnih stranica. Vreme izrade se, međutim, nije promenilo: oduvek sam bio spor u odnosu na većinu crtača, ali i više očekujem sam od sebe.

PRESSING: *Koji su crtači presudno uticali na Vas? Ili još utiču? Uopšte, koji stvaraoci? Filmski, književni...*

STANO: Prat i Šile i dan-danas, ali i Rejmond, Di Đenaro, Alberto Breća, Dino Batalja, Serđo Topi i mnogi drugi koji su dali svoj doprinos u mom profesionalnom oblikovanju. Svima njima sam zahvalan što su mi preneli ponešto od svog zanata.

PRESSING: *Gospodine Stano, još jednom hvala na razgovoru.*

Razgovarao: Zlatibor STANKOVIĆ
Prevod: Darko MRGAN

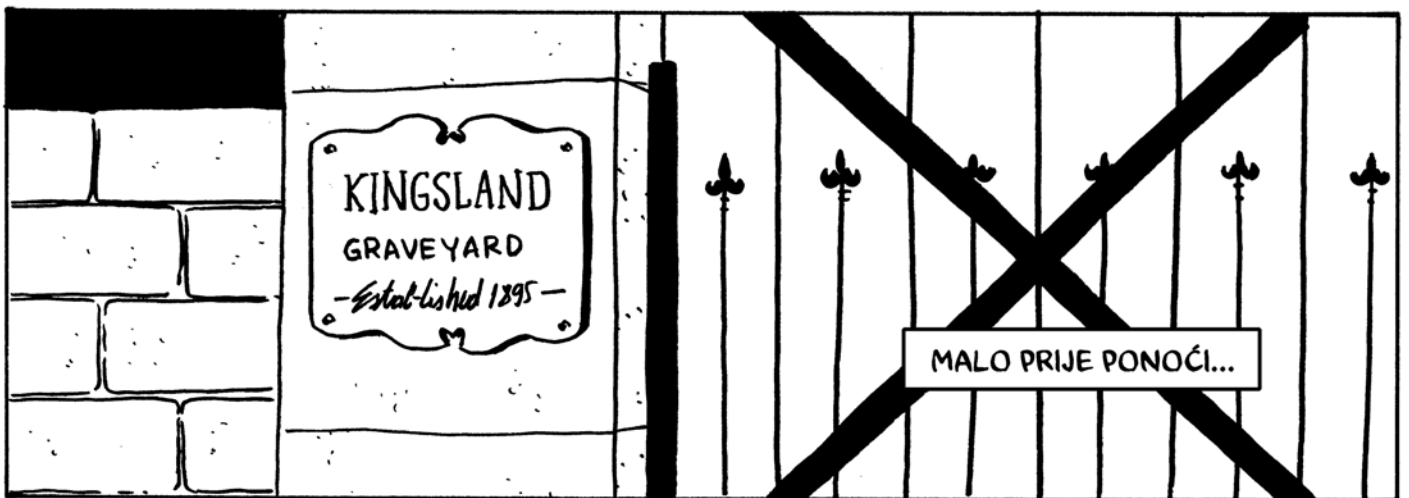
NADA

scenarij IVAN GLASNOVIĆ
crtež JOSIP SRŠEN

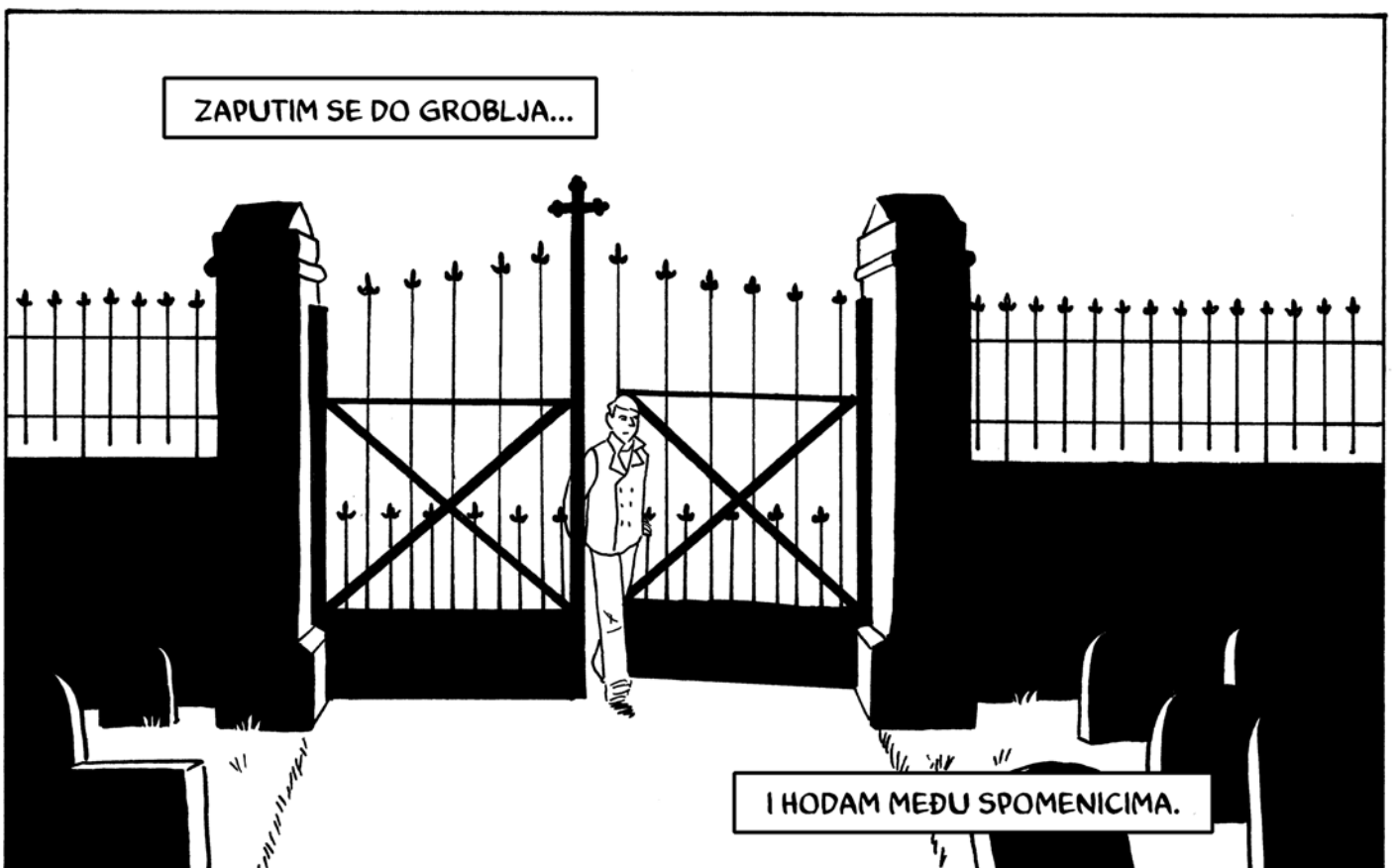

SVAKE GODINE...

ZADNJEG DANA U LISTOPADU...

MALO PRIJE PONOĆI...

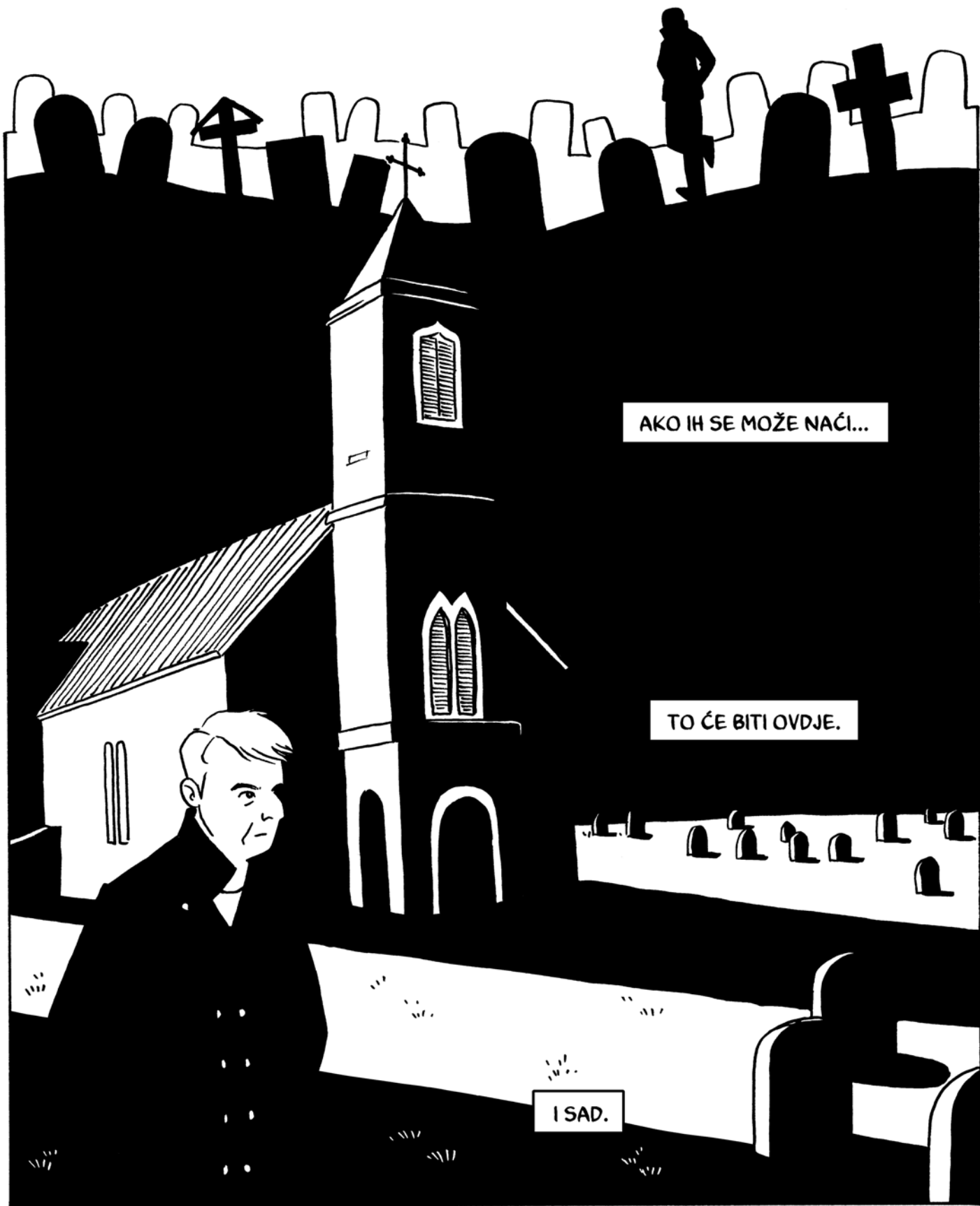

ZAPUTIM SE DO GROBLJA...

I HODAM MEĐU SPOMENICIMA.

TRAŽIM DUHOVE.

AKO IH SE MOŽE NAĆI...

TO ĆE BITI OVDJE.

I SAD.

MOŽDA HLADNA RUKA DOTAKNE MOJE RAME.

ILI STRAVIČAN URLIK ZAMRZNE MOJ DAH.

MOŽDA NEŠTO ŠAPNE MOJE IME.

MOŽDA NEŠTO LEBDI UMJESTO DA STOJI.

I MOJA KOSA POSIJEDI U SEKUNDI.

I MOJE SRCE STANE.

A IPAK DOLAZIM OVDJE.

POSTOJI NEŠTO ŠTO ME PLAŠI VIŠE OD SVIH
SABLASTI, UTVARA, DUHOVA I PRIKAZA.

LUTATI GROBLJEM U NOĆI KAD SE ŽIVOT I SMRT...

... GLEDAJU KROZ OTVORENA VRATA.

I NE PRONAĆI NIŠTA OSIM TAME.

Strip fenomeni: Džipsi
Piše: Pavle ZELIĆ

Tvrd SF s pomalo duše i mnogo nasilja

Serijal strip albuma „Džipsi“, koji potpisuju scenarista Tijeri Smolderen (Thierry Smolderen) i crtač Enriko Marini (Enrico Marini) nije najbolji primer devete umetnosti u svom žanru, čak možda nije ni najbolji strip jednog ili drugog autora, ali je zato u pitanju proketo zabavan, originalan i istinski uzbuđljiv komad akcije naučne fantastike sa pomalo duše, i mnogo, mnogo nasilja i golotinje.

No, da se vratimo na osnovu: „Džipsi“ (na nekim jezicima bukvalno preveden kao „Cigan“) je naučnofantastični strip serijal koji ima za temu avanture istoimenog glavnog lika, harizmatičnog Roma, vozača kamiona koji radi na svetskoj mreži autoputeva kao honorarni trgovac i prevoznik opasne robe. Serija je nacrtna u stilu koji kombinuje elemente iz francusko-belgijske „ligne claire“ škole, američkih stripova i japanskih mangi, a prvi put je objavljena 1992. godine od strane francuskog giganta „Dargoa“ („Dargaud“). „Džipsi“ je do sada dobio do šest tomova, a sakupljen je i u dva integrala od po tri epizode, objavljenih 2007. i 2009. godine. Takođe je preveden sa prvobitnog francuskog na nemački, holandski, danski i engleski jezik a prava su prodana na više drugih jezika, uključujući i srpski. Na našem tržištu, kompletnog „Džipsija“ je objavio novosadski „Marketprint“, u periodu od 2003. do 2014. godine.

Postavka „Džipsija“ je sledeća: u bliskoj budućnosti, otprilike nekoliko decenija u 21. veku, oštećenje ozonskog omotača je prinudilo napuštanje avio-saobraćaja, izuzev nekoliko cepelina, i svet je sada trajno povezan dramskim saobraćajem, od čega je najznačajniji megasistem autoputeva pod zajedničkim imenom C3C. Istovremeno, globalno zagrevanje je paradoksalno izazvalo i globalno zahlađenje, pa su tako velike površine planete pokrivena snegom, i pretvorene u surove i teško pristupačne teritorije, ali je takođe trajnim zaleđivanjem Arktika obezbeđen novi kopneni put i veza među kontinentima.

Ovaj zaista neobični milje omogućava autorima da zamisle globalizovani budući svet u kome putovanje iz tačke A u tačku B ponovo traje nedeljama, i gde se privatni prevoznici i megakorporacije nadmeću, a ponekad i bukvalno bore na život ili smrt za poslove prenošenja tereta. Džipsi, odnosno Čago - ponosni Rom je kao riba u vodi u takvom svetu, koji neguje, podržava, pa na neki način i odražava njegovu, i prirodu njegovog naroda. Takođe,

ova slobodna, nomadska premisa omogućava pojedinačnim pričama da se odigravaju bilo gde u svetu, što često podrazumeva putovanje kroz udaljena i opasna područja. Strip je do sada bivao smešten u Arktiku od Aljaske do Sibira, u Mongoliji, na fiktivnom Bliskom istoku i latinoameričkim zemljama, kao i u Nemačkoj.

U najvećoj meri, serijal se vrti oko dva lika: Čaga (iako bi pravilniji prevod bio „Ciga“), koga još zovu „Džipsi“ iz očiglednih razloga, i njegove mlađe sestre Oblivije. Čago je impulsivan, šarmantan i obično veoma bezbrižan tip, koji svojom prirodom i atletskom građom,

osigurava da ne nedostaje ni one prave ali ni romantične akcije. Takođe je retko prgav i osetljiv na uvrede, ali retko kad srlja u nevolju u kojoj nije siguran da će pobediti. Iako je u pitanju čovek jednostavnih interesa i prioriteta: njegova sestra Oblivija, njegov kamion, njegove žene - u tom redosledu, on može da bude veoma inteligentan i snalažljiv, i nekako se, uglavnom ponajmanje njegovom zaslugom a kamoli željom, nađe u centru komplikovanih zapleta i velikih interesa moćnih i veoma, veoma opasnih ljudi. Njegova lična prošlost i romski koreni mogu da ga učine duboko melanholičnim s vremena na vreme, što se obično završava sa njim kako peva tužne romske pesme ili svira violinu. Nepotrebno je napominjati da je takođe u pitanju izuzetan borac, posebno vešt u bacanju noževa, sa ništa manje ostrim jezikom prepunim duhovitih psovki i kletvi.

Oblivija, Čagina možda i celih deset godina mlađa sestra, pak je njegova sušta suprotnost. Provela je veći deo njenog ranog života zajedno sa svojim bratom u užasnom sirotištu u Istočnoj Evropi, pre nego što je Čago pobjegao da post-

ane vozač kamiona. Međutim, Čago je nije zaboravio, naprotiv, bio je i ostaće veoma zaštitnički nastrojen ka sestrici, i ubrzo će početi da joj šalje novac, da bi je napokon prebacio u švajcarski internat. Njihov ponovni susret se odigrava tek pri početku prve epizode, i deceniju kasnije kada Čago prestane da šalje novac za internat, i Oblivija se pojavljuje na njegovom „radnom mestu“, parkingu neke zabiti. Ona se „ne seća“ svog detinjstva a šokirana je grubim i prostakčkim ponašanjem svog brata, i njegovim često nasilnim susretima na svojim putovanjima. Tek kasnije ona počinje polako da se zagreva za njega i ponovo otkriva svoje romsko nasleđe. Prelaskom u Los Anđeles, Oblivija postaje i pisac, opisujući svoj rani život i izlaganje aktivnostima velike okultno-kriminalne organizacije, „Belo krilo“, koja služi i kao labava nit koja povezuje priče u seriji.

Prva tri albuma „Ciganska zvezda“, „Sibirske vatre“ i „Carev dan“ su na neki način zaokružena celina i predstavljaju zaplet koji se vrti oko obnavljanja Ruskog carstva, i upoznaće Čagu i Obliviju sa bogatom plejadom pitoresknh likova, ali ih i baciti na nezamisliva iskušenja, koja ih neretko smeštaju u oko uragana koji ruši sve oko sebe. Ima tu pomalo od svega, i tajnih društava, dvorskih intriga, zemaljskih gusara, skrivenih palata, revolucija i ubica, i svi su pomalo predozirani, ali je to u kontekstu priče nekako u redu. Četvrta epizoda „Crne oči“ na neki način predstavlja izuzetak, pomalo humoresknu samostalnu avanturu, u kojoj upoznajemo još par Čaginih rođaka, pre svega muvatora po imenu Mirno. Najzad, „Belo krilo“ i „Smeh Asteka“ su povratak velikim zaverama i vratolomnoj akciji, i iako možda deluje da postoji još itekako potencijala za nastavke, čak i da se ovde završi, priča ima smisla i kakvog-takvog konca. Posebno je zanimljivo pratiti evoluciju Marinijeveg crtačkog stila, tog beskraino talentovanog Italijana koji će nas tek obradovati „Škorpionom“, „Reptorsima“, „Orlovima Rima“ i „Empire USA“... Na neki način, on se traži u „Džipsiju“, menjajući se iz albuma u album, našavši svoj konačni stil koji toliko volimo tek u kasnijim albumima, mada je možda i najbolji upravo u prvom delu, za koji se, kako deluje, ponajviše i potrudio. Dinamika, kako vizuelna tako i scenarijska je neosporna i ne dozvoljava čitaocima da previše razmišljaju, mada bi trebalo zastati povremeno i prosto uživati u fantastičnim crtežima i kolorima.

Reakcije na ovaj strip su bile bez sumnje izvanredne, i visoki tiraži su opravdali nastavke, a takođe je u pitanju serijal koji je otišao dalje nego mnogi drugi francuski albumi, osvajajući Evropu, ali mnogo više od toga. „Džipsi“ je naime čak uspeo i da prebaci Atlantik. Legendarni „Hevi Metal“ („Heavy metal“) magazin je predstavio seriju na engleskom govornom području počev od 1995. godine, a već do 2004. godine su bile objavljene sve epizode. Dodatan kuriozitet je da je upravo „Džipsi“, kao što je to već bio slučaj sa Serpifierijevom „Drunom“, bio cenzurisani. Naime, u nekim zemljama jedna od priča je bila uskraćena za po jednu stranicu u bar hiljadu primeraka broja koji je doneo drugu epizodu „Sibirske vatre“ u novembru 1997. godine. Način na koji je to učinjeno je bio u najmanju ruku grub, da ne kažemo divljački – carinici su iscepali spornu stranicu. Časopis je u znak izvinjenja ponudio čitaocima zamenu, odnosno kompletan strip za malu nadoknadu. „Džipsi“ se u Americi nije tu zaustavio, već će imati i dodatno objavljivanje od strane „NBM-a“ („Nantier Beall Minoustchine Publishing“), drugog najvećeg nezavisnog izdavača grafičkih novela u SAD, koji je objavio prve dve priče u mekokoričenom obliku, i to 2000. i 2002. godine.

Konačno, još jedan zanimljiv podatak vezan za Ameriku je i taj da je u jednom trenutku 2000. godine strip imao ozbiljnu šansu da postane osnova za veliki igrani film u produkciji Berija Levina (koji je radio na strip adaptacijama od „Sudije Dreda“ do „Oblivion“-a), sa Dejmanom Lihtenštajnom (Demian Lichtenstein), režiserom filma „3000 milja do Grejslenda“ u rediteljskoj stolici. Međutim, ovaj projekat je očigledno propao u ranim fazama, ali bi bio redak primer francuskog stripa adaptiranog u hollywoodski film i možemo samo zamišljati kako bi na velikom platnu izgledali spektakularni prizori iz serijala, naročito ranih epizoda.

Iako je završen ne tako skoro u zemlji originalnog izdavanja, i ne tako davno u Srbiji, možemo ga i tamo daleko, ali i ovde sagledati sa dovoljnom dozom distance. I vreden je, to nema sumnje. „Džipsi“ nam je pokazao da strip može i dalje da bude ono što je bio na samom početku svog nastanka, dobra zabava sa iskrenom emocijom, zdravim humorom i zamajcem koji ima izvor u tvrdom SF-u. ■

SONDA ZA ISTRAŽIVANJE DALEKOG SVEMIRA SA TROČLANOM POSADOM KONAČNO JE STIGLA NA SVOJE ODREDIŠTE, NA SAM KRAJ NEPRESTANO ŠIREĆEG UNIVERZUMA.

EKIPA OD TRI OZBILJNA ISTRAŽIVAČA SUČELJAVA SE SA PLAMENIM ZIDOM POSTANKA KOJI NEPRESTANO BLJUJE MATERIJU.

I GLE! SVEŽE PARČE MATERIJE ODVAJA SE OD ZIDA, PRED NJIHOVIM OČIMA POSTAVŠI ZVEZDA!

ZA SVEGA PAR SEKUNDI NOVOROĐENA ZVEZDA VEĆ JE SAKUPILA SOPSTVENI PLANETARNI SISTEM.

POSADA U ŽURBI VADI SVOJ NAJCENJENIJI IMETAK, ASTRO-MIKROSKOP NEVEROVATNE MOĆI - BESKONAČNOG ZUMA!

JEDNA PLANETA SE NALAZI NA TAČNOJ UDALJENOSTI OD ZVEZDE POTREBNOJ DA NASTANE ŽIVOT. LBRZO SE RAZVIJA I CIVILIZACIJA.

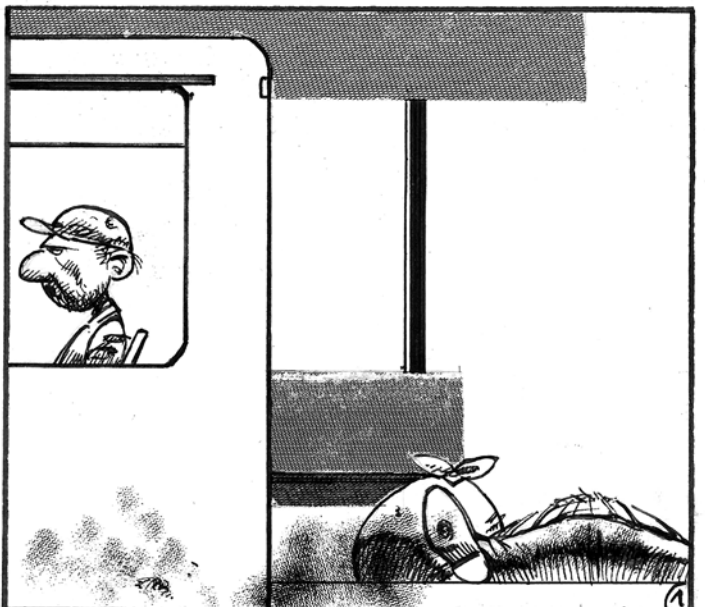
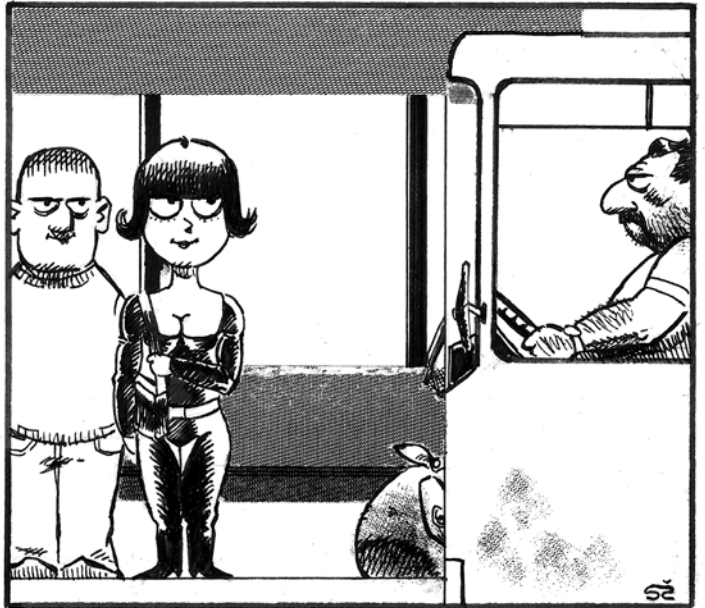
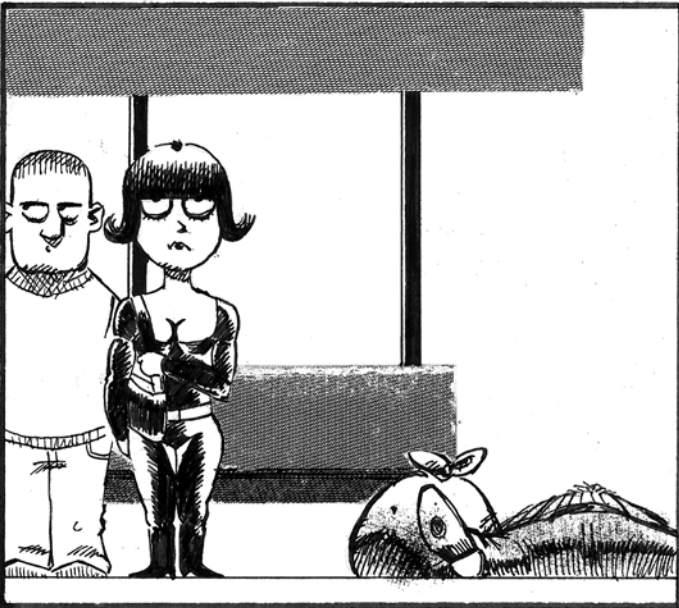
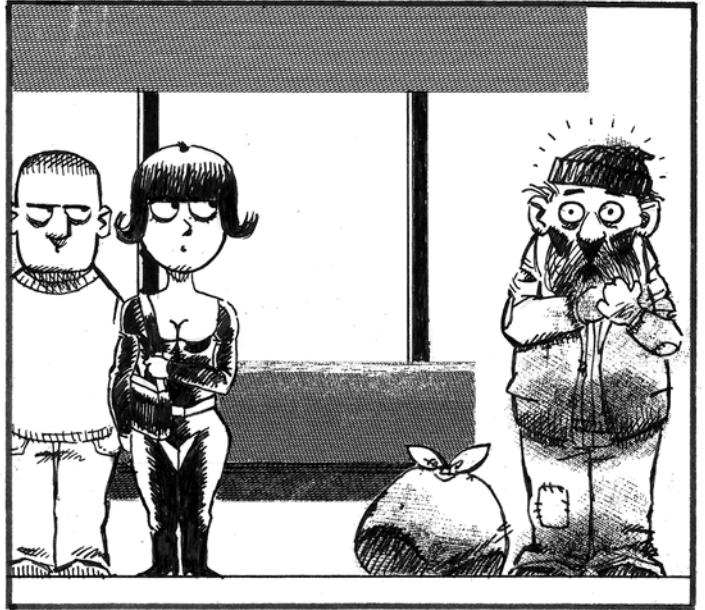
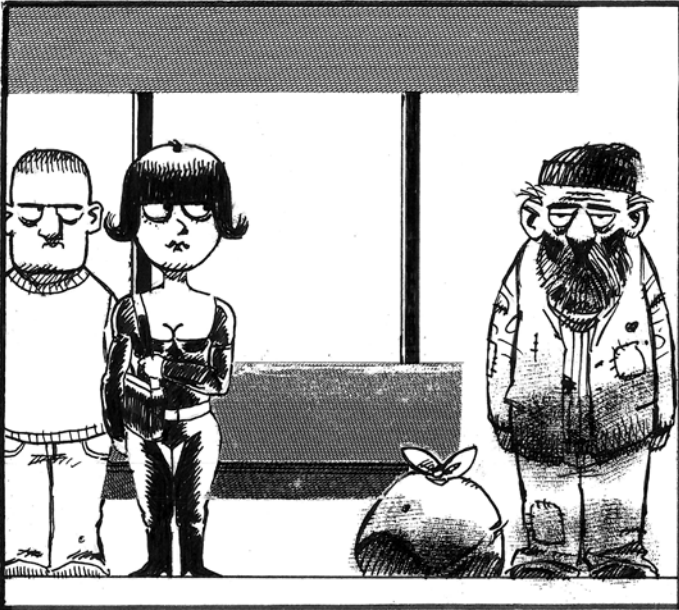
CIVILIZACIJA DOVODI SVOJ DOM DO LOGIČKOG ZAVRŠETKA. RAZNOSE JE U PARAMPARČAD.

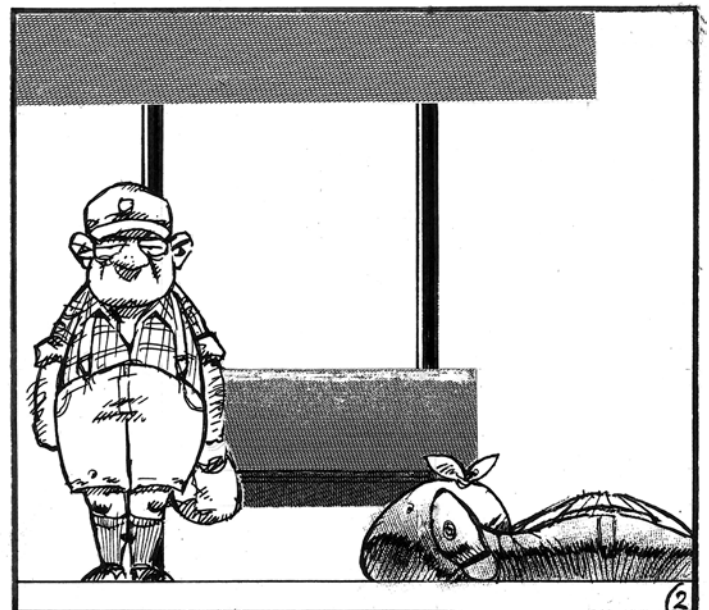
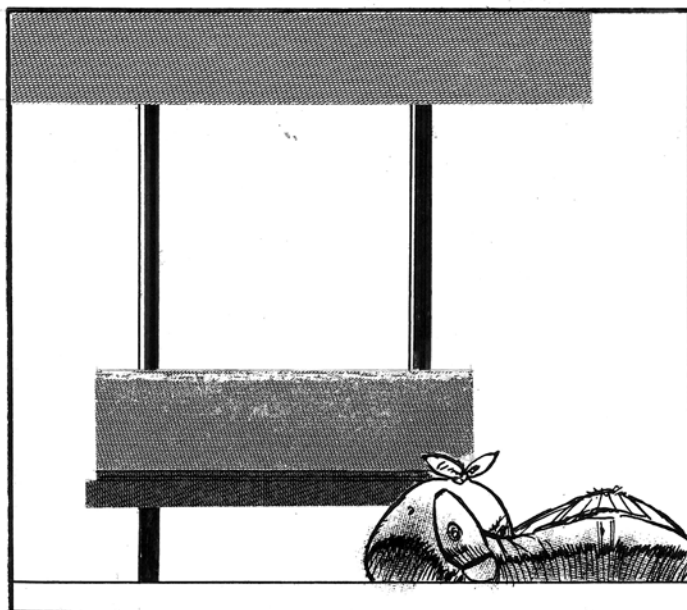
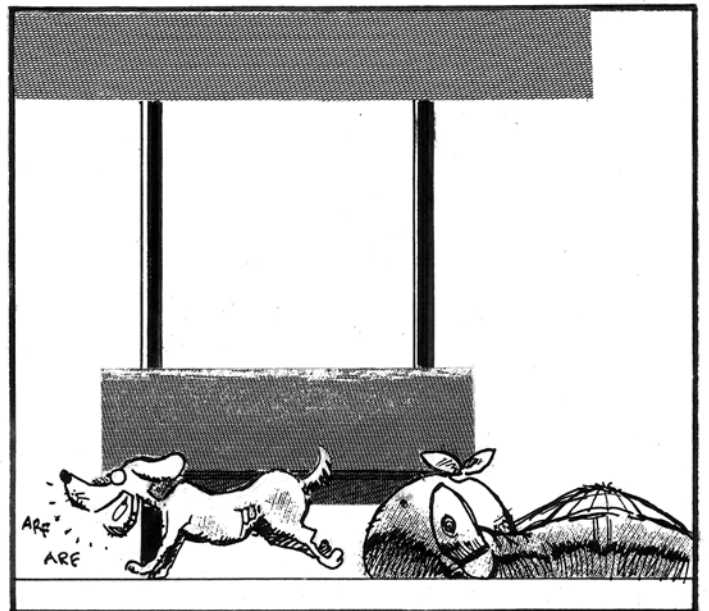
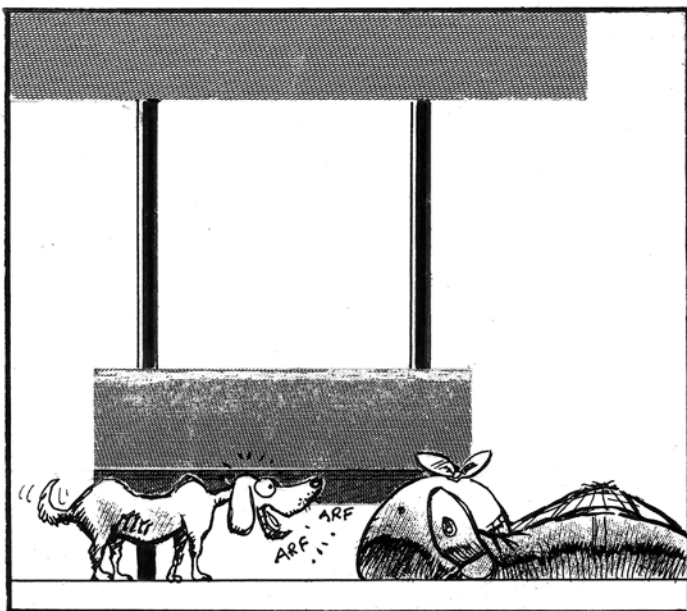
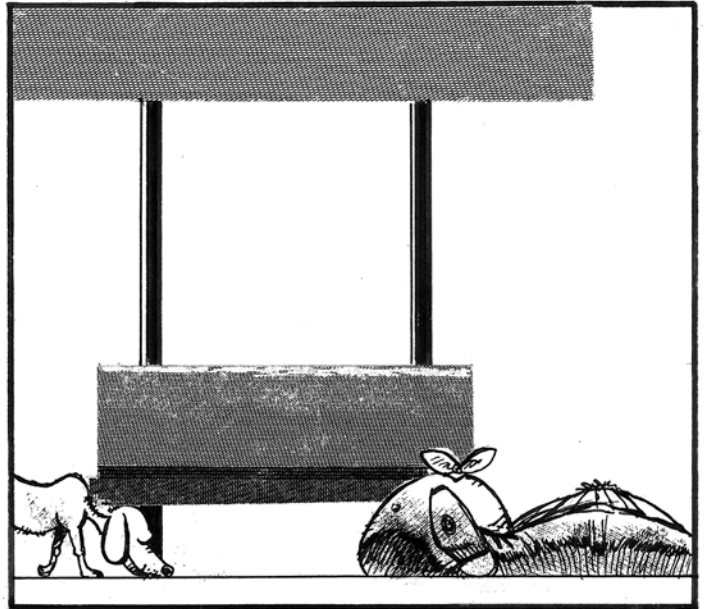
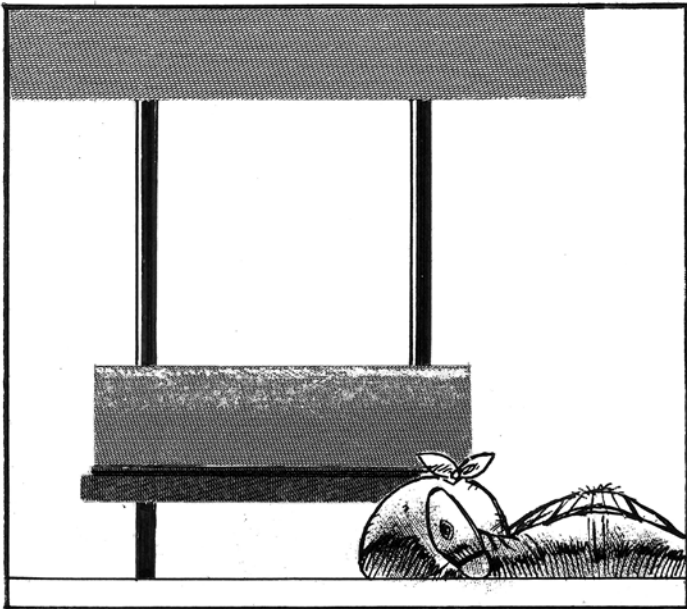
I DALJE JAKO OZBILJNA EKIPA ZAVRŠAVA SVOJI RADNI DAN PARTIJOM KARATA BEZ ULOGA I DISKUSIJOM O OMILJENIM TV SERIJAMA.

BUS STATION '05*

SCEN. I CRTEŽ:
SLAVE

* INSPIRISANO SLIČNIM DOGAĐAJEM

NIJE KRAJ...

© SLAVE 2005

STRIP PRESSING 72

Cilj je ravnoteža, koja ne postoji

Opšti je konsenzus na ovim prostorima, među publikom, kritičarima i čitaocima, da je Ivan Koritarev iz Bugarske jedan od najboljih strip autora mlađe generacije na tim istim prostorima. Slike su tu da to potvrde, a reči da popune eventualne praznine...

PRESSING: *Kako izgleda jedan tvoj tipičan radni dan?*

Ivan KORITAREV: Budjenje između četiri i pet ujutru, radim do sedam, onda budim sina i vodim ga u školu, idem u ispostavu „Ubisofta“ oko pola devet, radim do pola šest-šest, vraćam se kući, igram se s decom, pričam sa suprugom, gledamo nešto, možda crtkam nekih sat vremena i onda u krevet oko jedanaest-dvanaest (Smeh).

PRESSING: *Postoje li dani kad mrziš sve što nacrtaš? Ako postoje, kako sprečavaš da prerastu u nedelje?*

KORITAREV: Naravno, uvek ima takvih trenutaka, jednostavno pronađem caku da poboljšam sliku, bilo da je druga boja ili crtanje preko iste, nije bitno – uvek ima nekog načina da se preokrene – jedino što je loše je što ume da traje i po dva dana dok se taj način ne nađe.

PRESSING: *Šta se dešava kad nemaš ta dva dana – kad moraš da predaš nešto sa čime nisi zadovoljan jer je rok istekao?*

KORITAREV: Uvek uspevam da izdvojim još pet-šest minuta da dote-ram crteže i probam da ih poboljšam, ali nekada tu nema pomoći kada moj klijent traži tako i nikako drugačije.

PRESSING: *Na koji je način to što imaš dvoje dece uticalo na tvoj rad?*

KORITAREV: Po mom mišljenju moja deca razbijaju. Pokušavam da crtam i ponešto što oni vole. Rekao bih da su uticali na mene u tom smislu da budem crtač čije radove će voleti deca umesto da su uvek za oči odraslih, ali je to teško – jer deca vole stvari koje ja ne volim (Smeh). Valjda ću naći ravnotežu jednog dana.

PRESSING: *Da li je ravnoteža ta ključna stvar kojoj težiš u svom radu?*

KORITAREV: Ravnoteža nam je cilj, ali je pomalo kao savršena slika – ne postoji. Dođeš negde blizu, ali je daleko od savršene (Smeh).

PRESSING: *Imaš suprugu koja se bavi istim poslom kao i ti. Koje su prednosti a koje mane nečeg takvog?*

KORITAREV: Dobro je to što moja supruga radi svoj posao bolje od mene – loše je to što je uvek u pravu (Smeh). Ne mogu da se žalim, to što je uz mene već godinama je jako dobro, prestala je da crta da bi podizala našu decu i radila na našoj kompaniji, sada se nadam da će naći nešto vremena da crta svoje ideje.

PRESSING: *Ti živiš pretežno od industrije kompjuterskih igra, ali se svako malo vratiš stripu. Šta je to u stripu što te uvek vuče ka njemu?*

KORITAREV: Volim pripovedanje i nije mi važno da li će biti u filmskom, stripovskom ili animiranom obliku – samo želim da istražim medijum. Svojevremeno, dok sam bio desetogodišnjak, hteo sam da budem animator, ali onda sam gledao proces pravljenja „Lepotice i zveri“. Kada je Glen Kin izjavio „O, treba ti dvadeset četiri crteža za jednu sekundu animacije“, nešto sam se sračunao i rekao zajebi i rešio da su stripovi lakši. Puno godina kasnije sam shvatio da nisu – animatori rade jedno, animiraju; strip autori rade sve – crtaju, rade storibordove, postavke, animaciju

(iako je samo jedan kadar mora biti vremenski tačan), kolor. Mnogo je to poslao, ali je vredno toga. Stripovi su tek jedan način da se priča ispriča, za sada su medijum koji bih želeo da istražim.

PRESSING: *Ti imaš potrebu da pričaš svoje priče, ali saraduješ i sa drugim scenaristima. Da li ti takva saradnja teško pada?*

KORITAREV: Zavisi od scenariste. Ja sam ti primadona kada su oni u pitanju. U zadnje vreme sam uglavnom prestao da radim stripove za bilo koga, sem za par klijenata i sebe (Smeh).

PRESSING: *Šta je ono što te pridobija za rad sa određenim scenaristom, šta je to u scenariju što te tera da se njime pozabaviš?*

KORITAREV: Nisam siguran, verovatno mi je žena prva na spisku (Smeh). Ali da, nisam siguran, zavisi od osobe i toga da li mi se sviđa ili ne. Izvini, ali to je surova istina, život je kratak i želiš da se okružiš ljudima čije ti društvo odgovara.

PRESSING: *Uradio si album „Besnilo“ („Rabies“) koji je pisala tvoja supruga. Koliko je teško bilo saradivati s njom? Da li se lično umeša u profesionalno u takvim slučajevima?*

KORITAREV: Pokušavaš da me uvališ u nevolje, jel tako? Da, bilo je problema dok smo radili te table, ali čim sam shvatio da je ta priča bila nešto što je moja supruga jako želela da ispriča, to je onda postalo nešto što sam i ja hteo da ispričam. Od tog trenutka se sve svelo na to da dovršim te table najbolje što mogu.

PRESSING: *„Besnilo“ je bio tvoj prvi veliki strip. Da li je promenio tvoj pristup crtanju stripa, jesi li šta naučio radeći na njemu?*

KORITAREV: Da! Pogledaj u svoje radove i nemoj da misliš da si popio svu pamet ovog sveta, budi spreman da priznaš koliko nemaš pojma. Voleo bih da sam nekad bio tako samokritičan kao što sam sada, prvi broj „Besnila“ bi izgledao mnogo bolje (Smeh). Ne kažem da će dvojka da izgleda fantastično, ali je sigurno bolje finalizirana od jedinice. Taj nivo dovršenosti bi dosta pomogao celokupnoj priči u prvom albumu...

PRESSING: *Dosta dugo radiš isključivo digitalno. Da li ti nedostaje papir i tuš, boje...?*

KORITAREV: I ne baš, jedina razlika meni lično je to što nema fizičke kopije, digitalni mediji su daleko uznapredovali, imam četke koje oponašaju prave i to jako dobro. Nikada nisam bio fan nijednog medijuma, samo su mi sredstva da odradim svoj posao. Nisam ni sentimentaln prema mojim originalima – jednom sam se posvađao sa ženom što sam bacio jednu tablu „Besnila“ u đubre – vratila ih je i dan-danas ih skriva od mene.

PRESSING: *Šta ti toliko smeta na starim radovima? Vidiš li u njima samo greške?*

KORITAREV: Ponekad, ali me mnogo mrzi da ih odradim ponovo kako treba (Smeh).

PRESSING: *Tvoji uticaji su očigledno manga, američki strip... Šta još?*

KORITAREV: Volim stripove i ne pravim razliku – mange, evropske, američke... Dokle god su dobro nacrtani a naracija u kadrovima dobro odrađena. Ako je način na koji crtač priča priču loš, ne kupujem strip ili ako sam ga već kupio završava u kanti (Smeh).

PRESSING: *A šta misliš o stripovima sa dobrim scenarijima koji su loše nacrtani? Čitaš li njih?*

KORITAREV: Izvini, al' ne. Znam da su priče dobre, ali loše nacrtane stripove ne mogu da podnesem, a pod „loše“ ne kažem „grafički loše“ – jer ima jedan strip „Danseon“ i njegov grafizam nije baš preterano dobar, čak je mestimično i ružan, ali je priča perfektna. Tako da u principu tražim priču koja je dobro ispričana u slikama, i mnogi crtači ne kapiraju da je ovo bitno, gledaju u kvalitet crteža kao likovnog elementa, ne gledaju crtež kao narativni element.

PRESSING: *Jel odatle dolazi ljubav prema „Helboju“? Jer crtež služi potrebi da se ispriča priča?*

KORITAREV: Da, „Helboj“ je već samo iz tog razloga savršen – a kad se uz to još uzme u obzir da je crtež sam po sebi vrhunski, pa se uz to doda i još kolor... Nema mane!

PRESSING: *Ti i tvoja supruga ste ušli u izdavačke vode. Jesi li ikada zažalio zbog toga?*

KORITAREV: Naravno, obožavam našu firmu i zapanjen sam pravcem

u kojem ju je moja supruga povela, ali je ponekad teško i onda uvek ja budem taj koji kaže – hajde da zatvaramo. Sada je već prevelika i ne može se zaustaviti, i sve to zahvaljujući toj ženi – sve što sam ja radio je da sam se žalio i crtao. Nadam se da će dostići visine koje je moja supruga zamislila i dobiti pažnju koju zaslužuje. Sada, nakon svih ovih godina, jednostavno

želim da pomognem da se to ostvari.

PRESSING: *Po tvom mišljenju, šta će trebati da se to i ostvari?*

KORITAREV: Nisam siguran – samo sam tupavi crtač, ali moja žena ima planove i zna šta treba da radi, prema tome meni samo treba naredba da to i obavim (Smeh).

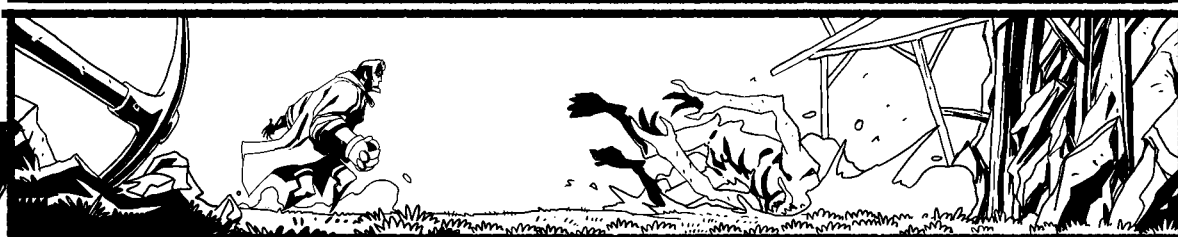
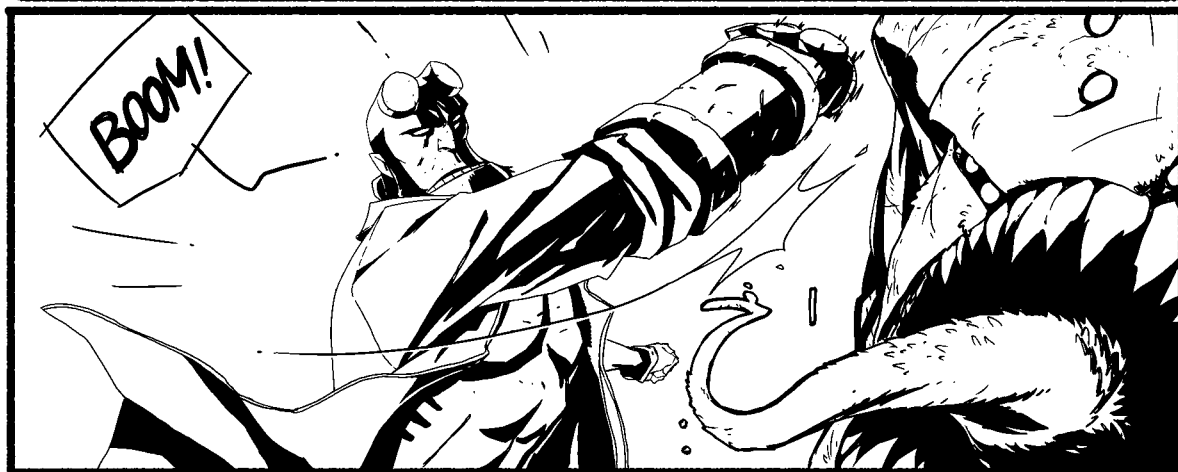
PRESSING: Da li misliš da je danas za crtača podjednako važno da ume da crta koliko i da ume da se proda?

KORITAREV: Ne znam, može da pomogne. Jer ako sam sebe ne promoviraš, ko će? Kao crtač tvoj je posao da svoje radove proturiš međ' svet ne bi li ih videli i eventualno zatražili tvoje usluge za sopstvene

projekte.

PRESSING: Jesi li tokom odrastanja bio svestan bogate istorije bugarskog stripa? Jesi li čitao stripove iz „Duge“?

KORITAREV: Iskreno, ne mogu da tvrdim da jesam. Video sam par brojeva, bili su sjajni, ali ne mogu da kažem da sam bio svestan naše

stripovske istorije. Najveći deo inspiracije sam crpeo iz „Mikija Mause“, jer su to stripovi koje mi je deda prve kupio i mnogo sam ih cenio, čak i nakon njegove smrti.

PRESSING: *Kupuješ li ti svojoj deci stripove? Pokušavaš li da formiraš njihov ukus u stripu, i uspevaš li u tome?*

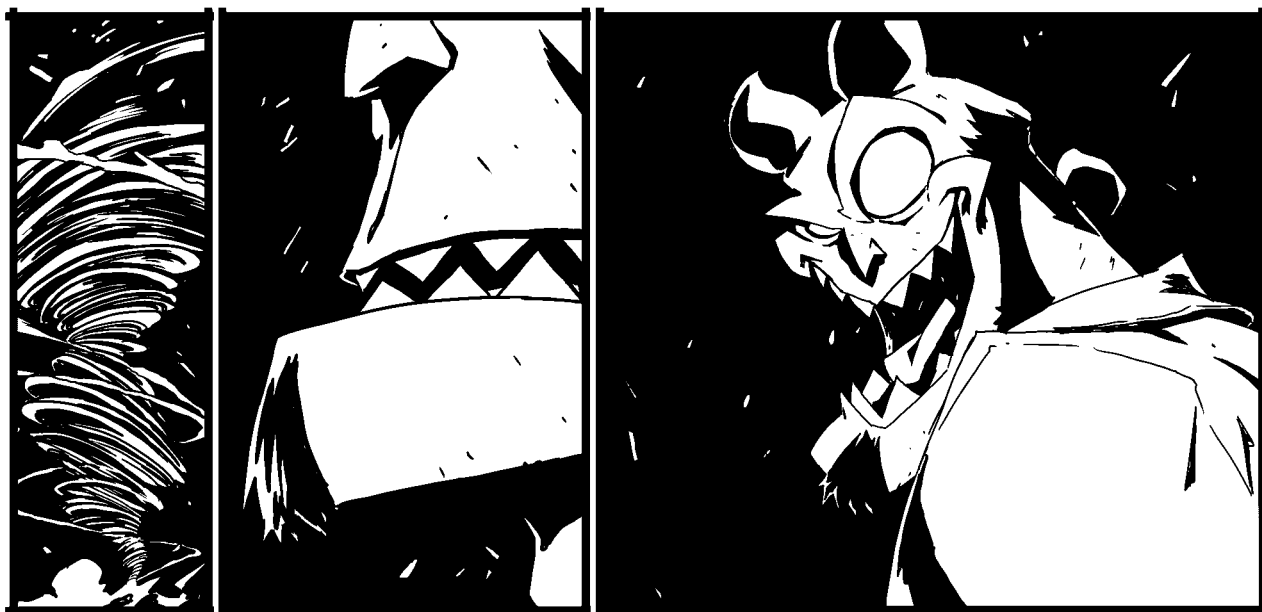
KORITAREV: Ne, nikada nisam ni pokušao da svoju decu navlačim na stripove – no kad smo već kod toga, oni jesu kupili sami sebi par stripova kada smo bili u Francuskoj. Sin je kupio „Taličnog Toma“ a ćerka neku mangu sa mačkom – koja je postala omiljeni strip mog sina (Smeh)! Odmah je zaboravio na Taličnog!

PRESSING: Kakoa je situacija u bugarskom stripu danas u poređenju sa, recimo, situacijom od pre 8 godina, kad smo se prvi put i sreli? Jel bolja ili lošija, i na koji način?

KORITAREV: Moje mišljenje je da je nekako „meh“. Nema danas stripova, dobro tu je Satanasovljev „Poslednji zmaj“ („Dragonlast“), naših

par izdanja, ali u globalu ih nema. Moja žena pokušava da inspiriše narod da krene da radi više stripova, ali su ljudi ili lenji ili ih boli uvo za stripove. Nisam baš pun optimizma kada pričam o ovoj temi. Da, imali smo „Dugu“ i imali smo/imamo ljude koji su zainteresovani da rade stripove, ali su u državi gde taj tip rada ne donosi plodove, štaviše jedan moj

profesor u umetničkoj školi mi je pre deset godina i rekao „da u stripu nema budućnosti, a ni plate“. Ne sviđa mi se kako stvari funkcionišu u Bugarskoj, sve se svodi na to pare, pare, pare – tako je bilo i sa mnom dugo vremena, pre no što sam našao nešto što cenim više od plate. Naša država pokušava da poređa narod da budu deo kolektiva. Sad postajem

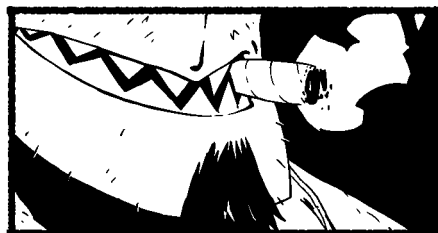
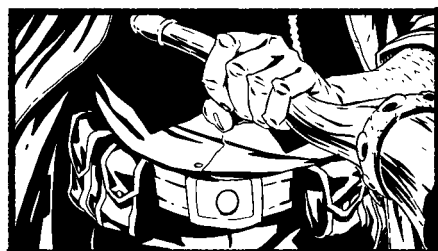
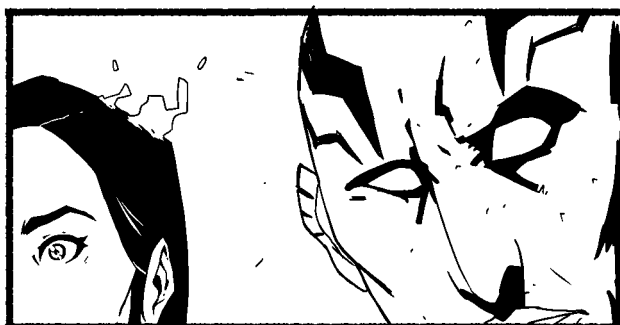
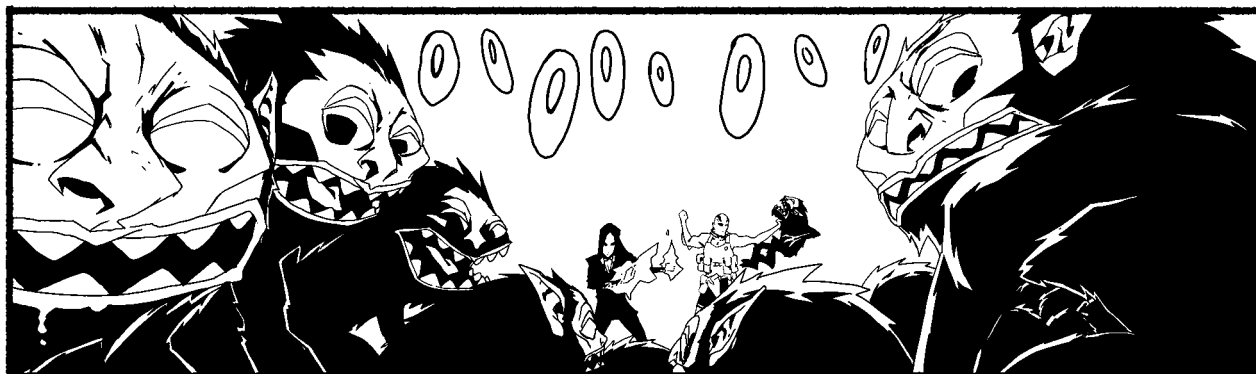
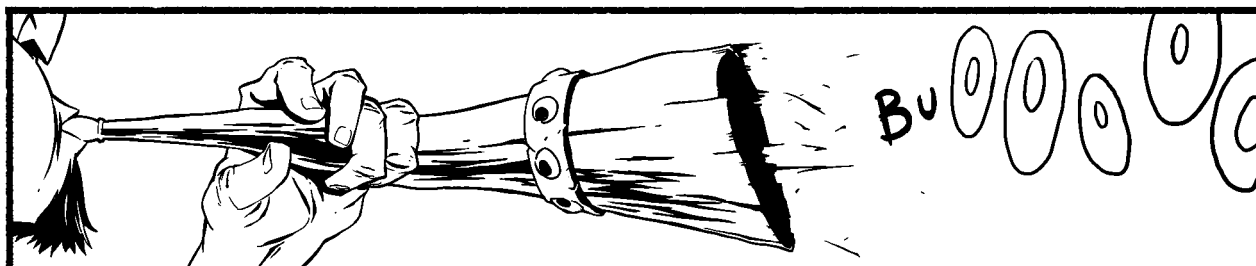
sve mračniji i mračniji, ali ćete uskoro i vi – evo, da ti dočaram; tvoji klinja je umetnički genije, radi stvari kojih se niko ranije nije setio, nastavnik kaže „jeste, znam da je neverovatan i umetnički nadaren, ali mi trenutno treba da se uklopi sa svim ostalima“?! To se tako ne radi! Tako se ne podižu deca, uništavaš mu jedinu stvar koju ima, postaće čovek koji misli

da je umetnost loša i provešće ceo život u banci ili nekom drugom radnom mestu! Mislim, ne kažem da je loše raditi u banci ako te to veseli, ali njega očigledno veseli nešto drugo. Prema tome, potruđi se i nemoj da ga ukalupljuješ sa ostalima - kako uopšte i znaš šta treba da bude norma?! Oprosti, poneo me je trenutak (Smeh).

PRESSING: Ništa, ništa, dešava se. S tim u skladu, šta bi posavetovao te mlade autore o kojima pričaš?

KORITAREV: Nemojte se baviti stripom da biste crtali za velike izdavače, radite ono što volite. Vaši stripovi su ono što treba da izađe među čitaoce, ne još jedna priča o liku u helankama koji ne ume da izgubi. Volim i ja

neke priče s Betmenom i Spajdijem, ali generalno govoreći, koliko nam stvarno treba još jedna priča s njima? Probajte da stvorite svoj lik. Gledajte šta Mark Milar radi - jer on radi pametno - svake godine izbací dve do tri nove priče, s novim likovima i temama. To je budućnost stripa. ■

Razgovarao: Marko STOJANOVIĆ
Prevod: Ivan VELJKOVIĆ i Marko STOJANOVIĆ

THE INCREDIBLE
STORIES OF
SAM
AND
WILL
BORE
episode 14

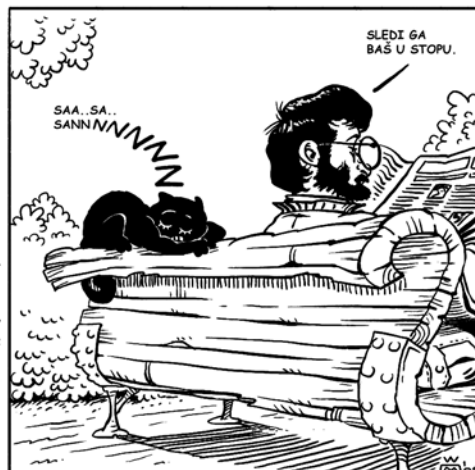

TAKO TO IDE, BRALE MOJI
KARIJERA STRIP-JUNAKA
SE STRPLJIVO GRADI!
NEMA NIŠTA PREKO NOĆI.
NIKO DO VRHA NIJE
STIGAO ZA DAN, DVA... NE,
NE... STRPLJENJE,
UPORNOST,
MARLJIVOST...
TO SE TRAŽI!

JOŠ NEŠTO... DA BI POSTAO SLAVAN
STRIP-JUNAK, NAJVAŽNIJE JE, BOLJE REĆI,
NEOPHODNO JE SLEDITI SVOT SAN!

DA, DA
SOPSTVENI
SAN!

SAA... SA...
SANNNNNNNN

SLEDI GA
BAŠ U STOPU.

Piše: Marko STOJANOVIĆ, Crta: Dušan CVETKOVIĆ

TI SVE SVODIŠ NA VISINU,
A TO NEMA NIKAKVE VEZE!
MOJ PROBLEM SA TOBOM
UOPŠTE NIJE U TOME ŠTO
SI VIŠI OD MENE!

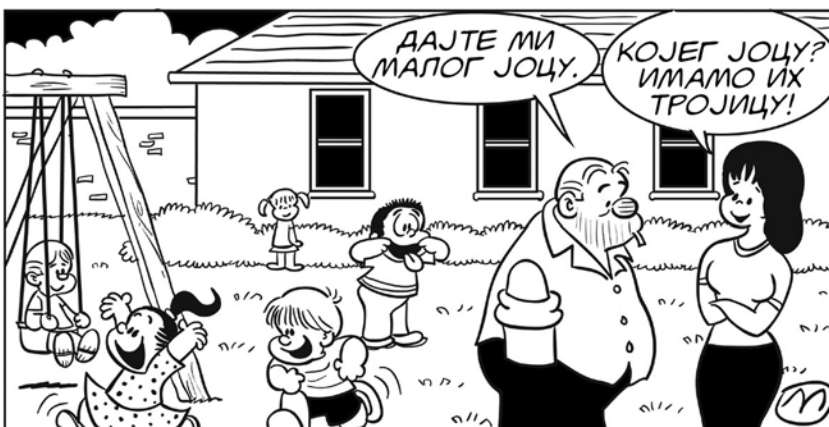
ZNAM.

ZNAŠ?!

DA, TVOJ PROBLEM SA MNOM
JE ŠTO SI NIŽI OD MENE.

Mirko ZULIĆ

DAJTE MI
MAPOG JOCU.

KOJEG JOCU?
IMAMO IX
TROJICU!

MA, DAJTE BILO KOJEG, IONAKO
BU GA SJUTRA VRATITI!

Aleksandar ANĐELKOVIĆ

KEVO, IMAM JEDNU
DOBRU I JEDNU LOŠU VEST.

DOBRA VEST JE DA
SAM OSTAVIO DROGU...

A LOŠA VEST JE DA SE NE
SEĆAM GDE SAM JE STAVIO...

ROVOVI: MRTVI HLADNI

SCENARIO: TASOS ZAFEIRIADIS
CRTEŽ: PETROS CHRISTULIAS

(C) JEMMA PRESS

PREVOD: MIŠA MITRANOVIĆ

Balkanska pravila:

Između olovke i violine

Ana Bencedi, mlada i talentovana rumunska strip umetnica iz Kluža. Bavi se muzikom, svira na violini, obožava skijanje i snoubording a pravi i igračke od vune. Zajedno sa scenaristkinjom Marijom Surdukan crta online strip „Rusalka“ koji „Strip Pressing“ premijerno objavljuje u ovom broju...

PRESSING: *Odakle je i od kada krenulo tvoje interesovanje za strip?*

Ana BENCEDI: Stripove sam počela da crtam sa nekih osam godina u školskim sveskama iz matematike. Crtala sam ljude-mačke, putnike kroz vreme, ratove u budućnosti, invazije vanzemaljaca, ma sve neke „divne“ stvari. U Gimnaziji me je jedna moja profesorka, u najboljoj nameri, savetovala da se okanem tih „gluposti“. Od tada to stalno pokušavam (Smeh).

PRESSING: *Paralelno sa stvaranjem tih, kako je tvoja profesorka rekla „gluposti“, da li si ponešto i čitala? Konkretno šta?*

BENCEDI: Moj stariji brat i ja smo relativno kasno krenuli sa čitanjem knjiga, pa su nam roditelji kupovali stripove kako bi nas... Ohrabрили da krenemo sa čitanjem. Tih godina sam čitala „Avanture Nilsa Holgerso-

na“, „Boboa“, „Goliata“, a imala sam i jednog „Betmena“, adaptaciju prema istoimenom filmu Tima Bartona, koji nije bio baš za nas decu, ali je meni bio najdraži. Jednom prilikom, tokom posete jednom ujaku, otkrila sam „Kalvina i Hobsa“, što je za mene bilo pravo otkrovenje, ali i veliko razočarenje jer se taj strip mogao naći samo u Mađarskoj. Kad sam imala nekih desetak godina počela sam da kupujem časopise sa Mikijem Mausom. Tokom studija išla sam u SAD i vratila sam se odatle sa poprilično kilograma grafičkih novela. Sada kupujem dva, tri stripa od svake moje mesečne plate, ali najviše trošim na „Comixology“ gde čitam digitalne stripove. Pratim aktivno i dosta web stripova. Previše web stripova...

PRESSING: *Koji strip autor je najviše uticao na tebe i tvoj stil?*

BENCEDI: Moj stil? Još uvek imam malu kilometražu za tako nešto. Ali

što se tiče uticaja na moj način rada, najviše je tome doprinela moja prijateljica iz detinjstva, ali i koleginica, Oana, sa kojom sam zajedno odrasla i zajedno smo uživale u crtanju. Imale smo nekih 14 godina kada smo bukvalno punile sveske strip pričom u kojoj smo, u realnom vremenu, nas dve smišljale dijaloge i istovremeno je crtale. Tako smo razvile osećaj za brz rad na stripu, bez nekih komplikacija, sa nekom vrstom dinamičnosti pokreta koja i dan danas karakteriše moj rad.

PRESSING: Šta ti je draže u radu na stripu, klasično crtanje na papiru ili moderan rad za računaram?

BENCEDI: Preferiram rad na računaru, zbog brzine rada, lakših izmena i korekcija, ali mi je veće zadovoljstvo kada radim na papiru.

PRESSING: U tvom rodnom gradu Klužu postoji grupa strip autora koja je od izuzetnog značaja za rumunsku strip scenu. Koliko tebi lično znači pripadnost toj grupi?

BENCEDI: Umirem od zavisti. Okrećem se oko sebe i vidim samo talentovanije ljude, sa većim žarom i mnogo ispunjenije od mene. Vreme je da počnem brže da okrećem pedale. Ili da se iselim.

PRESSING: Koliko smatraš sebe ambicioznom u pogledu ostvarenja svojih ličnih planova na polju umetnosti, prvenstveno u radu na stripu?

BENCEDI: Tokom radne nedelje radim u firmi kao ilustrator i to baš naporno, uz dosta utrošenih sati. Nakon posla, a naročito vikendom, uspevam nekako da se posvetim i ličnim projektima. Takav tajming nije idealan za nešto duže projekte, koji traže mnogo više uloženog truda i energije – koje ja ne mogu da prikupim nakon napornog rada u studiju na poslu. Zato sam rešila i napravila neki svoj dugoročni plan da kreiram online strip koji će biti lep i zabavan. Vremenom bih trebala sakupiti solidnu bazu posetilaca i čitalaca koja će mi omogućiti podršku, najpre onu finansijsku, kako bih mogla da se u potpunosti posvetim radu na stripu te da ne moram da radim druge poslove da bih preživela.

PRESSING: Pored tvojih aktivnosti u domenu vizuelnih umetnosti, ti se takođe baviš i muzikom. Na osnovu tvog iskustva možeš li nam reći koje su sličnosti a koje razlike između rada na stripu i bavljenja muzikom?

BENCEDI: Nisam neki filozof pa da mogu da objasnim razliku između muzikalnosti koja ili intenziteta svetla u donjim lagama (Smeh). Ali kao neko ko svira violinu i crta stripove izvesno vreme, mogu da kažem sledeće: da bi tvoja publika (čitaoci, slušaoci) „ostala budna“ moraš do-

bro vladati mnoštvom varijacija i ritmom i da ne budeš krut i nespretn. Ima jedna mađarska izreka koja kaže bukvalno: „da ne smrdiš na znoj“. U suštini, neka to što prezentuješ ljudima deluje „prосто k'o pasulj“, iako si crnački radio i znojio se da to ostvariš. Što se razlika tiče, sviranje na instrumentu iziskuje mnogo više fizičkog napora. Svaki put kad sviram skidam delove odeće sa sebe zbog pregrevanja, a oblačim se dok crtam. Kada bih uspela da sviram violinu dok crtam nikada više ne bih imala takve termičke neprijatnosti (Smeh).

PRESSING: Zajedno sa Marijom Surdukan krenula si sa online stripom „Rusalka“. Kakav je bio vaš plan na početku i u kom pravcu će ići ovaj projekat?

BENCEDI: Ideja je bila da to bude još jedna priča iz Marijinog serijala „Hrabri Praslea i zlatne jabuke“ dok ne bude izašao novi album iz te serije. Odavno sam priželjkivala rad na dužoj strip priči, i eto prilika se ukazala. Početni plan je bio da odradimo ukupno 20 tabli stripa, po jednu nedeljno. Od tada se priča malo proširila, ali trenutno je scenario kompletno i ostaje mi samo da održim ritam od jedne table nedeljno da bi strip završili negde krajem ove godine (2015). Strip će u celosti biti objavljen online, ali razmišljam i o štampanoj verziji.

PRESSING: Kao što si rekla, „Rusalka“ je do sada najduži strip na kome si radila. Da li je oko ovog stripa, do sada, sve išlo bez problema ili je bilo i „prepreka na putu“?

BENCEDI: Imam veliki problem sa održavanjem koncentracije na duže vreme, i znala sam od početka da je moguće da počnem da se dosađujem na pola projekta. Ali to i nije neki problem. Najveći problem je tehničke prirode i vezan je za konstantnost u radu, koje čas ima čas nema. Tu mislim prvenstveno na crtež ali i kolor. Neke od tabli naprosto odudaraju stilom, hromatski, a moguće i još nečim što ja ne mogu da primetim. Ali sve će biti mnogo bolje na sledećem stripu.

PRESSING: Strip „Rusalka“ će definitivno doživeti i svoju štampanu verziju, bez obzira što to neće biti u Rumuniji i što će biti u jednom strip časopisu.

Znam da si već imala prilike da listaš „Strip Pressing“ iz Srbije koji je uredno stizao u Kluž. Bez obzira što nisi u mogućnosti i da pročitaš ovaj časopis možeš li nam reći kakvi su tvoji utisci o njemu sa vizuelnog aspekta?

BENCEDI: Časopis izgleda sjajno. Pun je kvalitetnih radova, a veliki format ih dodatno valorifikuje. Vidi se na stranicama časopisa da se kod vas stvarno kreira i crta kvalitetan strip.

PRESSING: Kakvo je tvoje mišljenje o strip sceni u Rumuniji, i da li možeš da je uporediš sa scenom u zapadnim zemljama ili onom iz komšiluka (Srbija, Mađarska...)?

BENCEDI: Do pre nekoliko godina, strip scena u Rumuniji skoro da nije ni postojala. Ali sada imamo bar tri redovna strip časopisa i grafičkih romana više nego što ima prstiju na ruci. Na obe ruke! Pored autohtonih kreacija od ove godine (2015) imamo i strane prevode na kioscima, tri „Marvelova“ serijala i sveske stripa „Okružen mrtvima“. Ali, još uvek smo na nekom početku, kada svako novo izdanje biva primljeno sa interesovanjem, radošću, ohrabrivanjima, aplauzima – ali i sa manjkom kritike. Ukratko: scena nam se razvija kao „grbavo dete pod presom“! Ovo je još jedna mađarska izreka...

PRESSING: Pored tvog bavljenja stripom, muzikom i napornog rada na poslu imaš li slobodnog vremena i za neke druge stvari?

BENCEDI: Obožavam snoubording i skijanje. Kad dođe zima naprosto postanem opsednuta time, gledam klipove sa snoubordom na „Jutjubu“ po ceo dan, i brojim dane do sledećeg izlaska na snežne padine. Tokom tih zimskih

meseci produktivnost mi drastično opadne. Volim još i da pravim vunene igračke, ali nisam više uradila nijednu od kad su mi moljci pojeli svu sirovinu. Trebalo je da znam, sa egzistencijalne tačke gledišta, da nema smisla praviti zmajevе, patuljke ali i neke druge lepe stvari od vune, ako će one neminovno postati hrana moljcima. Tako to ide...

PRESSING: Pre neku godinu si bila gost na Balkanskoj smotri mladih strip autora u Leskovcu. Koliko tebi znači učešće na salonima i ostalim manifestacijama posvećenim stripu, koji su tvoji utisci sa same smotre i da li ćemo te uskoro ponovo videti u Srbiji?

BENCEDI: Htela bih i volela da učestvujem na još više manifestacija ali najčešći problem je manjak vremena. Bila sam još na „Istočnoevropskom Komikonu“ (EECC) u Bukureštu, pre neku godinu, ali je tamo bila takva gužva da sam se osećala prilično čudno. U Leskovcu sam se zato osećala sjajno, možda jer je to relativno manja manifestacija, sa puno ljudi iz branše, sjajnom atmosferom, prijatnim ljudima, prijateljstvom i svirkama na gitari do ranog jutra. Nadam se da ću uspeti da dođem na sledeću smotru, sa sveže odštampanom „Rusalkom“ (Smeh). ■

Razgovarao i preveo: Dragan PREDIĆ

A ONDA POGLEDAM
MALO BOLJE,
I GLE ČUDA...

...OGROMAN
GRUMEN ZLATA!

I DAN DANAS REKA ISPIRA
BOGATSTVO KOJE SE KRIJE
U OVIM PLANINAMA.

IMA NAS SA SVIH STRANA...

NAPORAN JE OVO POSAO,
I NIJE ZA SVAKOGA...
ALI SE ISPLATI!

KAŽU DA JE ZLATO
PROKLETO...

GLUPOSTI!

A ŠTA JE VAS DVOJICU
DOVELO OVDE?

EH...VIDITE...
MI SMO KRALJEVI
SINOVI... ...I KRENULI SMO
U SVET...

EH...DA POTRAŽIMO
SREĆU... DA,DA!

TAKO NEKAKO.

STVARNO? AKO JE VEROVATI
MOJOJ MAJCI I JA IMAM
PLAVE KRVI...

A JA SE MOGU ZAKLETI
DA NE BEŽIM
OD ZAKONA!

ALI, AKO STE DOŠLI
DA SE OBOGATITE,
ONDA STE NA PRAVOM
MESTU!

MI SUTRA IDEMO
DALJE. BOGATSTVO NAS
NE ZANIMA!

NE?

EH...SAMO DA ZNATE,
OVO MESTO JE ZAČARANO...
ONO PREPOZNAJE ŠTA VAM
LEŽI NA SRCU!

MDA!

DA I TO
VIDIMO.

AH, KAKO SU MLADI
DANAS TAKO
MRZOVOLJNI...

AJDE, NE LJUTI SE...
IMAM JA PLAN!

JEL'?

OSTAĆEMO OVDE
NEKO VREME...

...I KAD BUDEMO
IMALI DOVOLJNO
ZLATA...

...SKUPIĆEMO
VOJSKU...

...I VRATIĆEMO SE KUĆI
DA PREUZMEMO ONO ŠTO
NAM PRIPADA!

ZNAČI, TO JE
TVOJ PLAN?

PROŠLI PUT SI REKAO DA
MOŽEMO SLOBODNO DA
BACIMO BRATA FLOREU
U BUNAR...

...DA ĆEMO TAKO DOBITI KRUNU
I CELO KRALJEVSTVO, I DA ĆE
LJUDI BRZO ZABORAVITI DA
SMO IMALI BRATA!

A ONDA KAD SU NAS
OTERALI U IZGNANSTVO
I DALI NJEMU KRUNU...

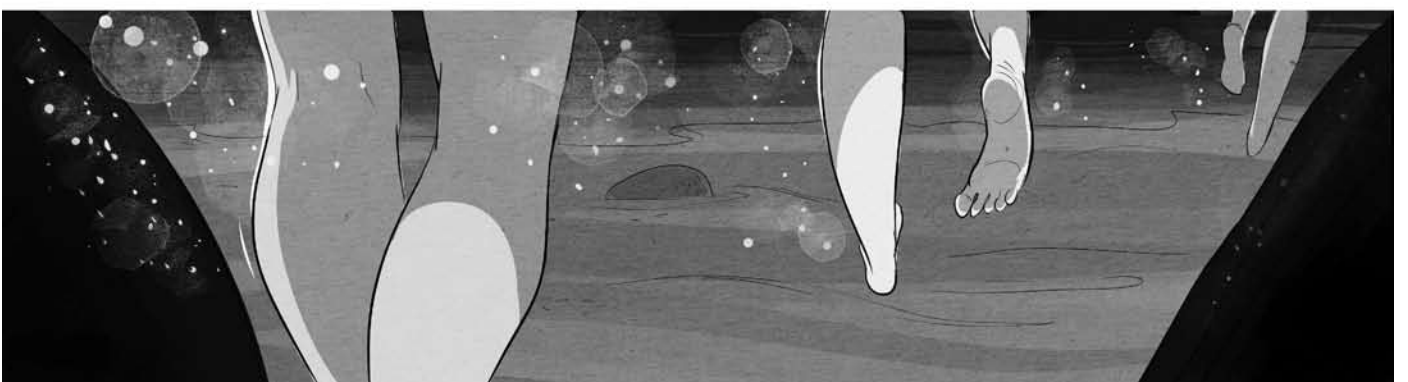
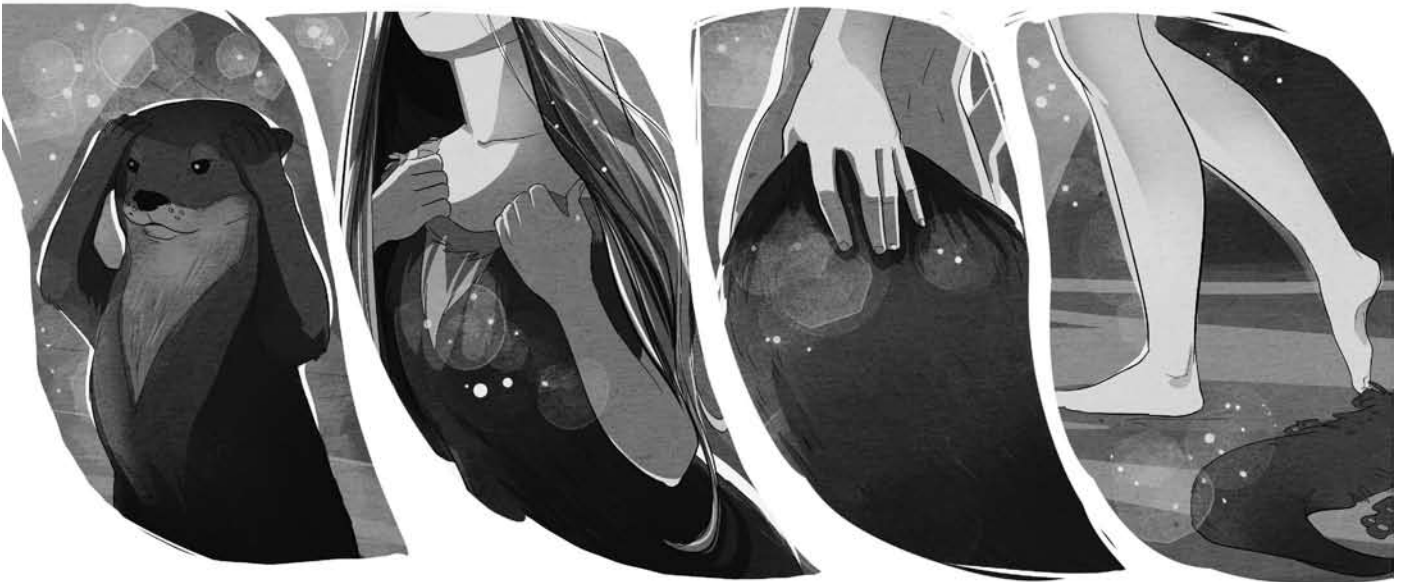

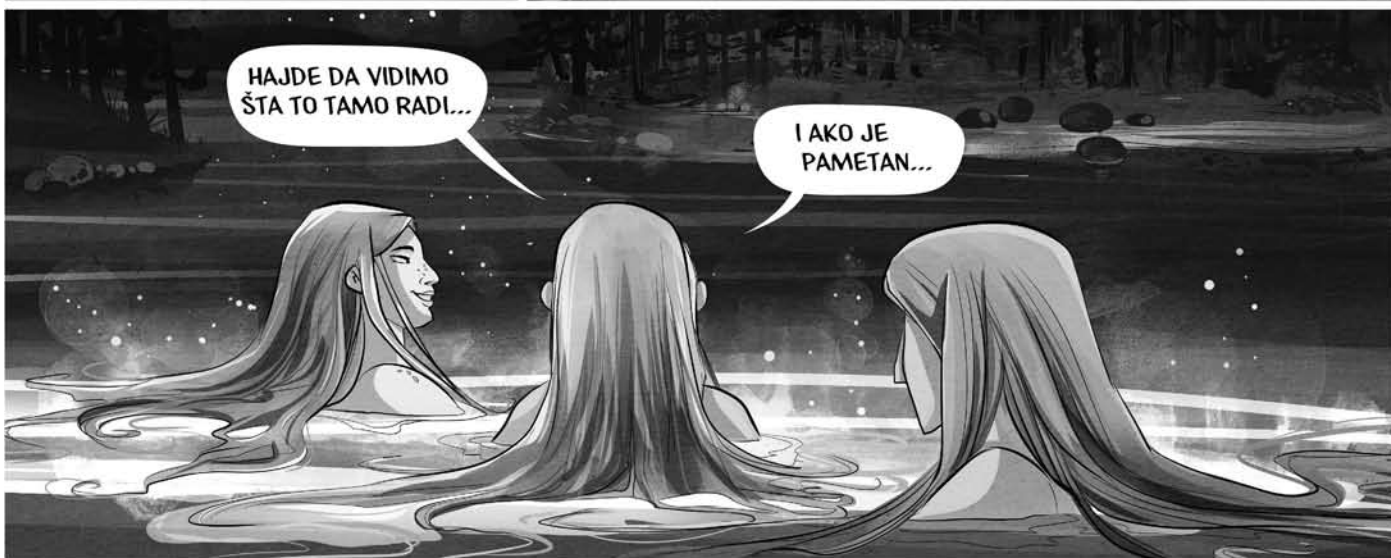
JE LI I TO BIO
TVOJ PLAN?!

Velikan evropskog stripa

Zdravko Zupan je rođen u Zagrebu 7. februara 1950. godine. Kada je imao devet meseci porodica se preseljava u Beograd. Tu je završio osnovnu i Grafičku tehničku školu, a potom nastavio studije na likovnom odseku Više pedagoške škole u Beogradu.

Jedan je od osnivača stripske grupe „Beogradski krug 2“. Bio je član sekcije istoričara umetnosti ULUPUDS od 1987. godine i jedan od utemeljivača Udruženja stripskih umetnika Srbije 2010. godine. Samostalnom autorskom izložbom u Beogradu i Nišu obeležio je 2015. pedeset godina od objavljivanja svog prvog stripa. Kao stripski umetnik debitovao je 1965. godine u beogradskom Malom ježu, a dve godine kasnije počinje saradnju sa gornjomilanovačkim „Dečjim novinama“.

Polovinom sedamdesetih godina nacrtao je dve epizode stripa „Fix und Foxi“ za poznatog minhenskog izdavača Rolfa Kauku. Radio je kao crtač na licencnim serijalima „Tom & Jerry“ po scenarijima Lazara Odanovića i svojim za zagrebački „Vjesnik“ i „Miki Maus“ u francuskom magazinu „Le journal de Mickey“ od 1991. do 1994. po scenarijima Fransoaza Korteđanija. U Srbiji je bio zapažen Zupanov strip „Miki i Baš-Čelik“ („Mikijev zabavnik“, 1999) prema scenariju Nikole Maslovar (izdavač: „Politika“), u kojem je svet Mikija Mause spojen sa srpskom narodnom bajkom. Zupan je tvorac i poznatih serijala „Zuzuko“ i „Munja“, objavljivanih u Srbiji, Hrvatskoj i Rumuniji.

Pored stvaranja, bavio se istorijom i kritikom srpskog i jugoslovenskog stripa. Publicistički rad započeo je 1979. na

stranicama „YU stripa“ uređujući rubriku „Iz istorije jugoslovenskog stripa“.

Ova rubrika, u kojoj su prvi put predstavljani mnogi autori, njihovi junaci, ali i izdanja, izlazila je sve do 1986. godine. Iz nje je proizašao i prvi tom monografije „Istorije jugoslovenskog stripa“, nastao u saradnji sa Slavkom Draginčićem, 1986. godine, u kome je dat iscrpan historiografski pregled razvoja jugoslovenskog stripa s kraja prošlog veka pa sve do 1941. godine, kao i biografije i stripografije skoro svih najvažnijih autora. Tekstove iz ove oblasti objavljivao je u raznim listovima i izdanjima, kako u zemlji („Glas omladine“, „Strip zabavnik“, „Naš strip“, „Stripoteka“, „Književna reč“, „Vreme...“), tako i u inostranstvu („Tomart's Disneyana“, „International Journal of Comic Art“, „Le Collectionneur de Bandes Dessines“, „Biografičeski slovar“, „Hudožniki ruskogo zarubežja 1917-1939“, „Donau“, „SIGNs“, „Strip revija“). Sa Živojinom Tamburićem i Zoranom Stefanovićem autor je kritičkog leksikona „Stripovi koje smo voleli: Izbor stripova i stvaralaca sa područja bivše Jugoslavije u XX veku“ (Beograd 2011) koji je dobio Nagradu za izdavački poduhvat godine na Beogradskom sajmu knjiga. Bio je organizator ili jedan od organizatora više značajnih izložbi stripa.

Svoja znanja je primenio i kao izdavač-urednik. Na jednoj strani, to su bila izdanja za poznavaoce kao što su revije „Cepelin“ i „Ekstra cepelin“ ili serija reprinta iz zlatnog doba srpskog stripa, a sa druge, paleta izdanja za decu, visoko ocenjena i od stručnjaka i od publike svih naraštaja – Dečji enigmatski zabavnik „Munja“, „Munja strip“ i „Munja bojanka“. Tokom 1987. godine bio je urednik stripa u „Kekecu“, jednom od najznačajnijih strip-nedeljnika druge Jugoslavije. Krajem 1998. godine u saradnji sa V. Pavkovićem priredio je za „Stubove kulture“ knjigu „Dečji bioskop“ u kojoj su sakupljeni radovi „srpskog Vilhelma Boša“ – slikara i pesnika Brane Cvetkovića, i uredio stripski dodatak u knjizi Srećka Jovanovića „Veliki san“ („Arhiv“, Pančevo, 2007). Autor je monografije koja je 2007. proizašla iz saradnje sa festivalom GRRR! — „Vek stripa u Srbiji“, kao i monografija „Veljko Kockar — strip, život, smrt“ (2009), „Zigomar — Maskirani pravедnik“ (2011), „Uragan“ (2012), „Doživljaji Mike Miša“ (2014) i „Stripske majstorije Ive Kušanića“ (2015). Priredio je tematski trobroj časopisa „Gradac“ posvećen stvaralaštvu Andrije Maurovića (2013).

Zbog neprocenljivog doprinosa, Zdravko Zupan je dobio sva glavna priznanja regionalnog stripa: Nagrada za teorijski doprinos razvoju jugoslovenskog stripa (IV Salon jugoslovenskog stripa, Vinkovci 1988); Nagrada „Fra Ma Fu“ za poseban doprinos razvoju jugoslovenskog stripa (OK SSOV i „Strip klub 85“, Virovitica 1988); Nagrada „Srećko Jovanović“ (Međunarodni salon stripa, SKC Beograd, 2009); Memorijalna plaketa za doprinos srpskom stripu „Nikola Mitrović– Kokan“ (Leskovac 2011.); za kritički leksikon „Stripovi koje smo voleli: Izbor stripova i stvaralaca sa područja bivše Jugoslavije u XX veku“ (koautorski sa Živojinom Tamburićem i Zoranom Stefanovićem); Nagrada za izdavački poduhvat godine na Beogradskom sajmu knjiga, i stripski događaj godine u „NIN-u“ (Beograd) i „Jutarnjem listu“ (Zagreb); Plaketa „Stevan Sindelić“ SO Pantelej za doprinos stripu i Priznanje za doprinos srpskom stripu Međunarodnog salona stripa u SKC (2015). ■

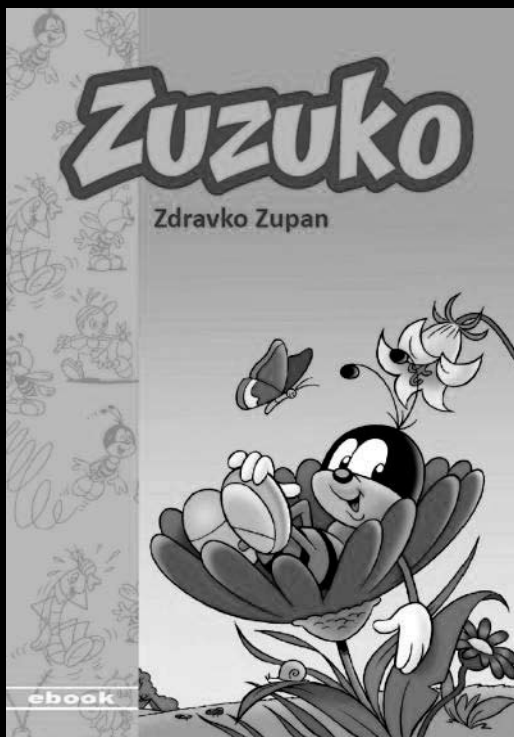
Zoran STEFANOVIĆ

Slovo Zdravku Zupanu

U satima kada još nismo bili u stanju da se suočimo da je naš dragi Zdravko promenio ovaj svet za jedan drugi i veći, naišao sam na internetu na jednu reakciju. Pisalo je na ruskom: *umro je Zdravko Zupan ali je krajnje čudno da koristimo te reči za tog čoveka*. Tek posle mnogo sekundi shvatio sam da se misli na neumrlost. I zaista, delo Zdravka Zupana unapred odjekuje, jer se pregalaštvo pojedinca preplelo sa čitavom jednom epohom, oblikovalo ju je. Plodovi toga će biti dugovečni na mnogo generacija. A za moj naraštaj, učenike, ključna ličnost stripa Jugoslavije bio je baš Zdravko Zupan u svojim mnogim renesansnim ulogama – kao istoričar, umetnik, izdavač, urednik, aktivista, prijatelj, brat i duhovni otac.

Zdravko je rođen 1950. u Zagrebu, a Beograđanin je postao još kao beba. Kao stripiski umetnik debitovao je 1965, u učeničkom dobu, u beogradskom Malom ježu kod urednika Milorada Dobrića, a dve godine kasnije počinje saradnju sa gornjomilanovačkim „Dečjim novinama“, kod urednika Srećka Jovanovića. Zdravko je stvorio kao crtač i scenarista mnogo više nego što smo svesni. Iz skromnosti nije pričao o tome da su mu neki stripovi, poput onih za Diznijeve licence objavljeni na tri kontinenta, u dvadesetak država i na petnaestak jezika.

Nama mlađima je majušna rubrika „Iz istorije jugoslovenskog stripa“ od 1979. bila kanon. Gledali smo u njoj – najčešće po prvi put u životu – gigante na čijim leđima smo želeli da stojimo. Zauvek smo pamtili mudro izabrane kadrove, upijali njihovu stilsku eleganciju i naboj. I decenijama smo žudeli da vidimo više nego jednu naslovnicu ili polutablu – da upoznamo čitave opuse stripara na koje nam je pisac skrenuo pažnju. Zbog te rubrike želeli smo da se pridružimo Zdravku, čoveku koji je našu generaciju uveo u taj svet.

Zdravko je ubrzo postao najznačajniji istoričar jugoslovenskog stripa, jer je utemeljio metodološko istraživanje ovog polja kod nas i podigao ga na svetski nivo. Kao istraživač je bio zaslužan za mnoštvo kapitalnih monografija, izložbi i drugih projekata koji su odgovili više generacija umetnika i postavili svest o lokalnoj tradiciji na stabilne osnove. Svoja znanja, stručnost i talente primenio je i kao izdavač-urednik. Posebno ističemo važnost izdanja za decu, jer je u pitanju domaće kulturno delo, koje se kvalitetom, a često i tiražima, nosilo sa najjačim stranim proizvodima. Ova paleta izdanja bila je jedan od vrhunaca srpske periodike za decu u 21. veku. Postoji čitav jedan naraštaj koji je odgojen na njoj, i koji se sada bliži punoletstvu, obrazovan i odgajen na stabilnim kulturnim, moralnim, estetskim i jezičkim osnovama — koje

im je baš Zdravko dao. Na temeljima velikih prethodnika – Jovana Jovanovića Zmaja, Čika Brane Cvetkovića, Milutina Ignjačevića, Srećka Jovanovića... – naš dobar Zdravko podigao je beskrajnu palatu. Nadahnuo je stotine nas da se profesionalno naselimo u toj palati stripskih snova, a stotinama hiljada pa i milionima čitalaca širom sveta predao čitava blaga: sopstvena i tuđa dela, nekad izgubljene podatke, pouzdan kanon vrednosti i mnoge druge zamamne stvari.

Deo tajne ovog opusa ležao je u samom sklopu autorove ličnosti, njegovoj duši i najdubljim duhovnim potrebama. On od stripa i stripara nije nikad ništa tražio, očekivao, zahtevao. Skromno i gospodstveno terao je svoju misiju, kao onaj mrav što je krenuo u Meku. Davao je Zdravko nesebično, verovatno smatrajući da time vraća dug iz detinjstva onima koji su njegov život činili plemenitijim i uzbudljivijim. Ime je često znak, a našem kolegi

iz imena je zračilo moralno zdravlje, estetsko, duhovno i životvorno. U slučaju Zdravka Zupana upravo su te lične sile bile odraz u hologramu onog najboljeg što je ceo strip ovog dela planete dao i svima nama i svetskoj kulturi. Umesto da ulaže sve svoje snage u privatni umetnički opus, Zdravko je odlučio da napravi čitavu jednu scenu koja je prekrila jedan region male planete. I uspeo je — dobio je svet koji je priželjkivao. Stvorio ga je kao čovek zajednice, sa svojim kolegama-saborcima iz Beogradskog kruga 2, novosadske stripske scene, Novog kvadrata ili kuća poput „Dečjih novina“, „Dnevnika“, „Forum-Marketprinta“, „Vjesnika“, „Strip art fičersa“, „Politike“ i preduzeća „Stele“, kao i mnogobrojnih festivala i udruženja.

Mora se naglasiti da je Zdravko živio i svoj porodični san, ličnu bajku koja podrazumeva i neke kraljice i princeze. Svi smo osećali njegovu životnu sreću jer je od kosmosa dobio svoju Snežanu, pa Stelu i sada malu Ivu.

Iskren je i veliki žal u regionu kako vidimo ovih dana. Vidimo i reakcije iz inostranstva — Evropske Unije, Rusije, Amerike.... Udarac je ovo veliki. Ali ne smemo se zbuniti. Čuvajmo svet koji je Zdravko gradio i za nas lično, budimo ga dostojni. Budimo onakvi kakve nas je Zdravko svojim plemenitim okom video. Nastavimo da ulepšavamo i oplemenjujemo živote ljudi oko nas, kao što nam je savetovano.

Zdravko, jači smo i bolji zbog tebe. Sa nama si. ■ **Zoran STEFANOVIĆ**

In memoriam: Borislav STANOJEVIĆ (1953-2015)

Zbogom, kapetane

Minulog 20. decembra, naglo i prerano, napustio nas je naš dragi prijatelj Borislav Stanojević, ugledni kompozitor, pisac, dramaturg, esejista, upravnik biblioteke „Jugoslovenske kinoteke“, urednik Studija za elektronske medije „Vlada Petrić“ i strip-scenarista. Renesansni čovek, vigilant-entuzijasta i amaterski detektiv, osoba koju je bilo (i još uvek je) nemoguće ukalupiti i opisati. Boru je valjalo doživeti.

Bora je pre skoro dve decenije u moj život ušetao – sedečki, nagnut nad onim svojim krcatim-a-opet-nimalo-neurednim stolom u Biblioteci kinoteke, istovremeno i sluga naroda i vladar svog carstva sačinjenog od papira, mastila i ideja. Ušao sam u njegovu poslovnu jazbinu u ulozu kurira, da mu dostavim paket, a izašao prepun misli, ideja, pozajmljenih stripova i stekavši doživotno prijateljstvo.

Domaćoj filmskoj, književnoj i stripskoj sceni je neumorno pomagao i podario brojne tekstove, događanja i dela. Među njima su i teorijski eseji o stripu posvećeni usamljenosti super-heroja, vigilantizmu i auto-korektivnosti narativa velikih stripskih univerzuma.

Usred mračnih, ili makar *burnih* 90ih, decenije koja je bila plodonosna za anderground i alternativni strip, pružio nam je jedan od čudnijih stripskih izleta u naizgled mejnstrim tokove zapadnih superheroja, kultni strip „Kapetan Nitrat“, serijal o donkihotskom zaštitniku zapaljive trake, tog najboljeg i najmagičnijeg oblika prenošenja slika. U saradnji sa svojim bliskim prijateljima i saučesnicima, izvrsnim crtačima Sinišom Radovićem i Aleksandrom Sotirovskim, St. Bora (kako se šaljivo potpisivao) je uz podršku „Kinoteke“ i „Politikog Zabavnika“ oživeo svoj alter ego, Vatroslava Vostoka i *njegov* alter ego, metafizičkog superheroja Kapetana Nitrata u četiri albuma objavljena tokom protekle dve decenije. Pokušavajući da skrene pažnju na problematiku filmske trake poznatu mahom uskom krugu filmadžija i arhivara, Bora je rešio da se za ono u šta veruje, osim rečima i delima, bori i nečim moćnijim – idejama. „Kapetan Nitrat“ je te ideje ovekovečio, kontekstualizovao i uz puno duha i vrhunsku vizuelnu prezentaciju pustio u svet.

No Borin stripski život nije ograničen samo na Vatroslava Vostoka, već je likom i duhom ovekovečen i u trećoj svesci nesvakidašnjeg remek-dela Darka Macana i Milana Jovanovića „5et životnih doba La Bete Noire“, u ulozu impresarija Renea, a za dotični strip je sastavio i kompoziciju pod nazivom „Plum tree song“. Ta njegova poteba da spaja ljubav prema stripu sa drugim granama umetnosti kojima se bavio je iznedrila i monodramu „Šoker“, apologiju i analizu jednog od omiljenih mu stripskih likova, Betmenovog arhineprijatelja Džokera.

Bio je i jedan od začetnika i prvi urednik humorističkog strip-magazina „Bager“, srpskog odgovora na „Mad Magazine“, koji je prkosio očekivanjima javnosti i satirizovao političke i društvene prilike neposredno nakon petooktobarske revolucije. Radeći na „Bageru“ pružio je priliku i mladim i starim, i afirmisanim i neafirmisanim strip-autorima da se iskažu i našale na račun svoje svakodnevnice. Jedan moj drugar ga je, s pravom, opisao kao „mozak iz senke“. Pošto je uvek pisao samo za sebe i svoje bližnje, ne želeći da potencira i promoviše sebe po svaku cenu, mnoge njegove priče, scenariji i tekstovi tek treba da ugledaju svetlost dana, tako da će, verujem, i u smrti nastaviti da nam pruža, kao što je i za života.

Meni lično je u ovom ili onom obliku bio „fiksna tačka“ u životu još od šesnaeste godine - mentor, prijatelj, urednik, poslodavac, očinska figura. Sve što znam o devetoj umetnosti, pokrao sam od njega. Od njega sam pozajmljivao svoje prve „Sendmene“, „Helblejzere“, „Nadzirače“ i prve valjane „Supermene“ i „Betmene“. Na njegovim esejima o usamljenosti superheroja sam se učio da mislim o stripu. Bio je jedini „matorac“ koji je igrao igrice, smatrao ih umetnošću i s nestrpljenjem iščekivao izlazak svakog novog „Fallout-a“. U svakom pročitanoj delu i odgledanom filmu bi video nešto što niko drugi nije, povezivao je nepovezivo i bio najbolji đavolji advokat kojeg sam ikada upoznao. Beskrajno duhovit, mudar, načitan i pravičan čovek. Iako nas je u proteklih nekoliko godina život poveo na druge strane, uvek je bio prisutan u njemu. Njegova smrt to neće promeniti, jer Bora bi vam prvi rekao da je smrt pišljiva sitnica koja ne treba da nas spreči da održimo kontakt s voljenima.

Pomagao je i zadužio generacije režisera, studenata, društvenih naučnika, pisaca, scenarista, crtača i muzičara koje su kročile kroz vrata njegovog sedišta u biblioteci „Kinoteke“ u potrazi za odgovorima. Bora ih je sve usmerio ka odgovorima, ali i naučio da postavljaju mnoga druga pitanja.

Na nama koji smo imali tu sreću i privilegiju preostaje samo da pokušamo da ga ne zaboravimo i očuvamo njegov duh kolegijalnosti, saradnje i kreativnosti.

Po poslednji put - Ave, St. Boro, s ljubavlju i poštovanjem. ■

Draško ROGANOVIĆ

—BAKU— 猯

SCENARIO: NENAD PEJČIĆ
CRTEŽ I KOLOR: IGOR KRSTIĆ

ONO ŠTO JE POTREBNO DA ZNATE O MENI JE DA VEĆ NEKO VREME PATIM OD JEDNOG... NEPRIJATNOG STANJA.

MOJ DOKTOR GA NAZIVA „ANKSIOSNI POREMEĆAJ SNA“, ALI ŠTA ON ZNA? ZA NJEGA JE TO SAMO TERMIN IZ UDŽBENIKA.

ON NE MORA DA ŽIVI SA TIM.

U STVARNOSTI, BOLEST TI UZME SVE: PORODICU, PRIJATELJE, POSAO...

I OSTANEŠ SAM....

I BUDIŠ SE VRIŠTEĆI...

I PLAŠIŠ SE DA PONOVO ZASPIŠ, JER SVAKI PUT KADA SKLOPIŠ OČI MORE SU PONOVO TU....

I POMIŠLJAŠ NA SAMOUBISTVO...

I REČI POPUT „ANKSIOSNI POREMEĆAJ SNA“ NIKAKO NE MOGU DA OPIŠU PAKAO KROZ KOJI PROLAZIŠ.

JEDINI NAČIN DA NEKAKO SKRPIM NOĆ SNA JE DA SE PRETHODNO NAGUTAM PILULAMA.

A I ONE, ČINI SE, SVE MANJE POMAŽU.

NEDALEKO OD MOG STANA NALAZI SE JEDAN MALI BIOSKOP KOJI PO CELU NOĆ PUŠTA STARE FILMOVE.

TU ODLAZIM U NOĆIMA POPUT OVE.

MOŽE SE REČI DA SAM REDOVNA PUBLIKA.

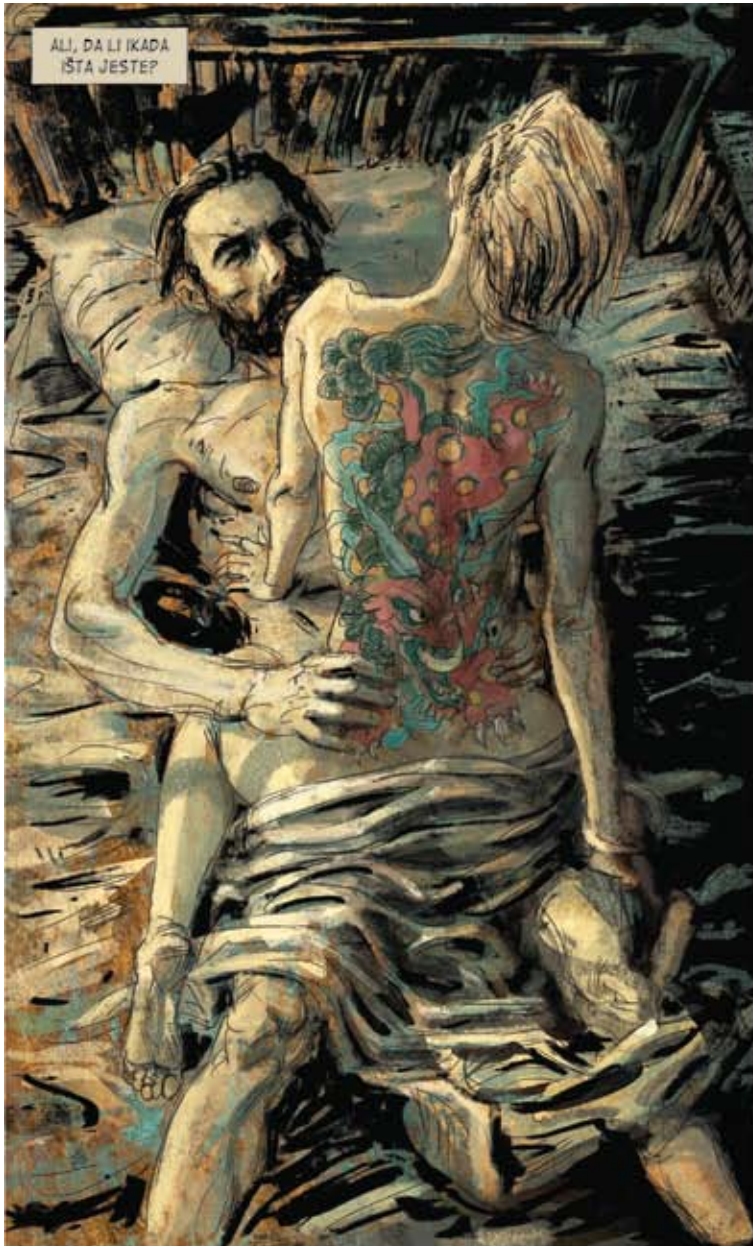
I TU SAM UGLEDAO NJU.

SEDELA JE SAMA. U TAMI TEATRA, NJENO SAVRŠENO LICE, OBASJANO SREBRNOM SVETLOŠĆU, ČINILO SE NEDODIRLJIVIM POPUT UDALJENIH ZVEZDA.

PITAO SAM SE DA LI ĆU JE IKADA VIDETI PONOVO?

ALI, DA LI IKADA
IŠTA JESTEP

TA TETOVAŽA
NA TVOJIM LEDIMAP
ŠTA JE TO?

JEL' TI SE
SVIDA?

VEOMA.

KADA ĆU
TE PONOVO
VIDETI?

SSSS...
SPAVAJ
SADA.

ZATVORIO SAM OČI...

... I PUSTIO DA ME
CRNINA PROGUTA.

NAREDNOS JUTRA NJE VIŠE NIJE BILLO.

SVUDA SAM TRAGAO ZA NJOM, ALI UZALUD.

SAZNAO SAM DA SE Taj STVOR NA NJENIM LEDIMA ZOVE „BAKU“...

... I DA SE VERUJE DA PROŽDIRE NOĆNE MORE.

TADA SAM BIO SIGURAN DA SE VIŠE NEĆE VRAĆATI. A I ZAŠTO BI? UZELA JE OD MENE SVE ŠTO JE ŽELELA.

SVE ŠTO JOJ JE BILLO POTREBNO.

NA PLATNU, AVETNI VAMPIR, GROF ORLOK, ISPIJA KRV SVOJJOJ ŽRTVI....

ALI NIJE TAKO.

UOPŠTE NIJE TAKO...

SINOĆ SAM PRIMETIO DA JE KUTIJA SA PILLULAMA ZA SPAVANJE PRAZNA.

NE MARIM.

OSEĆAM DA MI VIŠE NEĆE TREBATI.

KRAJ.